

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM
ANABİLİM DALI

**İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Anadolu Ajansı'nın Dış
Haber Politikası**

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof.Dr. Korkmaz Alemdar

Ayşe Gülçin Manka
Ankara-2008

Sunuş

Tarihimizi bilmeden bugünü anlamlandırmamız olanaksızdır. Zaman içerisinde ilişkileri ve olayları inceleyen tarih, yalnız geçmişi değil, geçmişle birlikte şimdiki zamanı da konu alır; çünkü şimdiki zaman geçmiş zamanların bir sonucudur ve onlarla ilişki halindedir. Bu sonucun, bu ilişkilerin gücünü ve anlamını, bir başka deyişle niceliğini ve niteliğini anlayabilmemiz, açıklayabilmemiz toplum olarak kendimizi tanımamız demek olacaktır.

(Ergun, Doğan, Sosyoloji ve Tarih Sosyolojide Yöntem Sorunu, Der Yayınları, İstanbul, 1982, s.20)

Tarihi ve iletişim tarihini konu alan araştırmalar ülkemiz için hayati önem taşıyor. Çünkü tarihimizi bilmeden bugünü anlamlandırmamız mümkün değil. Üstelik, belleği zayıf ya da zayıflatılan bir ülkede yaşıyoruz. Ülkemizde değil altmış yetmiş yıl öncesi, bir kaç yıl öncesinde olan olaylar bile çabucak unutuluyor, sisler içinde kalıyor. İletişim araçlarının insanların önüne her gün yeni bir gündem koyması, insanların da sadece bu önüne konulanlarla yetinerek yalnızca o günü yaşaması, Türkiye'nin yakın tarihinde yaşadığı önemli ve kritik olayların tamamen unutulmuş gözardı edilmesi, yok sayılması sonucunu getiriyor. Ardarda gelen yeni kuşaklar içinse, Türkiye tarihi giderek bir kaç resmi rakamdan ibaret kalıyor. Bu durum, ülkemiz gibi büyük zorluklarla, egemen devletlere karşı verilen zorlu mücadelelerle kurulan bir ülke için çok büyük bir olumsuzluk taşıyor, çünkü geçmişten alınması gereken dersler alınmadığı için aynı hatalara tekrar düşülüyor. Bu nedenle iletişim tarihinin araştırılmasının, hem bugünü yaşayanlara hem de gelecek kuşaklara aydınlatıcı, bilgilendirici ve yol gösterici kaynaklar bırakmak açısından çok önemli olduğunu düşünüyorum.

Araştırmamın konusu olan Anadolu Ajansını ise, ülkemiz iletişim tarihinde önemli bir yere sahip olduğu için seçtim. Aslında Anadolu Ajansı'nın her dönemi ayrı bir araştırmaya konu olabilir. Özellikle milli mücadele dönemindeki çalışmalarını konu etmeyi çok isterdim.

Araştırmamın sonuçlarını geleceğe bırakmak düşüncesi heyecan verici. Bunu, bir o eski bültenlere ve gazetelere dokunurken hissettim, bir de şimdi, sona geldiğim anda hissediyorum. Eminim bu çalışmanın bir çok eksikliği bulunacaktır ama tüm eksiklere karşın yine de, kimsenin daha önce dokunmadığı, bir kenarda unutulmuş duran ve tarihimizin bir dönemini dillendiren eski bültenleri bulup onları çalışma konusu yapmış olmak bile benim için heyecan ve gurur kaynağıdır. Bu heyecanı, bu duyguyu bana her görüşmemizde hissettiren ve her seferinde yanımdan motivasyonu artmış, çalışma azmi ve coşkusu yenilenmiş ve çok önemli bir şey yaptığı hissine kapılmış biri olarak ayrılmama neden olan sevgili danışmanım Prof. Dr. Korkmaz Alemdar'a şükranlarımı hangi kelimelerle dile getireceğimi bilemiyorum. O olmasaydı, bu çalışma gerçekleşmezdi. Zaten, yıllar önce, yüksek lisans tezimin jüri üyelerinden biri olarak bana doktora yapma fikrini veren de, araştırmamda Türkiye'nin iletişim tarihinin bir parçasını konu etme fikrini ve cesaretini veren de kendisidir.

Değerli zamanlarını ayırıp, tezimi inceleyerek, eleştiri ve önerilerde bulunan tez komite üyeleri Prof.Dr. Bayram Kaya ve Doç.Dr.Mine Gencel Bek'e de teşekkür ediyorum.

Ayrıca, çalışmalarımı tablolara dökmem ve istatistik çalışmalarım konusunda gülyüzle bana yol gösteren Yard.Doç.Dr.Cem Yaşın'a da değerli katkıları için teşekkür ediyorum.

Karayolları Genel Müdürlüğü Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü'ndeki görevimle birlikte yürüttüğüm doktora çalışmalarım sırasında, bana doktoramı sürdürebilmem için her zaman destek veren ve her ihtiyacım olduğunda asla “hayır” demeden izin veren amirim Sayın Nursen Aydın'a ve, benden güleryüzlü desteğini ve arkadaşlığını hiçbir zaman esirgemeyen şefim ve çalışma arkadaşım Figen Aydoğdu'ya da, yanımda oldukları için şükranlarımı belirtmek istiyorum.

Son olarak, doktoramı, işimi , ev ve çocuk yetiştirme sorumluluğumu hep birlikte götürmeye çalışırken, benim sorumluluklarımı benden daha fazla sahiplenen, sınırsız hoşgörüsü ve maddi-manevi her açıdan desteğiyle her zaman yanımda olan sevgili eşim ve en yakın arkadaşım Hakan'a ,

En güzel oyunlarımızı tezim bittikten sonra oynayacağımızı düşünen kızım Meriç'e de sabır ve sevgileri için minnetlerimi ifade etmek istiyorum.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	I
İÇİNDEKİLER	IV
TABLO ve GRAFİKLER	VII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE TÜRKİYE

1. İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin dış politikası15
2. İkinci Dünya Savaşı döneminde hükümetin basın politikası.....22
3. İkinci Dünya Savaşı döneminde savaşan ülkelerin Türk basını üzerindeki baskısı ve propaganda faaliyetleri.....31
4. Gazetecilerin anılarından savaş yıllarında Türk basını.....42

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLU AJANSI VE DIŞ HABER POLİTİKASI

1. Anadolu Ajansı'nın Kuruluşu ve Gelişimi.....53
2. İkinci Dünya Savaşı Dönemi: Anadolu Ajansı İçin Zor Yıllar.....63
3. İkinci Dünya Savaşı'nda Anadolu Ajansı'nın Dış Haber Alma Örgütü...73
4. Anadolu Ajansı'nın 1939-1945 Yılları Arasındaki Bültenlerinde Dış Haber Politikası.....79

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ANADOLU AJANSI BÜLTENLERİ İLE
CUMHURİYET, TAN VE AKŞAM'DA YER ALAN
HABERLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

1. Gazeteler: <i>Cumhuriyet, Tan, Akşam</i>	109
2. 22 Haziran 1941: Almanya'nın Rusya'ya Saldırması.....	115
A. Anadolu Ajansı.....	115
B. Cumhuriyet.....	119
C. Tan.....	124
D. Akşam.....	127
E. Sonuç.....	132
3. 7 Aralık 1941: Pearl Harbour Baskını.....	135
A. Anadolu Ajansı.....	135
B. Cumhuriyet.....	138
C. Tan.....	140
D. Akşam.....	142
E. Sonuç.....	144
4. 24 Ağustos 1943: Québec Konferansı.....	145
A. Anadolu Ajansı.....	146
B. Cumhuriyet.....	147
C. Tan.....	149
D. Akşam.....	150
E. Sonuç.....	150
5. 25 Ağustos 1943: Québec Konferansı.....	155
A. Anadolu Ajansı.....	155
B. Cumhuriyet.....	157
C. Tan.....	158
D. Akşam.....	160
E. Sonuç.....	162

6. 6 Haziran 1944: Normandiya Çıkarması.....	164
A. Anadolu Ajansı.....	164
B. Cumhuriyet.....	169
C. Tan.....	172
D. Akşam.....	176
E. Sonuç.....	179
SONUÇ.....	183
KAYNAKÇA.....	188

TABLO VE GRAFİKLER

Tablo 1	1939 Yılında Anadolu Ajansı'nda Yayınlanan Dış Haberler.....	81
Grafik 1	1939 Yılında Anadolu Ajansı'nda Yayınlanan Dış Haberlerin Kaynaklarına Göre Dağılımı.....	81
Tablo 2	1940 Yılında Anadolu Ajansı'nda Yayınlanan Dış Haberler.....	84
Grafik 2	1940 Yılında Anadolu Ajansı'nda Yayınlanan Dış Haberlerin Kaynaklarına Göre Dağılımı.....	84
Tablo 3	1941 Yılında Anadolu Ajansı'nda Yayınlanan Dış Haberler.....	88
Grafik 3	1941 Yılında Anadolu Ajansı'nda Yayınlanan Dış Haberlerin Kaynaklarına Göre Dağılımı.....	88
Tablo 4	1942 Yılında Anadolu Ajansı'nda Yayınlanan Dış Haberler	91
Grafik 4	1942 Yılında Anadolu Ajansı'nda Yayınlanan Dış Haberlerin Kaynaklarına Göre Dağılımı.....	91
Tablo 5	1943 Yılında Anadolu Ajansı'nda Yayınlanan Dış Haberler.....	94
Grafik 5	1943 Yılında Anadolu Ajansı'nda Yayınlanan Dış Haberlerin Kaynaklarına Göre Dağılımı.....	94
Tablo 6	1944 Yılında Anadolu Ajansı'nda Yayınlanan Dış Haberler.....	97
Grafik 6	1944 Yılında Anadolu Ajansı'nda Yayınlanan Dış Haberlerin Kaynaklarına Göre Dağılımı.....	97
Tablo 7	1945 Yılında Anadolu Ajansı'nda Yayınlanan Dış Haberler.....	100
Grafik 7	1945 Yılında Anadolu Ajansı'nda Yayınlanan Dış Haberlerin Kaynaklarına Göre Dağılımı.....	100

Tablo 8 1939-1945 Yılları Arasında Anadolu Ajansı'nda Yayınlanan Dış Haberler.....	102
Grafik 8 1939-1945 Yılları Arasında Anadolu Ajansı'nda Yayınlanan Dış Haberlerin Kaynaklarına Göre Dağılımı.....	102
Grafik 9 1939-1945 Yılları Arasında Anadolu Ajansı'nda Yayınlanan Dış Haberler.....	103
Grafik 10 Ağustos 39- Şubat 41 Arasında Haber Kaynağı Dağılımı.....	106
Grafik 11 Mart 41- Şubat 44 Arasında Haber Kaynağı Dağılımı.....	106
Grafik 12 Nisan 44- Eylül 45 Arasında Haber Kaynağı Dağılımı.....	106
Grafik 13 Dönemlere Göre Haber Kaynağı Dağılımı.....	107

GİRİŞ

Bu çalışmanın konusu, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Anadolu Ajansı'nın basına ve kamuoyuna iletildiği dış haberlerin kaynaklarının ve bu haberlerin kamuoyuna nasıl yansıtıldığına incelenmesidir. Çalışmanın iki temel amacı vardır. Bunlardan ilki; Anadolu Ajansı'nın İkinci Dünya Savaşı'nda bültenlerinde yer verdiği dış haber kaynaklarının ülkenin dış politika gündemine göre belirlendiği varsayımından yola çıkarak, bu dönemde Anadolu Ajansı'nın dış haber kaynakları ile hükümetin dış politika gündemi arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaktır. Diğeri ise, Anadolu Ajansı bültenleri ile gazeteleri karşılaştırmak suretiyle, gazetelerin siyasi eğilimlerinin haber ve köşe yazılarına yansıyor yansımadağının incelenmesidir.

Altı yıl süren İkinci Dünya Savaşı, kırk milyonu aşkın insanın hayatını kaybetmesine neden oldu; geride milyonlarca sakat insan bıraktı. Beş milyondan fazla insan toplama kamplarında, gaz odalarında ve akıl almaz işkenceler altında can verdi.¹ 1 Eylül 1939 tarihinde Almanya'nın Polonya'ya saldırısı ile başlayan, çok geçmeden bir dünya savaşına dönüşen bu çatışma, tarihin kaydettiği en kanlı hesaplaşma olarak anılacaktı.² Bir yanda Müttefik olarak anılan İngiltere, Fransa, ABD ve Rusya; öte yanda Almanya, İtalya ve Japonya vardı. Ancak bu büyük güçlerin yanında, dünyanın dört bir yanındaki irili ufaklı bir çok ülke de savaşa sürüklendi.

¹ Hart, Liddel, *İkinci Dünya Savaşı Tarihi I, II*, (çev.Kerim Bağrıaçık), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998 (Önsöz'den).

² a.g.e.,s.13

Yine de savaş sırasında Latin Amerika Cumhuriyetleri dışında, altı Avrupa devleti (İsveç, İspanya, İsviçre, İrlanda Cumhuriyeti ve Portekiz) tarafsızlığını ve bağımsızlığını korumayı başardı.

Türkiye de, savaş boyunca ülkenin dış politikasını yöneten Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve kadrosunun yürüttükleri “denge politikası” ile savaşın dışında kalmayı başardı.

Lozan antlaşmasından sonra Türkiye, Atatürk’ün “Yurtta Barış, Dünyada Barış” ilkesine dayanan barışçı bir politika izledi. Kuruluşundan sonra bağımsızlık ve egemenlik konularında son derece hassas olan Türkiye, dönemin büyük devletlerine karşı yansız bir politika izlemeye çalıştı. Ankara Hükümetinin dış politika anlayışı, ulusal bağımsızlık, egemenlik ve güvenliğin sağlanıp korunmasıydı. Kurtuluş Savaşı ile belirlenen bu amaçlar içinde ağır basan ve temel dış politika anlayışına da uyan tutum, tarafsızlık olarak belirmişti. Bu tutum, yeni bağımsızlığını kazanan bir devlet için doğal bir tutumdur.³

Kurtuluş Savaşı’nın en önemli isimlerinden biri olarak, savaşın ve elde edilen kazanımlar için ödenen bedelin bilincinde olan İsmet İnönü de, İkinci Dünya Savaşı süresince Atatürk’ün barışçı dış politika çizgisini sürdürdü.

Türkiye, savaşta önemli bir jeopolitik konuma sahip, küçük bir devlettir. Bu nedenle hareket yeteneğini her zaman en üst düzeyde tutmak zorundaydı. Uluslararası ilişkilerde kutuplaşma ve kamplaşmalara karşı tavrı almalı, uluslararası güçler dengesini mümkün olduğu kadar çok merkezli tutmalıydı. Çünkü, küçük bir

³ Sander, Oral, *Türkiye’nin Dış Politikası*, (Derleyen: Melek Fırat), İmge Kitabevi, Ankara, 1998., s.148.

devletin ayakta kalıp kalmaması ancak kendi olanaklarını etkin kullanmasına bağılıydı. Pazarlık, küçük devletlerin yaşam güvencesi için vazgeçilmez bir unsurdu.⁴

Türkiye'nin savaş boyunca başlıca iki hedefi vardı: İşgale uğramamak, savaşa girmemek.⁵ İkisini de başaran Türkiye, 1939 Ekim'inde İngiltere ve Fransa ile ittifak anlaşması imzalamasına rağmen, hem Müttefiklerin hem de Almanya'nın kendi taraflarında savaşa katılması konusundaki baskılarına direndi ve her iki tarafla da pazarlık görüşmeleri yaparak tüm savaş boyunca tarafsızlığını korudu.⁶

Sahip olduğu coğrafi konum dolayısıyla bir çok büyük kuvvetin çıkarlarının kesiştiği noktada bulunması gerçeği, Türkiye'nin dış politika üreticilerine tek bir büyük gücün baskısını hisseden ülkelerin sahip olmadığı bir esneklik sağladı⁷. Tabii, sahip olunan bu konumun avantajlarından yararlanmak da başlı başına bir beceriydi. Savaşta dört bir yanı ateşle çevrilen Türkiye, bu dönemde çeşitli ülkelerle ilişkiler yürütmedi, savaşla ilişkiler yürüttü. Gerek iç, gerekse dış politikasını savaşın dalgalanmalarına göre, günü gününe ayarladı ve kurtuldu.⁸ Aslında bu politika, durağan bir politika değildi. Önü ve arkadaşları savaşın o anki durumuna, geçmiş tecrübelerine ve beklentilerine bağılı kalan bir politika izlediler. Savaşa katılan ülkelerin politikalarıyla beraber bu etkenler de savaşın değişik aşamalarında değişiklikler gösterirken, Türk siyaseti de buna bağılı olarak değışti.⁹

İkinci Dünya Savaşı'ndaki propaganda çabaları hem örgütlenmesi açısından, hem de radyo ve film gibi yeni iletişim araçlarının ortaya çıkışı açısından eş görülmemiş nitelikteydi. İki taraf da propaganda çabalarının başarılı olduğu ve askeri

⁴ Deringil, Selim, *Denge Oyunu /2.Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994.,s.3-5

⁵ Oran, Baskın, *Türk Dış Politikası*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.398.

⁶ Hale, William, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, (Çev. Petek Demir), Mozaik Yayınları, İstanbul, 2003., s.74.

⁷ *a.g.e.*, s.74.

⁸ Oran, Baskın, *a.g.e.*, s.398.

⁹ Hale, William, *a.g.e.* s.75.

çabaya önemli katkısı olduğu sonucuna varmıştı. Propaganda savaşında en aktif ülkeler İngiltere ve Almanya idi.¹⁰

Türkiye de, İkinci Dünya Savaşı sırasında başta İngiltere ve Almanya olmak üzere, SSCB, Fransa, İtalya ve ABD gibi dönemin ileri gelen ülkeleri ile, irili ufaklı yirmiye yakın istihbarat biriminin istihbarat ve propaganda savaşı yaptığı bir ülke oldu. Bunların her biri Türkiye’de gizli üsler kurdu ve Türkiye’yi yanlarına çekmek için mücadele verdi.¹¹ Ayrıca Müttefik ve Mihver ülkeleri, Türkiye’de yayınlanan gazetelere nüfuz edebilmek için haber sağlama yarışı içine girdiler ve Türk kamuoyuna yönelik bilgi akışını kontrol altında tutmaya çalıştılar.¹²

Bu dönemde basının Türk Hükümeti tarafından denetim altında tutulduğu, farklı kaynaklarda bir çok kez konu edilmiştir.¹³ Ancak, İkinci Dünya Savaşı sırasında Hükümetin basın kontrolü konusunda, birbirine yakın görünmesine rağmen farklılaşan görüşler bulunmaktadır. Bu dönemdeki kontrolün hükümetin dış politikası ile ilişkili olduğu bilinmektedir; ancak dış politikanın, bu kontrolün artmasını mı, azalmasını mı getirdiği tartışma konusudur. Bazı araştırmacılara göre savaş basının özgürlüğünü kısıtlarken, bazıları savaş nedeniyle basının özgürlüğünün görece arttığını savunmaktadır. Örneğin, Mete Tunçay’a göre, 1925-1945 yılları arasında hükümetin basın üzerinde uyguladığı denetim, iki olay nedeniyle biraz gevşetilmiştir ki; bu olaylardan bir tanesi de İkinci Dünya Savaşı’dır. Savaş sırasında, hükümetin dış politika çizgisinin sağında veya solunda yayın yapılmasına göz yumulmasının

¹⁰ Williamson, Samuel R., Jr, “Propaganda in War, 1939-1945: Organisations, Policies and Publics in Britain and Germany”, by Michael Balfour, *Political Science Quarterly*, Vol. 95, No. 4. (Winter, 1980-1981), s. 715-716 (<http://www.jstor.org>).

¹¹ Seydi, Süleyman, *1939-1945 Zor Yıllar*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2006., s.3

¹² a.g.e., s.33.

¹³ Bu konuda geniş bilgi için bkz.: Seydi:2006, Güvenir:1990, Koçak:1986, Tunçay:1981-1987, Koloğlu:1992, Kabacalı:1990, Deringil:1994)

nedeni, savaşı hangi tarafın kazanacağını bilinmemesidir.¹⁴ Öte yandan, örneğin Deringil'e göre, Türkiye'de bu dönemde basının özgür olduğu, bir dış politika taktiği olarak özellikle vurgulanmıştır. Çünkü böylece basında yansıtılan düşünceler Hükümet politikasıyla çeliştiği zaman basının özgürlüğünü vurgulamak, Avrupa devletleriyle olan ilişkilerde esneklik kazandırmakta; Hükümet resmi olarak tarafsızlık ilkesini çiğnememiş olurken, gerçek düşüncelerini de sezdirmiş olmaktadır.¹⁵ Buradan da, basının aslında özgür olmadığı halde öyle bir izlenim uyandırılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, yabancı propaganda ve istihbarat birimlerinin yoğun faaliyet içinde olduğu bu dönemde, hükümet dış politikayla ilgili olarak ülke içinde bazı önlemler almıştır. Bu önlemlerden bir tanesi, gazetelerin dış haberlerini yalnızca Anadolu Ajansı'ndan alacaklarına ilişkin 20 Temmuz 1940 tarihli talimattır.¹⁶

Anadolu Ajansı, Kurtuluş Savaşı'nın zor günlerinde Anadolu'daki gelişmeleri ülke içine ve dışına duyurmak amacıyla, 6 Nisan 1920 tarihinde kurulmuştur. Anadolu Ajansı'nın Türkiye'de haberleşmenin gelişimi açısından önemli bir yeri vardır, çünkü uzun yıllar pek çok yayın organının hemen hemen tek haber kaynağı olmuştur. Ülkedeki gelişmelerin yanında, yurt dışında olup biteni de uluslararası haber ajanslarından çevirip aktaran, Anadolu Ajansı'dır.¹⁷

¹⁴ Tunçay, Mete, "Tek Parti Döneminde Basın", *Tarih ve Toplum*, Ocak 1987, S. 37

¹⁵ Deringil, Selim, *a.g.e.*, s.11.

¹⁶ Güvenir, O.Murat, *2. Dünya Savaşı'nda Türk Basını*, Gazeteciler Cemiyeti Tezler Dizisi, İstanbul, 1991., s.90; Kabacalı, Alpay, *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1987, s.83-85.

¹⁷ Alemdar, Korkmaz, "İletişim Tarihi ve İletişim Araştırmaları Üzerine"; *İletişim ve Tarih*, Ümit Yayınevi, Ankara, 2001, s.99.

Anadolu Ajansı, 1942 yılında çıkarılan bir yasa ile Matbuat Umum Müdürlüğüne bağlanmıştır. Böylece, Ajans, Matbuat Umum Müdürlüğü aracılığıyla Hükümetin doğrudan bürokratik denetimi altına girmiştir.¹⁸

Ajans üzerindeki bu denetim, 1940'ta gazetelere dış haberlerin Anadolu Ajansı'ndan alınması konusunda verilen talimatla birlikte düşünüldüğü zaman, gazetelerden hükümete ve hatta Cumhurbaşkanı'na kadar uzanan bir denetim mekanizması ortaya çıkmaktadır.

Peki bu denetim, Ajans'ın haber bültenlerine nasıl yansımaktaydı? Ya da, yönetimin bu dönemdeki dış politikasının yansımaları, Anadolu Ajansı'nın bültenlerinde nasıl görülebilir?

Akla gelen ilk olasılık, Anadolu Ajansı'nın gelen dış haberleri kaynağına göre değerlendireceğidir. Bu da, farklı haber kaynaklarının artıp azalan yoğunluğunun, Hükümetin dış politika gündemi ile bağlantılı olması anlamına gelmektedir.

Bu tezin amacı, ülke yönetiminin, Ajans'tan ülkedeki gazetelere haber akışını dış politikasına göre yönlendirdiği varsayımından hareketle; ülkenin dış politikasının değişen dönemlerinde bültenlerde hangi haber kaynaklarına daha fazla yer verildiğini inceleyerek, dış politika gündemi ile Ajans'ın dış haber kaynakları arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır.

Dolayısıyla, bu çalışmada, İkinci Dünya Savaşı sırasında Anadolu Ajansı bültenlerinde dış haberlerin yıllara ve dönemlere göre basına hangi kaynaklardan verildiği, değişen dış politika ile haber kaynakları arasında nasıl bir ilişki olduğu incelenmiştir.

¹⁸ a.g.e., s.132-134.

Bunun için bültende yer alan haberlerin kaynakları üzerinde niceliksel bir çalışma yapılmış, gerekli veriler niceliksel içerik analizi tekniğiyle toplanmıştır.

Çalışma kapsamında önce, İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin izlediği dış politikanın değişen dönemleri belirlenmiştir. Sonra, İkinci Dünya Savaşı kronolojisi alınarak, bu dönemlere ayrılmıştır. Bu çalışmada yapılan incelemenin evrenini Anadolu Ajansı bültenlerinde, İkinci Dünya Savaşı dönemini kapsayan 1939-1945 yılları arasında yayınlanan dış kaynaklı haberler oluşturmaktadır. Bu evrenden örneklem alınmamış, 1939-1945 yılları arasındaki bültenlerden ulaşılabilen tüm bültenler taranmıştır. Bu bültenler üzerinde ilk kez inceleme yapılmakta olup; bültenler araştırmanın birinci el kaynağını oluşturmaktadır.¹⁹ Toplam 68 cildi kapsayan bu bültenler günlük yurt ve dünya olaylarına ait haberleri içeren siyasi bültenlerdir.²⁰

Araştırma sırasında analiz birimleri olarak, haberin kaynağı olan ülke ya da ajanslar alınmıştır. Haber kaynağı ajans ya da ülkeler İkinci Dünya Savaşında içinde buldukları konuma göre kategorilere ayrılmışlardır. Bu kategoriler şöyle kodlanmıştır: 1) Müttefik ülkeler ve ajansları 2) Mihver ülkeleri ve ajansları 3) İşgal altındaki ülkeleri ve tarafsız ülkeleri kapsayan "Diğer ülkeler".

Ajans bültenlerinde yer alan bazı haberlerde kaynak olarak bir ajans ismi verilirken bazılarında verilmemiştir. Bu nedenle kaynakta ajans ismi olduğunda

¹⁹ Anadolu Ajansı bültenleri, Ajans tarafından Milli Kütüphaneye hibe edilmiştir. Hibe edildiği günden beri de Milli Kütüphane'nin bağış deposunda dokunulmadan ve kayıtlara alınmadan, karışık bir şekilde durmaktadır. İkinci Dünya Savaşı dönemine ait 68 cilt bülten, bu binlerce cilt arasından uzun ve zahmetli aramalar sonucunda bulunmuştur.

²⁰ Her cilt, bir ay içinde Anadolu Ajansı tarafından basına gönderilen haberleri kapsamaktadır. Türkçe ve Fransızca olarak yayınlanan bu bülten, Ankara ve İstanbul'da günün her saatinde sayfa sayfa gazetelere ve yine günün belli saatlerinde toplu olarak resmi makamlarla abonelere verilmekteydi. Her gün basına gönderilen haber bülteni sayısı yaklaşık altı idi, yani bir aylık bir cilt içinde yaklaşık 180 adet haber bülteni bulunmaktadır. Ciltlerde yurtiçi ve yurtdışı haberler karışık olarak yer almakta olup, savaş dönemi olduğu için yurt dışı haberlerin sayısı yurtiçi haberlere oranla çok daha fazladır. Bu araştırmanın konusu dış haberleri kapsadığı için, yurt içi haberler araştırma kapsamına alınmamıştır.

öncelikle bu isme bakılmış, hangi tarafın ajansı ise o kategoriye konulmuştur. Ajans isminin verilmediği haberler ise hangi ülkeden geliyorsa, ülkenin o konumuna göre kategorilendirilmiştir. Rusya ve Amerika savaşın değişik dönemlerinde konumlarının değişkenlik göstermesi nedeniyle, o dönemde hangi gruba giriyorsa o grup içine alınmıştır. Haber kaynakları bu kategorilere göre tek tek sayıldıktan sonra grafik ve tablolar oluşturulmuştur. Çalışma kapsamında, ayrıca dönem hakkında bilgi birikimine sahip olmak için, İkinci Dünya Savaşına ve söz konusu dönemdeki Türk dış politikasına ilişkin inceleme ve anı kitapları, hükümetin basın politikasına ışık tutacak inceleme ve anı kitapları üzerinde çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, basının, Anadolu Ajansı'ndan aldığı haberleri halka aktarırken siyasi eğilimlerine göre değiştirip değiştirmediği, düşüncelerini haber ve başyazılarına ne kadar yansıttığı sorularının yanıtı aranmıştır. Bu incelemenin çıkış noktası, sözü edilen basın üzerindeki kontrolün savaş nedeniyle azaldığı ya da tam tersine arttığı şeklindeki farklı görüşlerin uyandırdığı soru işaretleri olmuştur.

Bu soruların yanıtlarını arayan üçüncü bölüm, İkinci Dünya Savaşı'nın bazı önemli olaylarının Anadolu Ajansı bülteninde verildiği hali ile dönemin üç önemli gazetesinde veriliş biçimlerini karşılaştırmakta, aynı günün başyazıları da incelenmektedir. Bu bölüm için, İkinci Dünya Savaşı kronolojisinden, savaş açısından önem taşıyan olaylar seçilmiştir.

Seçilen gazeteler, *Cumhuriyet*, *Akşam* ve *Tan*'dır. Bu gazeteler, 1938 yılında dönemin en yüksek tirajlı gazeteleridir. *Cumhuriyet* 25-28 bin, *Tan* 20-25 bin,

*Akşam*ı 10-15 bin satmaktadır.²¹ Bu gazetelerin siyasi düşünceleri ve savaşan taraflar arasındaki tercihleri de farklıdır. *Cumhuriyet* Alman yanlısı, *Tan* Müttefikleri ve Sovyetler Birliği'ni destekleyen, *Akşam* ise Müttefiklerden ve demokrasiden yana bir gazetedir.²² Sahip oldukları farklı özelliklerle bu üç gazetenin, savaşın gelişmelerini aktarıırken benimsedikleri farklı siyasi düşünceler nedeniyle haberleri farklı ele alacakları varsayılmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı gibi kritik ve hassas bir dönemde denetim altındaki ulusal bir haber ajansının dış haber politikasını inceleyen bu çalışma, doğal olarak medya-devlet ve medya siyaset ilişkilerini gündeme getirmektedir. Medya ile siyasal sistem arasındaki ilişkileri açıklamak ve sınıflandırmak için günümüze kadar farklı modeller ortaya konmuştur.

Bu konudaki en bilinen modellerden biri, Siebert, Peterson ve Schramm'ın çalışmasıdır. Bu çalışmada, basının her zaman içinde bulunduğu sosyal ve politik yapının biçim ve renginden etkilendiği, özellikle de bireylerin ve kurumlarının ilişkilerini düzenlediği toplumsal kontrol sistemini yansıttığı vurgulanmaktadır.²³ Siebert, Peterson ve Schramm, basının içinde bulunduğu siyasi yapıya göre basında dörtlü bir sınıflandırma yapmışlardır: Otoriter Kuram, Liberal Kuram, Sosyal Sorumluluk Kuramı, Sovyet Komünist Kuram.²⁴

Daha sonra basını sınıflandırmalar içine koyan benzer modeller geliştirilmiştir. Williams, basın sistemlerini otoriter, paternal, ticari ve demokratik

²¹ Kocabaşoğlu,Uygun; "1919-1938 Dönemi Basınına Toplu Bir Bakış", *A.Ü. B.Y.Y.O. 1981 Yıllık*, s.100. (Cemil Koçak, 1986 tarihli *İkinci Dünya Savaşı ve Türk Basını* adlı makalesinde, 1943-1945 döneminde *Cumhuriyet*'in 16 bin, *Tan*'ın ise 12 bin tirajı olduğunu söylemektedir.)

²² Koloğlu, Orhan, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992. Koçak, Cemil, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1939-1945)*, Yurt Yayınları, Ankara, 1986.

Topuz,Hıfzı, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1973.

²³ Siebert, F.,Peterson, T., Schramm, W., *Four Theories of the Press*, University of Illinois, Urbana, 1936, s.1.

²⁴ A.g.e.,s.7.

olarak sınıflandırırken²⁵, Raşit Kaya kitle iletişim modelleri dörtlü bir sınıflandırma içine koymuştur: Otoriter, sosyalist, liberal ve gelişmeci yaklaşımlar.²⁶ Martin ve Chaudhary, 1983 tarihli araştırmalarında dünyayı Batı, Komünist ve Üçüncü Dünya olmak üzere üç ideolojik sisteme bölmüştür.²⁷ Mc Quail ise, medya sistemlerini altı sınıfa ayırmıştır: Otoriter, Sovyet Medya yaklaşımı, Özgür Basın Yaklaşımı, Sosyal Sorumluluk Yaklaşımı, Gelişme Yaklaşımı, Demokratik Katılımcı Yaklaşım.²⁸

Medyayı içinde bulunduğu siyasal sistemle bağlantılı olarak modellere ayıran yeni bir çalışma, Daniel Hallin ve Paolo Mancini'nin *Comparing Media Systems* adlı çalışmasıdır. Temel amaçları, medya sistemlerini karşılaştırma amacıyla bir çerçeve kurmak ve medya sistemlerinin siyasal sistemin gelişimine yapısal ve tarihsel olarak bağlı olduğunu göstermek olan Daniel Hallin ve Paolo Mancini de, S.,P, ve Schramm'la aynı noktadan yola çıkmakta ve bir ülkenin haber medyasının; o ülkenin devlet yapısı, siyasi parti sistemleri, ekonomik ve siyasi çıkar grupları arasındaki ilişkileri ve sivil toplumun gelişimini anlamadan anlaşılmayacağını savunmaktadır. Medya sistemleri tarihsel olarak ulusal devletin kurumları içinde köklenmiştir, çünkü siyaset dünyası ile sıkı bir ilişki içindedir.²⁹

Hallin ve Mancini, çalışmalarında sadece Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'yı ele almış ve üç medya sistemi modeli önermişlerdir. Bu modeller, Liberal Model, Demokratik Korporatist Model ve Kutuplaşmış Çoğulcu Model'dir.

²⁵ Williams, Raymond, *Communications*, Penguin Books, England, 1968.,s.117-120.

²⁶ Kaya, A.Raşit, *Kitle İletişim Sistemleri*, Teori Yayınları, Ankara, 1985.,s.39.

²⁷ Hallin, Daniel C., Mancini, Paolo, *Comparing Media Systems Three Models of Media and Politics*, Cambridge University Press, USA, 2004.

²⁸ Mc Quail, Denis, *Mass Communication Theory An Introduction*, Sage Publications, 1994,S.120-134. Ayrıca, Picard (1985), Mundt (1991), Altschull (1995), Hachten (1996) *Four Theories of the Press*'in farklı revizyonlarını önermişlerdir (Hallin ve Mancini,2004).

²⁹ Hallin, Daniel C., Mancini, Paolo, *a.g.e.*,S.8-13.

Hallin ve Mancini'ye göre bu modeller ideal tiplerdir, her ülkenin medya sistemi bu modellerin birine sadece kabaca uyar.³⁰ Mc Quail de medyanın çoğu ülkede tek bir amaç ya da felsefesi olan tek bir sistem göstermediğini, pek çok sistemin tüm kuramlardan farklı öğeler içerdiğini ve bunların işleyişini yansıttığını söyler.³¹ Medya modelleri statik sistemleri anlatıyor olarak anlaşılmalıdır. Sistemler sürekli bir değişim süreci içindedir. Zaman içinde sürekli gelişen medya kurumlarının yönü, her aşamada geçmiş olaylardan ve geçmişten gelen kurumsal yapılardan etkilenir.

Hallin ve Mancini'nin bu modelleri belirlerken kullandığı ölçütlerden biri de, devletin medya sistemi üzerindeki etkisi ya da rolüdür. Devlet medyada sahip, düzenleyici ve destekleyici olmak üzere üç şekilde rol oynar.³²

Aslında devletin medya üzerindeki rolü, kitle iletişiminin doğasında vardır. En eski imparatorluklardan beri varolan bir iletişim biçimi olan kitle iletişimi, kitlelerin siyasal, ekonomik ve kültürel yönetimiyle ilişkili bilinç ve davranış yönetimi iletişimidir. Kapitalist toplum öncesinde de var olan kitle iletişimi, kapitalizm sonrasında da bu sefer kapitalist sermayenin ve onun için yöneten siyasal sistemin eline geçerek işlevini sürdürmüştür.³³

Louis Althusser'e göre de medya, devletin bir ideolojik aygıtıdır. Althusser'e göre her toplumsal formasyon, varolmak için bir yandan üretirken, diğer yandan üretebilmek için aynı anda üretimin koşullarını da yeniden üretmek zorundadır; dolayısıyla üretimin sürekliliği için üretici güçlerin ve varolan üretim ilişkilerinin

³⁰ *a.g.e.*, s.12.

³¹ Mc Quail, Denis, *a.g.e.*,s.119.

³² Hallin, Daniel C., Mancini, Paolo, *a.g.e.*,s.12-49.

³³ Erdoğan, İrfan, *İletişimi Anlamak*, Ankara, Erk Yayınları, 2002.,s.288.

yeniden üretilmesi gerekmektedir. Bu görev büyük ölçüde, ideoloji kullanarak işleyen “devletin ideolojik aygıtları” tarafından yerine getirilmektedir.³⁴

Ancak, devletin medya üzerindeki rolü konusunda Amerika ve Avrupa medya gelenekleri arasında önemli farklar bulunmasına rağmen, Hallin ve Mancini, araştırmalarında ortaya koydukları üç model arasındaki farkların ve genel olarak ulus devletler arasındaki farkların zamanla azaldığını vurgulamaktadırlar.³⁵ 21. Yüzyılın başında, dünyada medya homojenleşerek liberal modelin etkisi ve egemenliği altına girme yolundadır.

Ancak ne olursa olsun, her medya sisteminin kendi özgün siyasi sistemi ve koşulları içinde biçimlendiği gerçeği gözardı edilemez. 1939-1945 yılları arasında Türkiye’de var olan medya sistemi de, kendi özgün koşulları içinde değerlendirilmesi gerektiğinden, sözü edilen modellerin hiç birinin içine tam olarak yerleştirilemez. Basın bu dönemde devlet kontrolü altındadır; ancak bu devlet Batı’dakiler gibi gelişmiş kapitalist sınıfın ifadesi olan devletlere benzememektedir. Bu devletin farklılığını, kuruluş öncesinde Batı’nın güçlü devletlerine karşı verilen mücadelede ve kuruluş yıllarının koşullarında aramak gerekmektedir.

Türkiye’de Milli Kurtuluş hareketi bir ulusal burjuva devrimi ile tamamlanmış, feodal temele dayanan saltanat ve hilafet tasfiye edilerek Cumhuriyet ilan edilmiştir. Ancak böyle bir tarif ve sınıflandırma, bizi Türkiye’nin belli üretim koşulları ve uluslararası ilişkiler içinde oluşmuş bulunan Türk devrimini kendi özgüllüğü içinde değerlendirmekten alıkoymamalıdır.³⁶ Batı’nın güçlü, kapitalist devletlerine karşı verilen mücadeleden sonra kurulmuş ve bağımsızlığını koruma

³⁴ Althusser, Louis, *Devletin İdeolojik Aygıtları*, İletişim Yayınları, 1989.,s.33.

³⁵ Hallin, Daniel C., Mancini, Paolo, *a.g.e.*, s.256.

³⁶ Timur, Taner, *Türk Devrimi ve Sonrası*, 3.Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1994, s.217.

amacında bir devlet olarak, Türkiye'nin kendine özgü koşulları vardır. Cumhuriyetin ilk yıllarında iktidar, küçük burjuva kökenli bürokratlar, burjuvazi ve yarı feodal toprak ağalarının elinde bulunmaktadır. Kapitalist sınıf gelişmemiştir; hem iktisadi kalkınma, hem de üstyapı devrimleri devlet eliyle gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

Bu dönemde Türkiye'nin rejimi tek parti yönetimidir; ancak bu parti, gerçek anlamda totaliter bir parti değildir. Duverger, Cumhuriyet Halk Partisinin başta gelen özelliğinin demokratik ideolojisi olduğu, hiçbir zaman faşist ya da komünist kardeşleri gibi bir tarikat ya da kilise niteliği taşımadığı, üyelerine bir iman ya da bir mistik empoze etmediğini vurgular. Kemalist devrimin, özü bakımından pragmatik olduğunu ifade ederek, Türk Tek Parti sisteminin hiçbir zaman bir tek parti doktrinine dayanmadığını, tekele resmi bir nitelik verilmediğini söyler. Parti liderlerinin gözünde tekel, Türkiye'deki özel siyasal durumun bir sonucu olmuş ve çok partili sistem ideal olmaya devam etmiştir. Sonuç olarak, tek parti, demokrasi yolunun bir aşaması olarak kabul edilebilir. Gerçekten de Türkiye, engelsiz ve sıkıntısız bir şekilde tek parti sisteminden çoğulcu sisteme geçmiştir.³⁷

Ancak, İkinci Dünya Savaşı sırasında birleşik cepheyi korumak, ülkenin çıkarları açısından zorunlu olduğu için, bu konudaki tartışmalar bir yana bırakılarak tek parti yönetimi sürdürülmüştür.³⁸ Bu özgün koşullar içindeki yönetimin iletişim sistemi ve kurumları da hem amaç hem işleyiş olarak koşullara uygun şekilde biçimlenmiştir.

Ülkemizde iletişim araştırmaları Batı'nın entellektüel egemenliği altındadır. Oysa, gelişmiş Batı ülkelerinde ortaya konan iletişim modelleri, Batı'nın kendi siyasi ve ekonomik gelişimini, kendi sorun ve ihtiyaçlarını açıklamakta ve çözüm önerileri

³⁷ Duverger, Maurice, *Siyasi Partiler*, (çev. Ergun Özbudun), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974, s.359-364.

³⁸ Karpat, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa Yayınları, İstanbul, 1996, s.126-127.

sunmaktadır. Cumhuriyet'in kuruluşundan başlayarak kendine özgü koşulları olan Türkiye'nin iletişiminin yapı ve örgütlenmesi ise, bu koşullara paralel olarak özgün nitelikler taşımaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin iletişim tarihini Batı'nın iletişim modellerinden biriyle açıklamaya çalışmak zordur, çünkü bu modeller güvenilir ve kanıtlanmış olsa da, ülkemizin iletişim tarihini anlamamıza ve açıklamamıza izin vermemektedir.³⁹

Bu düşüncelerden yola çıkılarak, araştırma yapılırken bizden farklı özellikler taşıyan Batı'nın iletişim kuramları içine yerleştirilmemiş, dönemin kendi koşulları çerçevesinde ele alınması gerektiği düşüncesinden yola çıkılmıştır.

Bu çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, önce Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda izlediği dış politika kısaca anlatılarak, bu politikanın evrelerine yer verilmiştir. Daha sonra, bu dönemdeki basın politikasına değinilmiştir. Bu bölümün diğer alt başlıkları ise, "İkinci Dünya Savaşı'nda yabancı ülkelerin Türk basını üzerindeki baskı ve propaganda faaliyetleri" ile, "Gazetecilerin Anılarından Savaş Yıllarında Türk Basını"dır.

İkinci bölümde, Anadolu Ajansı'nın kuruluşundan itibaren İkinci Dünya Savaşı'na kadar geçirdiği dönemlerden sözedilmekte, daha sonra Ajans'ın İkinci Dünya Savaşı sırasındaki durumu ve çalışmaları anlatılmakta ve Ajans bültenlerinin incelenmesi sonucu oluşturulan grafikler analiz edilerek Ajans'ın bu dönemdeki dış haber politikası yorumlanmaktadır.

Üçüncü bölümde ise, İkinci Dünya Savaşı'ndan seçilen önemli olayların Ajans bültenlerinde veriliş biçimi ile, bu haberlerin *Cumhuriyet*, *Tan* ve *Akşam*'da verilişleri karşılaştırmalı olarak incelenmektedir.

³⁹ Alemdar, Korkmaz, Erdoğan, İrfan, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Bilim: İletişim*, <http://incelemeler.blogspot.com/2007/01/cumhuriyet-dneminde-trkiyede.html>.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE TÜRKİYE

1.İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin dış politikası

İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin "tarafsızlık" politikası izlediği belirtilmektedir,⁴⁰ ancak farklı bir görüşe göre, Türkiye İkinci Dünya Savaşı'nda tarafsız değil, savaş dışı kalmıştır. Bu savaş dışılığı da müttefiklerden yana bir durumdur. Dönemin Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'nun "aktif tarafsızlık" olarak isimlendirdiği bu politikanın temel hedefleri, işgale uğramamak ve savaşa girmemektir.⁴¹ Bu amaçla, savaş boyunca dış ilişkilerde mümkün olduğunca tarafsız kalma ve savaşın iki tarafla da ticari ilişkileri yürütme yönünde en üst düzeyde çaba gösterilmiştir.

Savaş döneminde Türkiye'nin dış politikasının saptanması ve yürütülmesi konusunda, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, devletin en tepesindeki kişi olarak Türkiye'nin savaşta izleyeceği yolu tek başına çizmiş; özellikle dış sorunlar konusunda hükümetin çarklarını sıkı bir denetim altına alarak enerjisinin büyük bölümünü dış sorunlara ayırmıştır.

İkinci Dünya Savaşı için, her ne şekilde olursa olsun savaşın dışında kalma kararını daha önceden veren ve benimseyen İnönü'nün politikası, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü korumaya yöneliktir. "Ne başkasının toprağında gözümüz var, ne de başkasına bir karış toprak veririz" olarak özetlenen bu görüş açısının çifte anlamı vardı: İnönü, Türkiye'nin sınırlarına saldırılamayacağını hesaplarken,

⁴⁰Weisband, Edward, *2.Dünya Savaşında Türkiye'nin Dış Politikası*, (çev.M.Ali Kayabol), Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 2000, s.17.

⁴¹Oran, Baskın, *a.g.e.*,s.393.

bunun bedelini de kabul etmişti. Türk topraklarının bir karışını bile vermemeye kararlıydı, ama herhangi bir ülkenin topraklarına göz dikilmesine de şiddetle karşıydı.⁴²

İnönü, 2. Dünya Savaşı boyunca izlediği politikayı, sonradan şu cümlelerle özetlemiştir:

“Bizim kaderimiz, Müttefiklerle beraber olmaktı. Bunun neticesi olarak, Müttefiklerle beraber ve onların safında savaşa girmemiz tabii ve zaruri olacaktı.

Ancak, bu savaşa girmek için, vaziyetimizin özelliğini ve müttefiklerimizin bize karşı vazifelerini hakkıyla ifa etmelerini istemeye mecbur ve bunda haklıydık.

Yoksa, savaşa girmememiz ve hiçbir şart altında savaşa fiilen girmemek, daha baştan verilmiş bir karara dayanmaktadır.

İşte bu suretledir ki, taahhütlerimize sadık kalmakla, Müttefiklerin bize karşı vazifelerini ifa etmelerini istemek arasındaki tartışma, bizi savaş dışı bırakmıştı.Yani netice şu oldu: Savaşa girmek bizim için mümkün olmadı ve müttefiklerimiz de bizi bu hususta haksız bulmaya, hiçbir zaman vesile ve imkan bulamadılar.”⁴³ (Aydemir, 1985:243).

Savaşın tarafların baskı altında tuttuğu Türkiye, temel stratejisi olan savaş dışı kalmayı sağlayabilmek için çok farklı taktikler kullanmak zorunda kalmıştır.⁴⁴

Bunlardan biri, farklı ülkelerle imzaladığı dostluk, işbirliği ve saldırmazlık anlaşmalarını, savaşa girmemek için gerekçe olarak öne sürmesidir. Türkiye,

⁴² Weisband, Edward, *a.g.e.*, s.19-28.

⁴³ Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985, s.243.

⁴⁴ Oran, *a.g.e.*, s.394.

savaştan önce belirlenen çok merkezli dış politika hedefi çerçevesinde, bir çok ülke ile çeşitli yükümlülükler altına girmişti.⁴⁵

Savaş döneminde ise, 19 Ekim 1939'da İngiltere ve Fransa ile üçlü ittifak anlaşması, 18 Haziran 1941'de Almanya ile saldırmazlık paktı imzalandı.⁴⁶

Diğer bir taktik ise, ülkenin askeri gücünün o andaki durumunu savaşa katılmama nedeni olarak gösteren İnönü'nün savaşa girmeyi ancak Müttefik ülkelerden askeri yardım alma koşuluyla kabul etmesidir. İnönü'nün bu konuda yaptığı hesap, Türkiye'nin sonuna kadar savaş dışında kalmasını sağlamıştır: Çünkü Müttefik ülkelerin önüne sürülen ihtiyaç listeleri öyle yüklüydü ki, bu listedeki malzemelerin Türkiye'ye sağlanması belki de savaşın sonuna kadar sürecekti.⁴⁷

Türkiye savaş boyunca, buna benzer çelişkilerden yararlanarak ve kendi koşullarını da öne sürerek iki tarafa da savaşa girmemek için gerekçeler yaratmış ve son ana kadar savaş dışı kalmayı başarmıştır. Bu çelişkiler, iki taraf arasındaki çelişkiler, her iki tarafın kendi içlerindeki çelişkiler ve Türkiye'nin kendi zayıflığının yarattığı çelişkilerdir.

⁴⁵ Bu anlaşmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız Gürün, Kamuran, *Dış İlişkiler Ve Türk Politikası*, Ankara, A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınevi, 1983, s.8.

⁴⁶ Bu anlaşmalar bazen Türkiye'nin diğer ülkelere karşı konumunu güvence altına alırken, bazen de zor durumda kalmasına neden olmuştur. Çünkü bu anlaşmalarla giriştiği taahhütler, Türkiye'nin bir savaşta çatışmaların dışında kalma gayretleri ve zaruretleriyle ciddi bir şekilde çelişiyordu. Mesela Türkiye, 19 Ekim 1939 üçlü ittifak antlaşmasıyla ve savaş Akdeniz veya Romanya'ya sıçrarsa, İngiltere ve Fransa cephesinde savaşa girmeye mecburdu. 1940 yılının Mayıs ayında Almanya'nın Fransa'ya saldırması ve Almanya'nın müttefiki İtalya'nın da Fransız sınırını geçmesi, ardından 28 Ekim 1940 tarihinde İtalyanların Yunanistan'a saldırması, Türkiye'yi savaşa girmeye mecbur kılan bir durum yaratıyordu. Müttefiklerimiz, Yunanistan'a yapılan saldırı üzerine, Türkiye'nin en kısa zamanda savaşa girmesini istediler. Dolayısıyla, savaşta en büyük baskı 1939 Üçlü İttifakı nedeniyle İngiltere ve Fransa'dan geldi. Ancak Türkiye bunları üç sağlam gerekçeyle karşıladı. Bunlar, üçlü ittifakın İngiltere ve Fransa ile yapıldığı, oysa Fransa ateşkes isteyerek savaştan çekildiği için, Türkiye'ye yardıma gelecek ülkelerden birinin ortadan kalkmasıdır. Bir diğeri, üçlü ittifakta, Türkiye'nin yapacağı yardımın onu Sovyetler Birliği ile ihtilafa sürüklememesi şartı gereği, Türkiye'nin Müttefikler tarafında savaşa girmesinin mümkün olmadığıdır. Son gerekçe ise, anlaşmada bulunan, Türkiye'nin yükümlülüklerini yerine getirebilmesi için Fransa ve İngiltere'nin söz verdiği savaş gereçleri yardımını alması koşuluydu. Yani Türkiye, kendisine vaat edilen silahları almadan savaşa girmek zorunda değildi (Oran,a.k.:394). Türkiye savaşın sonuna kadar, sürekli olarak, kendisine yapılan silah yardımının yetersiz olduğunu ileri sürecektir.

⁴⁷ Aydemir, Şevket Süreyya, *a.g.e.*, s.269.

Türkiye, farklı dönemlerde farklı taraflardan gelen baskılara direnme ve yönetme başarısını göstermiştir. Örneğin, Almanya, Sovyetlere saldırmadan önce, 1940-41’de, Türkiye’nin savaşa girmesi için baskı uygulamış; İngiltere ve ABD de 1942-44 arasında aynı şeyi yapmıştır. Oysa, 1940-41’de İngiltere, 1943’ten sonra da Almanya Türkiye’nin savaşa girmesini kendi çıkarlarına aykırı bulmuştur. Ayrıca SSCB, savaşı kendi olanaklarıyla kazanacağını anladığı 1944’ten itibaren, yalnız bırakmak istediği Türkiye’nin savaşa girmesini istememiştir.

Türkiye, tarafların kendisini savaşa çekmek için ortaya koyduğu projeleri de zaman kazanmak için kullanmıştır. Bunlardan en önemlisi, Almanya ile SSCB Türklerinin örgütlenmesi konusunda yapılan ve yaklaşık bir yıl süren görüşmelerdir. Bu oyalayıcı taktik, Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop’u bıktırana kadar uygulanmış ve sonunda sinirlenen Dışişleri Bakanı, Türk Hükümetiyle sürdürülen görüşmelerin durdurulması talimatını vermiştir.

Türkiye’nin iki taraf arasındaki çelişkilerden yararlanmak için uyguladığı en önemli taktiklerden biri, iyi polis/ kötü polis dikotomisini anımsatır biçimde kimi devlet adamlarının “Almancı”, kimilerinin “İngilizci” görünerek her iki tarafın da idare edilmesi oldu.⁴⁸

Türkiye’nin tutumu tarafları mutlu etmese de, zaman zaman haklı bulunmuştur. Örneğin, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Halifax, 11 Temmuz 1941 konuşmasında Türkiye’nin savaşa girmeme kararını haklı buluyor, İngiliz Genelkurmayı, Türkiye’nin savaşa girmesi ve Alman saldırısına uğraması halinde

⁴⁸ Bu senaryoda Cumhurbaşkanı İnönü ile Başbakan Şükrü Saraçoğlu İngilizci, Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak da Almancı olarak tanınmıştı. Oysa, Saraçoğlu ırkçı boyutlarda bir milliyetçi ve tanınmış bir anti-komünist idi (Oran, *a.g.e.*, s.396). Almanlar kaybetmeye başlayınca dış politika gereği istifa eden Menemencioğlu da sanıldığı gibi Alman yanlısı değildi.

kurtarılması için gerekecek kuvvetin İngiltere'yi zorlayacağını belirtiyordu. Türkiye de işgale uğrarsa kendisini kurtarma hareketinin Müttefikleri bölmek zorunda kalacağını ve savaşa girmemesinin Almanya'ya daha fazla zarar verdiği temalarını bütün savaş boyunca yoğun biçimde işledi. Türkiye ayrıca, iç politikasını da bu dönemde tamamen savaşın dalgalanmalarına göre yönlendirmiştir. Bu yönlendirme, hükümetin taktiği gereği olup, o andaki güçlü devlete eğilim göstererek Türkiye'yi savaş dışında tutmayı kolaylaştırma amacı taşımıştır. Bu çerçevede, o anda hangi taraf güçlü ise, ülkedeki tüm düzen ve hatta mahkeme kararları ona göre ayarlanmıştır.⁴⁹

Türk Hükümeti bu farklı taktiklerle iki tarafla da ilişkileri sürdürmüş, sonunda işgale uğramadan ve savaşı yaşamadan savaşın sonuna gelmiştir.

Ana hatları belli olmakla birlikte, Türk dış politikasında savaşın gidişatına göre değişiklik gösteren üç evreden söz edilebilir.

Birinci evre, savaşın başlangıcından 1941 yılına kadar olan dönemdir. Bu dönemde Türkiye Müttefiklere yakın, Mihvere uzak bir politika izlemiştir. Savaşın başında İngiltere ve Fransa ile Üçlü İttifak imzalayan Türkiye⁵⁰, bu dönemde Müttefiklerin yanında görünmekle birlikte, Üçlü İttifakın 2 numaralı protokolünü öne sürerek savaş dışında kalacağını açıklamıştır. Türkiye bu

⁴⁹ Oran, Baskın, *a.g.e.*, s.395-396.

⁵⁰ Üçlü İttifak Antlaşması öz olarak, bir Avrupa devletinin saldırısıyla başlayan ve İngiltere, Fransa ya da Türkiye'nin katılacakları bir savaş Akdeniz'e yayıldığı takdirde taraflara karşılıklı yardım etme yükümlülüğü getiriyordu. Savaş Akdeniz'e ulaşmazsa taraflar istişarede bulunacaklar ve Türkiye bu durumda hiç değilse İngiltere ve Fransa'ya eğilimli bir tarafsızlık politikası izleyecekti. Ayrıca, Türkiye bir Avrupa ülkesi ile savaşa girdiği takdirde İngiltere ve Fransa Türkiye'ye yardım edecek, Türkiye ise Romanya ve Yunanistan'a verdikleri garantilerin yerine getirilmesinde İngiltere ve Fransa'ya yardımcı olacaktı. İtalya, antlaşmanın hükümlerinin yerine getirilmesine neden olacak bir harekette bulunursa Türkiye İngiltere ve Fransa'nın da katkılarıyla Onikiadaları tehlikesiz duruma getirecekti. Bunlara karşılık, özel anlaşmayla İngiltere ve Fransa Türkiye çeşitli maddi ve aynı yardımlarda bulunmayı yükümleniyorlardı. Türkiye'nin yükümlülükleri ancak müttefiklerinin özel anlaşmada yer verilen sorumluluklarını yerine getirmelerinden sonra başlayacaktı.

Öte yandan, Türkiye antlaşmaya koydurduğu protokolle antlaşmadan doğan yükümlülüklerinin kendisini SSCB'yle silahlı bir uyumsuzlığa sürüklenmesine neden olacak ya da böyle bir sonucu verecek bir eyleme zorlamayacağını beyan ediyor ve Sovyetlerle anlaşamamış olsa da, bu devletle bir ihtilafa düşmeme konusuna son derece titizlik gösteriyordu. (Oran, Baskın, *a.g.e.*, s.424.)

dönemde Almanya'ya karşı mesafeli bir tutum içinde olmasına rağmen, her iki tarafla da ticari anlaşmalar yaparak iki tarafla da dengeli bir ilişki sürdürmeye çalışmıştır.⁵¹

1941 yılında Almanya Rusya'ya karşı harekate geçmeye karar verince, sağ kanadını garantiye almak için Türkiye'ye bir saldırmazlık paktı imzalamayı teklif etmiş ve bu pakt, 18 Haziran 1941 tarihinde imzalanmıştır.⁵² Bu tarih, Türkiye'nin dış politikasında hem Almanya hem de Müttefiklere ılımlı bir tutum izlediği dönemin başlangıcıdır. Bu dönemin başında Almanya, Türkiye'yi kendi tarafına çekebilmek için ülkede yoğun propaganda faaliyetlerini sürdürmüş ve Türkiye'ye savaşa girmesi için baskı yapmıştır.⁵³ Ancak Türkiye, savaşta tarafsızlığını bir kez daha belirtmiş; yine de Almanya ile 1941 ve 1942'de iki ayrı krom anlaşması imzalamıştır.

1943 yılından itibaren Müttefikler de Türkiye'nin savaşa girmesi için baskı yapmaya başlamışlar; ancak Türkiye, prensip olarak savaşa girmeyi kabul etmekle birlikte savunma gücü için gerekli malzeme verilmedikçe savaşa girmeyeceğini söylemiştir.⁵⁴ Bu görüşmeler 1944 yılına kadar sonuç alınmadan aralıklarla sürmüştür. Rusya ise Türkiye'nin dış politikasını eleştirmeye başlamış ve Türk-Rus ilişkileri gerginleşmiştir.⁵⁵

1944 yılının başlarında Türkiye'nin üzerindeki Müttefik baskısı artmış ve yapılan malzeme sevkiyatı durdurulmuştur. 14 Nisan 1944'te Amerika ve İngiliz hükümetleri Türkiye'ye nota vererek, Almanya'ya krom verdiği takdirde Türkiye'yi abluka edeceğini bildirmiş, Türkiye de bunun üzerine Almanya'ya

⁵¹ Oran, Baskın, *a.g.e.*, s.425-427.

⁵² Esmer, Ahmet Şükrü, , "Türk Diplomasisi, 1920-1955", *Yeni Türkiye*, İstanbul, 1959, S.348.

⁵³ Armaoğlu, Fahir H.,Doç.Dr., "İkinci Dünya Harbinde Türkiye", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.XIII, 1958, S.163.; Oran, Baskın, *a.g.e.*, s.448.

⁵⁴ Armaoğlu, Fahir H.,Doç.Dr., *a.g.e.*, s.171.

⁵⁵ Esmer, Ahmet Şükrü, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1967, s.163.

krom sevkiyatını durdurmuş ve ülke ile ticaretini % 50 azaltmıştır.⁵⁶ Bu tarih, Türkiye'nin Almanya ile olan ilişkisinin kesildiği dönemin ve dış politikasını üçüncü evresinin başlangıcıdır. 1944 yılı ortasına yalnız olarak giren Türkiye'nin Müttefiklerle ve Ruslarla ilişkileri bozulup, aldığı yardımlar kesilince, hem iç hem de dış politikalarını değiştirmeye başlamıştır. Bu evrede Almanya'nın zayıflamasıyla ortaya çıkan yeni gelişmelere ayak uydurabilmek, dış politikayı da buna göre düzenlemek için Türkiye, İngiliz ve Amerikan çağrılarını uyarak Boğazları Mihver gemilerine kapatmış, Alman yanlısı olarak bilinen Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'nu görevden almış, Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir. Böylece Türkiye dış politikasını Müttefiklerin istediği çizgiye getirmiş, iç politikasında da değişikliklere gitmiştir.⁵⁷

Türkiye, Şubat 1945'te Yalta'da yapılan konferansta alınan, Nisan sonunda San Fransisco'da toplanacak olan Birleşmiş Milletler konferansına kurucu üye olarak katılacak devletlerin daha önce Mihvere savaş ilan etmesi gerektiği kararı üzerine, 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etti.⁵⁸ Bunlar, özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında çok merkezli uluslararası politika arenasında farklı ve karşı güçler arenasında bir denge politikası izleme imkanı bulan Türkiye'nin bu politikayı değiştirmesinin işaretleriydi. Avrupa merkezli uluslararası politika anlayışı geride kalınca, artık Türkiye'nin de İkinci Dünya Savaşı'nda izlediği dikkatli ve hassas denge politikasını devam ettirme olanağı kalmamıştı.⁵⁹

⁵⁶ Armaoğlu, Fahir H.,Doç.Dr., *a.g.e.*,s.172 .

⁵⁷ Weisband, *a.g.e.*, s.32-72.

⁵⁸ Armaoğlu, Fahir H.,Doç.Dr., *a.g.e.*, s.176 .

⁵⁹ Koçak, Cemil, *a.g.e.*, s.546.

Sonuç olarak Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nda, savaşın başında Üçlü İttifak imzaladığı Müttefiklere her zaman yakın bir politika izlemiştir; ancak onların savaşa girmesi yönündeki baskılarına sonuna kadar direnerek savaş dışı kalmayı başarmıştır. Almanya'ya karşı tutumu ise, Almanya'nın savaşta içinde bulunduğu duruma bağlı olarak değişmiştir; savaşın başlangıcında mesafeli, Almanya'nın güçlü olduğu dönemde yakın bir politika izlemiştir, zayıfladığı ve yenilgisinin kesinleştiği dönemde ise ilişkisini tamamen kesmiştir. Bu politika farklı şekillerde yorumlanabilir, tutarsız ya da etik dışı bir politika olduğu ileri sürülebilir; ancak sonuç olarak Türkiye'nin savaş dışı kalmasını sağlamış ve görevini yerine getirmiştir.

2.İkinci Dünya Savaşında Hükümetin Basın Politikası

İkinci Dünya Savaşı sırasında ülkenin izlediği dış politika, iktidarın basın politikasını şekillendirmede en önemli etkenlerden biri olmuştur.

Server İskit, 1943 yılında yayınlanan *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*'nda Türkiye'deki basın politikasından söz ederken; başka ülkelerdekinden farklı olarak, Türkiye'de basının liberalizmden ayrıldığını, bunun nedeninin de Türkiye'deki siyasi rejim olan Kemalizmin özelliğinden ileri geldiğini söylemektedir. Liberal basının, düşüncenin serbestçe oluşumu değil, bir ticaret maddesi olarak görülen haber ve düşüncenin serbest ticaretine dayalı bir sistem olduğunu ifade eden İskit, bu sistemde haber ve düşüncenin kısa bir yükselme devresinden sonra büyük sermaye gruplarının ve siyasal menfaatlerin eline düşen bir ticaret metasından başka bir şey olmadığını söylemektedir. 2.Dünya Savaşı

döneminde İtalya, Sovyet Rusya ve Almanya’da devletçi olarak nitelendirilebilen parti basınının ortaya çıktığını belirten İskit, Cumhuriyet basınının, diğer rejimlerden daha hoşgörülü Kemalizmin telkin ve propaganda organı olduğunu söylemektedir. İskit’e göre basının en önemli prensibi ise, devletle millet arasında işbirliğini kabul etmektir; Türkiye’de yıkıcı eleştirinin yerini, ulusal amaçların bilincine varmış ve bunlar için mücadele edecek Türk basınının kurucu, olumlu ve yapıcı eleştirisi almıştır.⁶⁰

Görüldüğü gibi İskit, Türk basınına anlatırken onun ne liberal, ne de devletçi basın sistemlerine benzemediğini savunmaktadır. İskit’e göre Türk basınının tek bir amacı vardır, o da ülkenin rejimine hizmet etmektir, ama bu totaliter rejimlerin basını gibi katı bir sistem içinde değil, gönüllülük esasıyla işlemektedir. Tabii ki İskit, devletin bir bürokratu olarak, Türk basınına tanımlarken ülkede olmasını istediği basını anlatmaktadır; ancak, bu dönemin kendine özgü siyasi özelliklerinin ve koşullarının iletişim sistemine damgasını vurduğu kesindir. İzlenen basın politikalarında üzerine en fazla vurgu yapılan konu, Türkiye’nin ulusal çıkarlarıdır.⁶¹

Hükümetin basını nasıl kontrol ettiğine bakıldığında ise, görülen kısaca şudur:

⁶⁰ İskit, Server, *Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Başvekalet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1943, s.360-361.

⁶¹ Hükümetin savaş dönemindeki basın politikasını, 16.6.1943 tarihinde Büyük Millet Meclisince kabul edilen “Basın ve Yayın Umum Müdürlüğünün Teşkilat, Vazife ve Memurları Hakkındaki Kanunun” gerekçesinde de açıkça görmek mümkündür:

“Ehemiyyetleri öteden beri kabul ve teslim edilmiş bulunan matbuat ile dünyanın en genç, fakat en kuvvetli bir silahtı haline gelmiş bulunan, radyo, 1939 Cihan Harbinin patlayıp bütün dünyayı ateşlere salması üzerine kat kat önem kazanmışlar, o kadar ki devletin bu iki cemiyet müessesesi üzerine dikkatle eğilmesi lüzumu, gün gibi aşikar bir zaruret haline gelmişti. Çünkü milli propagandalar o kadar geniş bir kuvvet ve ehemmiyet kazanmış bulunuyorlardı ki, bir defa, beş defa, yirmi defa ve belki yüz defa boşa gitmiş ve hiçbir tesir yapmamış gibi görünen bir propaganda teşebbüsü, bir keresinde hedefine isabet edip matlup neticeyi hasıl eylediği zaman, lehine çalıştığı taraf için yalnız o teşebbüsün yapılması yolunda ihtiyar olunan masrafları değil, belki o güne kadar yapılmış ve zahirde müsbet bir sonuç alınmamış gibi görünen bütün propaganda çalışmalarının her türlü masraflarını bir hamlede ödeyecek ve hatta bu masrafları ağza alınmayacak bir küçüklüğe düşürüverecek bir rolü oynayıveriyordu. Yurt için ve milli menfaatlerimiz için çalışan propagandanın bu önemine işaret ederken milli menfaatlerimize, devletimizin dahili ve harici siyasetine, velhasıl bir kelime ile milli varlığımıza yöneltilecek zararlı faaliyetleri körleştirmeyi ve bunlar hakkında halk ve cihan umumi efkârını aydınlatmağı hedef tutan gayretlere de gereken ehemmiyeti vermeyi ihmal eylememek lazım gelecektir.” (İskit, Server, a.g.e., s.336)

Bu dönemde basın, devlet ilanlarının dağıtımı, kağıt ve her türlü matbaa araç-gerecinin ithalatı ve piyasaya sürülmesi ve taşradaki devlet matbaalarının yerel gazetelerin kullanımına açılması yollarıyla kontrol edilmektedir. Bir başka kontrol biçimi, yasal kontroldür. Ceza Kanunu'nun kimi maddeleri, Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanunu, Takrir-i Sükun Kanunu, Matbuat Kanunu bu tür kontrolü gerçekleştirmeye yöneliktir.⁶² Bu dönemde basın üzerinde uygulanan yasal kontrolün temelinde, 25 Temmuz 1931 tarihinde kabul edilen Matbuat Kanunu vardır.⁶³

Hükümetin basın üzerindeki denetimini sağlayan en önemli kurum, Matbuat Umum Müdürlüğü (Basın Yayın Umum Müdürlüğü)'dür.⁶⁴ Basın Yayın Umum Müdürlüğü, savaş yıllarında Anadolu Ajansı'nın ödeneğini veren kuruluş konumundadır ve imzalanan bir sözleşme ile Ajans'ın hem çalışmaları hem de iç işleri üzerinde kontrol yetkisi elde etmiştir.

⁶² Kocabaşoğlu,Uygur; "1919-1938 Dönemi Basınına Toplu Bir Bakış"; *A.Ü. B.Y.Y.O. Yıllık*, 1981, s.112.

⁶³ Kanunun getirdiği en önemli kısıtlama, 50.maddeydi (Kabacalı, Alpay, *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1990). Bu madde şöyledir: "*Memleketin umumi siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı İcra Vekilleri Heyeti kararıyle gazete veya mecmualar muvakkaten tatil olunabilir. Bu suretle kapatılan gazete veya mecmuanın neşrine devam edenler hakkında 18.madde hükmü tatbik olunur. Bu suretle kapatılan bir gazetenin mesulleri tatil müddetince başka bir isimle gazete çıkaramaz.*" (Başvekalet Devlet Matbaası,1944:22).

Bu madde, daha sonra 4935 sayılı kanunla değiştirilerek "*Türk Ceza Kanununun ikinci kitabının birinci ve ikinci bölümlerinde yazılı cürümler yayım yoluyla işlendiği takdirde mahkemece, cürmün gerektirdiği ceza ile birlikte gazete veya mecmuanın bir aydan iki yıla kadar kapatılmasına karar verilir. Yetkili mahkeme hükmünden önce dahi kovuşturmanın her derecesinde gazete veya mecmuanın kapatılmasına karar verebilir. Şu kadar ki kapatma süresi birinci fıkrada yazılı sürenin yukarı haddini geçemez.*" biçimini almıştır (Başbakanlık Basın ve Yayın Umum Md.ğü;1946:23).

⁶⁴ 7 Haziran 1920'de kurulan Matbuat Umum Müdürlüğü'nün kuruluş amacı, "*Alelumum dahili ve harici neşriyat ve irşadat ve istihbarat işlerle meşgul olmak ve bilcümle matbuat umuruna merci teşkil eylemek*" olarak belirtilmiştir. Kurulması ile birlikte, kendisinden birkaç ay önce kurulan Anadolu Ajansı'nı da bünyesine alan Matbuat Umum Müdürlüğü, kurulduğu andan itibaren matbuat işinin ötesinde, dahili ve harici neşriyat ve irşadat ve istihbarat, yani propaganda, ikna, telkin ve bilgilendirme işlerini yüklenmiştir. 1924 Yılında Bütçe Kanunu uyarınca Anadolu Ajansı ile ilişkisi kesilen Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti, kuruluşundan itibaren farklı aşamalardan geçerek farklı isimler almış ama, propaganda ve bilgilendirme konusundaki görevleri temelde aynı kalmıştır. Matbuat Umum Müdürlüğü'nün geçirdiği aşamalar hakkında bilgi için bkz. Server İskit (1943), Fethi Kardeş (1980).

Kanun ve kararname gibi hukuki yasaklamaların dışında, bu dönemde basına Basın Yayın Umum Müdürlüğü ile Sıkıyönetim Komutanlığı başta olmak üzere çeşitli yerlerden yasaklamalar yapılmış, yapılacak yayınlara ilişkin talimatlar verilmiştir. Talimatlara uymayan yayın organlarının uyarı yazıları ile dikkatleri çekilmiş, bu uygulama da sonuç vermediğinde kapatılma yoluna gidilmiştir.⁶⁵

Savaş döneminde verilen talimatlar arasında, dış politika ve Anadolu Ajansı'na ilişkin talimatlar ve yasaklar önemli bir yer tutmaktadır.⁶⁶ Bu talimatlar arasında dış politikaya ilişkin en önemlisi, 20 Temmuz 1940 tarihinde verilen "...Matbuat Umum Müdürlüğü'nün ve Anadolu Ajansı'nın vereceği harici haberlerden başka hiçbir harici haber neşredilmemesi..." yönündeki talimattır. Bu genel sınırlama içinde, basının yabancı basından ve yabancı radyolardan haber alıp yayınlaması yasaklanmış, buna uymayan yayın organlarının dikkati çekilmiştir. Ayrıca dış haberlerin kaynak gösterilmeden yayınlanmaması, sefaret ve sefaret heyetlerine ait haberlerin sadece Anadolu Ajansı'ndan gönderildiği biçimde yayınlanması hususu da vardır.⁶⁷

Savaşın sonlarına doğru verilen bir talimatla, 1945 Mayıs'ında gazetelerin kaynak göstermek şartıyla yabancı radyolardan haber alıp yayınlayabileceği, ancak ülkedeki yabancı istihbarat servislerinin haberleri hakkında böyle bir karar verilmediği belirtilmektedir. Dolayısıyla savaşın sonu belli olup savaşla ilgili riskler azalınca, haber kaynakları konusunda belli bir gevşeme görülmektedir. Bu da, talimat ve yasakların tamamen dış politika kaygılarıyla verildiğini doğrulamaktadır.

⁶⁵ Güvenir, O.Murat, *a.g.e.*, s.81.

⁶⁶ Bu dönemde basına verilen talimatlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kabacalı, *a.g.e.*,1990.

⁶⁷ Güvenir, O.Murat, *a.g.e.*, s. 90-91.

28 Haziran 1938 tarihinde kabul edilen Basın Birliği Kanunu ile kurulan Türk Basın Birliği de basın üzerinde denetim işlevi gören bir kurumdur.⁶⁸ Hiçbir basın mensubu, Birlik dışında gazetecilik mesleğini icra edememektedir. Bir gazete veya derginin yayın hayatına başlamasından itibaren en geç bir ay içinde, sahipleri ve çalışanları birliğe başvurarak üye olmak zorundadır. Aksi takdirde, birliğe kaydoluncaya kadar en büyük mülkiye amirinin emri ile mesleklerini icradan menedilirler.⁶⁹

Basın üzerindeki en etkin ve sıkça kullanılan kontrol biçimi, gazeteci – milletvekillerinin varlığıdır.⁷⁰ Bir anlamda gazeteci-milletvekilleri TBMM'nin basın temsilcileri gibiydi. Bu uygulama, bağımsızlığına yeni kavuşmuş ve köklü bir devrim gerçekleştirmiş–üstelik bir dünya savaşının gölgesinde olan- bir ülkede yapılan icraatları ve yürütülen politikayı kamuoyuna doğru anlatmak için yapıldığı düşünülüdüğünde, akıllıca bir uygulamadır.

Bu dönemde basın Hükümet tarafından bu tür yollarla kontrol altında tutulmuştur. Ancak, giriş bölümünde de belirtildiği gibi, İkinci Dünya Savaşı döneminde Hükümetin basın politikası konusunda farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre, ülke yönetimi, savaş döneminde basını kendi dış politikası doğrultusunda sıkı kontrol altında tutmuştur. Savaş dönemi olması nedeni ile dış politika, olağan dönemlere oranla iç politika üzerinde daha fazla etkileyici ve belirleyici olmuş ve

⁶⁸ Basın Birliği Kanununda, Türk Basın Birliğinin kuruluş amaçları şöyle anlatılmaktadır:

“Birliğin teşkilinden maksat, Birliğe dahil Türk basın mensuplarının maddi, manevi, ferdi ve müsterek menfaatlerini müdafaa ve temin etmek, mesleğin şeref ve vekarını korumak, meslekte inzibat ve intizamı idame etmek, tesanüt duygularını kuvvetlendirmek, gazetecilik mektepleri veya meslek kursları açmak, beynelmilel meslek temasları yapmak, Türk basınına temsil etmek, matbuatı milli maksatlar uğrunda uyanık ve toplu bir halde bulundurmak, Cumhuriyetin menfaatlerini hadim kılmaktır.” (m.5, Başvekalet Devlet Matbaası, 1944, s.48) Yani, Türk Basın Birliğinin kuruluş amacı yalnızca Türk basınının dayanışma ve güç birliğini sağlama, kolektif çıkarlarını koruma gibi mesleki bir oluşumun amaçları yanında; mesleğe bir düzen getirme, basını milli amaçlar doğrultusunda toplu olarak yönlendirme ve Cumhuriyetin çıkarlarına hizmet etmesini sağlama gibi görevleri de üstlenmekte ve basın üzerinde güçlü bir yaptırıma sahip bulundurmaktadır.

⁶⁹ *Basın Birliği Kanunu*, madde 2, Başvekalet Devlet Matbaası, 1944, s.47.

⁷⁰ Uygur Kocabaşoğlu, incelemesinde, Atatürk'ün sağlığında yaklaşık 40 gazeteci-milletvekilinin olduğunu söylemektedir.

iktidar, basının yayınlarının, izlediği dış politikaya uygun olmasına büyük özen göstermiştir.⁷¹ Dolayısıyla, gazetelerin savaş nedeniyle genellikle dış politikaya ilişkin olan başyazıları hükümetin saptadığı dış politika çizgisinde kalmıştır, bu anlamda dış politikadaki dengeli tutum basına da yansımıştır.

Bu görüşü savunan Murat Güvenir, basının savaş boyunca dış politika doğrultusunda bir çizgi izlediğini belirterek, basının savaş döneminde izlenen denge politikasına uyumlu yayınlarını üç ana dönem içinde incelemiştir.⁷²

İlk dönem, İngiltere ile imzalanan 12 Mayıs 1939 tarihli Deklarasyon ile, Türkiye'nin Müttefiklere yakın bir tutum içine girdiği dönemdir. Türk hükümetinin izlemeye başladığı bu dış politika doğrultusunda basın da, Müttefiklere yakın, Mihvere uzak bir yayın politikası içine girmiştir. Türk basınının Almanya'ya karşı olumsuz tutumu, Nisan 1940'ta, bu ülkenin Norveç ve Danimarka'ya saldırmasından sonra daha da artmıştır. Basında, İngiltere ile Fransa'yı öven yazıların yanı sıra, Almanya başta olmak üzere Mihver ülkelerine olumsuz ve eleştirel bir yaklaşım vardır. Sovyetler Birliğine ise dostça bir tutumla yaklaşmıştır.

Mart 1941-Nisan 1944 tarihleri arası, Türk dış politikasının her iki tarafa da ılımlı bir tavır içinde olduğu dönemdir. Bu tutum basının yayınlarına da yansımıştır. Müttefiklere karşı tutum ise değişmemiş, Alman dostluğu ve Müttefiklere yakınlık bir denge içinde tutulmağa çalışılmıştır. Bu denge politikası basında farklı renk ve seslerin görülmesine neden olmuştur. 18 Haziran 1941'de imzalanan Türk-Alman Saldırmazlık Paktı da aynı politika çerçevesinde Türk basını tarafından desteklenmiştir. Almanya 22 Haziran 1941'de Sovyetler Birliğine saldırdıktan sonra da basında Almanya'ya yakın, Sovyetler Birliği aleyhtarı tutum belirlemiştir.

⁷¹ Güvenir, O.Murat, *a.g.e.*, S.37. Ayrıca Alpay Kabacalı, Hıfzı Topuz, Cemil Koçak, Selim Deringil, Çetin Yetkin de basının savaş sırasında sıkı bir kontrol altında olduğunu belirtirler.

⁷² Güvenir, O.Murat, *a.g.e.*

Güvenir'e göre bu dönemde yer alan değerlendirmelerdeki Sovyet aleyhtarı tutumun nedenleri arasında, İngiltere ve ABD'nin, Alman saldırısı karşısındaki tavrının ne olacağının henüz bilinmemesinin etkisi de vardır. Basının, hükümetin politikasını izleyen denge politikası çerçevesinde, 1942 yazında çok kısa aralıklarla bir Türk basın heyeti Almanya'yı ziyaret ederken, başka bir heyet de İngiltere ve ABD'ne gitmiştir.

1943 yılı sonundan itibaren Müttefiklerin, Türkiye'nin savaşa girmesi yönünde yoğun baskıları, savaşı bu kampın kazanacağına anlaşılması gibi gelişmeler, Türk Hükümetinin dış politikasında yeni bir değişiklik oluşturmuş ve Almanya ile dostane ilişkilere son vermesine, giderek Müttefiklere yaklaşmasına ve en sonunda formalite icabı da olsa Almanya'ya savaş ilan etmesine neden olmuştur. Türk basınının savaşan taraflara ilişkin tutumunda da, Nisan 1944'ten itibaren hükümetin dış politikası doğrultusunda yeni bir değişiklik olmuştur. Mayıs 1944'ten sonra basında Müttefikler lehine giderek artan bir yayın politikası görülmektedir. Ayrıca Sovyetler Birliğine karşı tutum da yumuşamıştır. Türkiye'nin 3 Ocak 1945 tarihinde aldığı Japonya ile siyasi ve iktisadi ilişkileri kesme kararı da tüm başyazarlar tarafından desteklenmiştir. 7 Mayıs 1945'te Almanya'nın teslim oluşu ve Avrupa'da savaşın sona ermesi de Türk basınında coşku ile karşılanmıştır.

Güvenir'in araştırma sonuçları, basının Hükümet politikasıyla uyumlu olduğunu belirtirken, basının kendi arasındaki siyasi farklılıkları konu etmemekte, daha homojen bir basından söz etmektedir.

Mete Tunçay'a göre ise, tam tersine, 1925-1945 arasında basının üzerindeki sıkı denetim iki olay dolayısıyla biraz gevşetilmiştir. Bunlardan biri, 1930'daki Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyi, diğeri ise 1939-1945 arasındaki İkinci Dünya

Savaşıdır. İkinci Dünya Savaşı sırasında, bazı gazetelerin hükümetin dış politika çizgisinin sağında veya solunda yapmalarına göz yumulması, savaşı Müttefiklerin mi yoksa Mihverin mi kazanacağını bilinmemesindedir.⁷³ Kısaca, İkinci Dünya Savaşının basın politikasını etkilediği kesindir, ama basın üzerindeki denetimi artırdığı ya da azalttığı hakkında görüş farklılıkları bulunmaktadır. Tabii, Tunçay, denetimin bu dönemde görece azaltıldığını söylemektedir. Yani yine denetim vardır, ama dış politika çerçevesinde yoğunluğu azaltılmıştır. Cemil Koçak ise, İkinci Dünya Savaşında basının tamamen monolitik olmadığını, farklı siyasal tutumların ve farklı eğilimlerin görüldüğünü, bu tür farklı üsluplara derecesine göre, o andaki dış politika gelişmelerine göre hükümetçe adeta göz yumulduğunu savunmaktadır. Ancak, eğilimin belli bir dereceyi aşması durumunda bazı sert kararların gazete idarehanelerine ulaşması için çok zaman da geçmemektedir.⁷⁴

Deringil'e göre ise, bir taraftan dış politika hedefleri doğrultusunda basın denetim altına alınırken, diğer taraftan basının özgür olduğu ısrarla vurgulanmıştır ki; bu da bir dış politika taktiğidir.

Örneğin, İnönü, basının kontrolünde kanuni denetimin son çare olduğunu söylerken, hükümet sözcüleri de Türkiye'de basın özgürlüğünün olduğunu sürekli olarak vurgulamaktaydı. Gazetecilerin anılarında da değindikleri gibi, hükümet sözcüleri basına sansür olmadığını sık sık yinelemiş, ve gazetecilere kendi sınırlarını kendilerinin tayin etmeleri gerektiği, sınırları aştıkları takdirde gereken yaptırımın uygulanacağı söylenmiştir.

⁷³ Tunçay, Mete, *a.g.e.*,s.48.

⁷⁴ Koçak, Cemil, "İkinci Dünya Savaşı Ve Türk Basını"; *Tarih ve Toplum*, Kasım 1986, s.35,s.286.

Deringil'e göre bu dönemde, hükümet tarafından yapılan açıklamalar gibi, gazetelerin dış politika ile ilgili haber ve yorumları da yurtdışı etkileri göz önüne alınarak yazılmakta idi. Bunun sonucu olarak gazeteler de Türkiye'de basın özgür olduğu konusunda yazılar yazıyorlardı.⁷⁵ Basında yayınlanan düşüncelerin hükümet politikasıyla çeliştiğinde basın özgürlüğünü vurgulamak hükümete Avrupa devletleriyle olan ilişkilerinde esneklik kazandırmakta, böylece hükümetin resmi tavırları olan tarafsızlık ilkesi korunurken, basın aracılığıyla gerçek düşünceleri sezdirilmektedir. Örneğin, Türk basınında yer alan Alman aleyhtarı tavrı Almanlar tarafından Türk yetkililere karşı dile getirilince, İnönü ya da Menemencioğlu, basının istediğini yazmakta özgür olduğunu söylerken, aynı şekilde basındaki Alman yanlısı yazılar İngilizler tarafından dile getirilince onlara basının özgür olduğu söyleniyor ve resmi tutum hakkında güvence verilmektedir. Bu yöntem Almanları yatıştırırken, İngilizlerin de Türkiye'nin sadakati hakkındaki kuşkularını gidermekteydi.⁷⁶

Burada birbiriyle çelişiyor gibi görünen üç görüş söz konusu olmaktadır.

1. Basın, bu dönemde denetlenmektedir. Ama bu denetim, savaş döneminde ortaya çıkmamıştır. 1925'lerden beri süren bu denetim, çeşitli yol ve yöntemlerle yapılmaktadır. Ancak, savaş döneminde dış politikaya ilişkin kaygılar nedeniyle bu denetimin yoğunluğu artmıştır.

2. Bu dönemde denetim sürmekle birlikte, farklı görüşlerin ortaya çıkması için basın özgürlüğüne özellikle önem verilmiştir. Örneğin, savaş yıllarında basın, hem Matbuat Umum Müdürlüğü hem de sıkıyönetimin kontrolü altında olmasıyla birlikte,

⁷⁵ 9 Ekim 1939'da *Yeni Sabah* ve *Tan*, Alman basınında yer alan ve Türk basınının denetim altında tutulduğunu ima eden yazıları sert bir dille kınamışlardır. *Tan*, Türkiye'de sansür olmadığını belirtmiş ve gazetelerin hükümetin politikasını tümüyle onaylayan halkın görüşlerini dile getirdiğini, *Yeni Sabah* da, özgür basının İnönü'nün ülkeye bağışladığı en büyük armağan olduğunu söylemiştir.

⁷⁶ Deringil, Selim, *a.g.e.*, s.10-11.

resmen sansür yok görünmektedir.⁷⁷ Çünkü, özgür basın imajı, tarafsız ve dengeli bir özellik taşıyan dış politikanın dünyaya yansıtılmasında işlev görmektedir, iki tarafla da iyi geçinme amacı güdüldüğü için basında iki tarafın da hoşuna gidebilecek gazetelerin olması Hükümete avantaj sağlamaktadır.

3. Basın denetim altındadır, ama dış kamuoyuna karşı özgür olduğu görüntüsü verilmektedir. Basında tüm haber ve yorumlar dış kamuoyuna yönelik olarak yazılmaktadır.

Bu görüşler birbirlerine yakın gibi görünmekle birlikte, aralarında önemli farklar vardır. Ama önemli olan, gazetelerin kendi siyasi kimliklerini ortaya koyup koyamadıkları ise, bunun tartışması üçüncü bölümde Anadolu Ajansı bültenleri ile gazetelerin karşılaştırılması sırasında yapılacaktır.

3. İkinci Dünya Savaşında yabancı ülkelerin Türk basını üzerindeki baskısı ve propaganda faaliyetleri

2. Dünya Savaşının tamamına yakın sürede tarafsız kalabilen Türkiye, topraklarında istihbarat ve propaganda savaşının yaşandığı bir arena olmaktan kaçamadı. İstanbul, savaş boyunca İngiltere, Almanya, SSCB, Fransa, İtalya ve ABD gibi dönemin ileri gelen ülkelerinin istihbarat elemanlarının yanında, Macaristan, Polonya, Çekoslovakya, Romanya gibi Alman işgali altındaki ülkelerin de gizli servisleri hesaba katıldığında, irili ufaklı yirmiye yakın istihbarat biriminin

⁷⁷ 20 Nisan 1924 tarihinde yayımlanan, 491 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun 77. maddesi "Matbuat, kanun dairesinde serbesttir ve neşredilmeden teftiş muayeneye tabi değildir." ifadesi yer almaktadır. (Başvekalet Devlet Matbaası, 1944, s.7)

konuşlandığı bir şehir oldu. Bu istihbarat birimlerinin her biri Türkiye’de gizli üsler kurdu ve Türkiye’yi yanlarına çekmek için mücadele verdi.⁷⁸

Savaşın başlarında, Müttefik ve Mihver ülkeleri, Türkiye’de yayınlanan gazetelere nüfuz edebilmek için haber sağlama yarışı içine girdiler. Bu şekilde taraflar, Türk kamuoyuna yönelik bilgi akışını kontrolleri altında tutmaya çalışıyorlardı.⁷⁹ Müttefiklerin ve Mihver devletlerinin basın izleme ve istihbarat servisleri Türk basınına yakından izlemekteydi. Özellikle isim yapmış başyazarların ve dış politika gözlemcilerinin yazıları tek tek değerlendiriliyor, gereğinde yanıtlanıyordu. İngiltere’de *Review of the Foreign Press*, (Dış Basından Seçmeler) dergisi, Türk basınından çevrilmiş derlemeler ve yorumlar yayımlıyordu.⁸⁰

A. Alman baskısı ve propagandası

Naziler, iktidara geldikten hemen sonra Türkiye’de geniş bir yapılanmaya gitmişlerdi. Savaş başlayınca elçilik bünyesinde Alman Haber Ajansı Deutsche Nachrichten Büro (DNB) etrafında, İstanbul ve Ankara başta olmak üzere Türkiye ve Ortadoğu’ya yönelik istihbarat teşkilatları oluşturdular. Gazete, radyo yayınları ve bu yayınlara bilgi sağlayan haber ajansları, propaganda faaliyetlerinin en yoğunlaştığı alanlardı. Almanlar, Türkiye’de nüfuz elde edebilmek ve bilgi toplamak amacıyla görevlileri rüşvetle elde etmeye çalıştılar ve ciddi oranda da başarılı oldular.⁸¹

Naziler, Türkiye üzerinde Alman nüfuzu oluşturabilmek için ciddi politikalar oluşturarak bir takım faaliyetler yürütmüşlerdir.

⁷⁸ Seydi, Süleyman, *1939-1945 Zor Yıllar*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2006, s.3.

⁷⁹ *a.g.e.*, s.33

⁸⁰ Deringil, Selim, *a.g.e.*, s.8.

⁸¹ Seydi, Süleyman, *a.g.e.*, s.4-7.

Bu yöntemlerden biri, bilgilendirme gezisi adı altında Türk gazetecileri Almanya'ya davet etmektir. 1935 yılında bir grup Türk gazetecinin Almanya'ya davet edilerek Hitler tarafından kabul edilmesi, Türkiye'ye yönelik Alman propaganda faaliyetinin başlangıcıydı. Bu seyahate on dört gazeteci katıldı. Türk gazetecilerin Almanya'yı ziyaretinden önce Dr. Goebbels, *Cumhuriyet* başyazarı Yunus Nadi'nin yazılarından memnuniyetsizliğini dile getirdi. Alman Propaganda Bakanlığı, *Cumhuriyet* başyazarını kendi propagandası için kazanmaya önem veriyordu. Bu ziyaret dönüşü, yazılarında Almanya karşıtı görüşlere yer veren Nadi'yi kazanmak için, Propaganda Bakanlığının, Basın ve Savunma Bölümlerinin girişimi olmuştur.

Türk basınının Almanya'ya ikinci ziyareti Alman baskısı sonucunda Mayıs 1942'de gerçekleşmiştir. *Vakit'in* sahibi Asım Us, *Akşam'ın* sahibi Necmeddin Sadak, *Cumhuriyet'in* editörü Yunus Nadi ve *Adana Türk Sözü'nün* editörü Nevzat Güven'in katıldığı bu geziye Anadolu Ajansı başkanı da davet edilmiş, ancak o, bu daveti kabul etmemiştir.⁸²

Ayrıca basın, diplomatik yollardan da baskı altına alınmaya çalışılmış ve bunda bir dereceye kadar başarılı da olunmuştur. İkinci Dünya Savaşının başında, henüz Türkiye, İngiltere ve Fransa ile ittifak anlaşması imzalamadan önce, böyle bir antlaşmanın imzalanmasını var gücüyle önlemeye çalışan Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Franz von Papen, Başvekil Refik Saydam ile yaptığı bir görüşmede, Türk basınının Almanya'ya yönelik olumsuz yayınından şikayetçi olmuş; buna karşılık Saydam, bizzat Hitler'in de şikayetçi olduğu, Türk basınındaki Alman aleyhtarı havanın giderilmesi için Başvekalette bir komisyon kurduklarını

⁸² *a.g.e.*, s.17-25.

açıklamıştır. Savaşın başlamasından birkaç hafta sonra Alman Dışişleri Bakanı tarafından ilk kez kabul edilen Türkiye'nin yeni Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede de bu görüşmede, Türk basınındaki Alman aleyhtarı havanın değişmesi için hükümete başvurduğunu söylemiştir.⁸³

Alman propagandası için en önemlisi, Alman diplomasisi propagandasının ve ekonomisinin Türk gazetelerini kendi amacı için etkileme çabasıydı. Ancak bu yoldan, ticaret ve finans burjuvazisinin, aydınların ve subayların meydana getirdiği okur-yazar tabaka -1951 yılında bile Türklerin % 80'i okuryazar değildi- üzerinde geniş cephede etkide bulunma olanağı vardı.(...) Ribbentrop ve Papen, "Almanya konusunda objektif" yazılar yazması için Türk basını üzerinde etkide bulunmalarını, önde gelen Türk devlet adamlarından sık sık istemiş, 18.6.1941 tarihinde bu konuda ortak bir açıklama yapılmıştır⁸⁴

Glasneck'e göre, Almanya'nın Rusya'ya saldırdığı 22 Haziran 1941 tarihinden sonra, yüksek makamların etkilemesi sonucu, Türk basınının büyük bir kısmı, Rusya'ya yapılan saldırı ile geniş ölçüde "özdeşleşmiştir". Diğer taraftan, Türkiye'nin egemen çevreleri iki emperyalist taraf arasındaki rüzgara göre davrandığı için, basın organlarının büyük bir kısmı, İngiltere ve ABD'ye karşı da düşmanca bir tutum almaya istekli değildir. Yalnızca Ankara Hükümeti, 1941 güzünde Türkiye'deki propagandasını sınırlaması için İngiliz Büyükelçiliğinden ricada bulunmuş; birkaç gün sonra ise Ankara'da bulunan elçi Schmit'in başkanlığındaki Alman basın heyeti, "Türk basını ve radyosunun yazışleri politikası" konusunda bazı önerilerde bulunmuş ama tam bir başarı sağlayamamıştı. Yapılan ziyarete karşılık olarak Temmuz ve Ağustos 1942'de, Basın Yayın

⁸³ Koçak, Cemil, *a.g.e.*, s.50.

⁸⁴Glasneck, Johannes, *Türkiye'de Faşist Alman Propagandası*, (Çev.Arif Gelen), Onur Yayınları, Ankara, Tarihsiz, s.21.

Enformasyon Genel Müdürü olan Selim Sarper başkanlığında büyük bir basın heyeti, Berlin, Viyana ve Doğu Cephesini ziyaret ederken, başka bir basın heyeti de İngiltere ve ABD'ye gitmiştir.⁸⁵ Bu da hükümetin tüm savaş sırasında uyguladığı denge politikasının sonucuydu.

Glasneck, Türkiye'yi Alman politikası yönünde etkilemek için yararlanılan yöntemlerden en başta geleninin kitle iletişim araçları ve bunlar arasında da basın olduğunu belirtir.⁸⁶

Savaş başlarında haberleri, Türk basın-yayın kuruluşlarının ana kaynağı olan Anadolu Ajansı'na daha ziyade Müttefikler sağlıyordu. Müttefiklerin haber ajansları, Türk basınının ve özellikle Anadolu Ajansı'nın haber ihtiyacının yaklaşık % 70'ini karşılarken, Alman Deutsche Nachrichten Büro'nun (DNB) oranı ise % 25 civarındaydı. Savaşın başında Müttefikleri kendilerinden daha iyi noktada gördüklerinden, Almanlar derhal bir şeyler yapma ihtiyacı duydular. Kamuoyunu etkileyebilmek için yapılacak şey, Türkiye'de Almanca gazeteler yayınlamak ve Alman haber ajansları aracılığıyla Türkiye'ye Alman yanlısı haber göndermekti. Bunun sonucu altı tane Alman haber ajansı, Türk basınına haber sağlama gayreti içine girdi. Bu ajansların başında, Türkiye'deki Alman propaganda ve istihbarat faaliyetlerini etkin olarak yönlendiren DNB geliyordu. Yani DNB sadece sıradan bir haber ajansı değil, aynı zamanda Alman istihbarat ve propaganda elemanlarının kümелendikleri bir kuruluştur. Merkezi Ankara'da olan DNB'nin İstanbul'da da bir bürosu vardı. Transkontinent Pres (TP), Transocean (TO) ve Nachrichten Press Dienst (NPD), diğer önemli haber ajanslarıydı. Bu ajanslar, günde dört defa sadece

⁸⁵ *a.g.e.*,s.23.

⁸⁶ Dışişleri Bakanlığının Siyaset Dairesinde Yakınoğu Şubesinin 1939'a kadar müdürü olan Werrer-Otto von Hentig, 1940'ta basın propagandası bakımından Türkiye'de son derece elverişli olan durumdan faydalanılmasını istedi.(...)hentig'in daha çok yapmak istediği, Müttefiklerin güçlü rekabetine dikkati çekmek ve Alman faşist propagandasını daha büyük başarılarla yöneltmekti.(18)

Ankara ve İstanbul'a değil, telsiz ya da telefon ile Anadolu'daki değişik gazetelere de bülten gönderiyorlardı. Bunlar Anadolu Ajansı'ndan daha iyi imkanlara sahip olduklarından, bedava ve daha düzenli olarak haber sağladıklarından, zaman içinde Müttefik yanlısı gazeteler de dahil çoğu Türk gazetesi bunlardan haber alıyordu.(...).Bu ajanslar dışında bir çok Alman yazar ve bir çok Alman yayın organı İstanbul ve Ankara'da faaliyet gösteriyordu.⁸⁷

Ancak, hükümetin gazetelere 1940 yılı Temmuz ayında gönderdiği "Tüm dış haberlerin sadece Anadolu Ajansından alınarak yayınlanması yönündeki talimat" düşünüldüğünde, gazetelere doğrudan haber bülteni gönderme yönteminin bu tarihe kadar sürdürüldüğü akla gelmektedir.

Tüm bu çabalara rağmen, Alman Batı Orduları Başkomutanlığı Karşı casusluk Dairesinin 18 Mart 1940 tarihli bir raporu, Alman basın propagandasının Müttefikler karşısında başarısız olduğunu belirtiyor ve bu başarısızlıktan, Türkiye'deki Alman propaganda şefi konumundaki Dr.Schmit Dumont ve Walter Bell'i sorumlu tutuyordu. Aslında Alman propagandasının bütün gayretlerine rağmen istedikleri düzeyde başarılı olmamasının en önemli nedenlerinin başında, Türk basınının savaşın başında Almanlara fazla ilgi göstermeyişi geliyordu. Ancak bu durum, Nazi ordularının Ege adalarına ve Bulgar sınırına geldiği zaman değişecektir (a.k.:34).

Almanların basını baskı altına almak için kullandıkları yollardan biri de Alman şirketlerinin ilan ve kağıt konusunu kullanarak yaptıkları baskılardır. Almanya, Ağustos 1939'a kadar ve 1941 ile 1944 yılları arasında Türkiye'nin en büyük ticaret ortağı olduğu için, büyük Alman şirketleri gazetelere verdikleri ilanı

⁸⁷ Seydi, Süleyman, *a.g.e.*, s.33-34-35.

geri alarak gazeteleri güç durumda bırakabiliyorlardı.(a.k.:24) Örneğin, Kendisine karşı olumsuz bir tutum içinde olan *Tan* Alman firmalarınca verilen ilan ve reklamlar kesilmiş, hatta gazetenin Deutsche Orient Bank tarafından para karşılığında satın alınması bile teklif edilmiştir. Bir yandan da *Tan*'ın Alman düşmanı olarak gösterilerek hükümet tarafından kapatılmasına çalışılmıştır. Öte yandan, *Tan* dışında, Akbaba'ya verilen Alman malı fotoğraf makinası ilanları da kesildi. *Tan*'ın Alman aleyhtarı yazılarının devam etmesi ve bu baskıları açıklaması üzerine, bu kez de Bayer firması gazeteye verdiği ilanları kesti. Gazetenin baskıları yansıtan yayınları *Cumhuriyet* dışında diğer Türk basını tarafından da protesto edildi.⁸⁸

DNB, 14 Kasım 1939'da *Pravda*'da Assipov isimli bir muhabirin, *Tan*'a saldıran bir makalesinin tercüme edilerek basılması için Anadolu Ajansını ikna etmeye çalıştı. Başaramayınca, Alman elçiliğinin yayın organı olan *Turkische Post*'ta yayımlattı. Ayrıca Assipov'un bu makalesi tercüme edilerek Alman elçiliği Basın Servisi kaşesiyle ülke geneline dağıtıldı. Almanlar bir yandan da Türk kamuoyunu, Türkiye'de Alman propagandası olmadığına inandırmaya çalışıyorlardı. Bunun için *Turkische Post*'u kullanarak bu yönde yazılar yazdılsa da pek inandırıcı olamadılar.

Almanlar, Türk-Sovyet ilişkilerinin bozulması için de çaba sarf ediyordu. Molotov'un 31 Ekim 1939 tarihli ve Türkiye'nin batı demokrasisi ile ilişkisini eleştiren konuşma Türkçe'ye çevrilerek dağıtıldı. Türk polisi bu tür çevirileri yapan ve basan *Turkische Post* gazetesini sahibi ve matbaanın sorumlu müdürü hakkında hukuki süreç başlattı.⁸⁹

⁸⁸ Koçak, Cemil, *a.g.e.*,s.50.

⁸⁹ *a.g.e.*,s.54-55.

Türkiye'nin kağıt açısından büyük ölçüde Almanya'ya bağımlı olması da baskı aracı olarak kullanılıyor, kağıtlar kendi lehine tutum gösteren, milliyetçi, batılı devletleri eleştiren gazetelere aktarılıyordu. Glasneck, kitabında, Almanların propagandada en büyük başarıyı gazete sahiplerine, yazarlarına görevlilerine ve bazı gazetecilere rüşvet vererek sağladığını yazmaktadır. Basın üzerindeki Alman baskısının en önemli sonuçlarından biri de Hükümet emriyle Anadolu Ajansı'nda Yahudi asıllı çalışanların çıkarılması olmuştur.⁹⁰ Bu konu, Anadolu Ajansı ile ilgili bölümde daha geniş olarak yer almaktadır.

Türk otoriteleri, savaşın ilk yıllarında Alman propagandalarına sık sık müdahale etti.(...) Alman propagandasını önleyebilmek için, Türk Dışişleri Bakanlığı 1940 yılında yabancı elçiliklerden, yayınlanmak üzere basına herhangi bir materyal göndermemelerini istedi. Bu uygulamanın hedefi Alman propagandasına son vermek olmakla beraber, Türkiye'nin, tarafsız kaldığı sürece bu uygulamayı sadece Almanlarla sınırlı tutması, Alman elçilerinin şiddetli protestolarını çekeceğinden, aynı uygulamaya İngilizler de tabi tutuldu. Selim Sarper, İngiliz Elçilik Müsteşarı James Morgan'a, bazı İngiliz faaliyetlerinin dolaylı olarak Türk basınına yansıtılabileceğini, hatta Anadolu Ajansı sayesinde de duyurulabileceğini söylemiştir.⁹¹ Dış ilişkilerinde oynamaya çalıştığı tarafsız rolün yanında İngilizleri de küstürmemeye çalışan Türkiye'nin, içinde bulunduğu zor duruma rağmen yaptığı kararlı girişimleri , Türk yetkililerinin Alman propagandasına Türkiye'de nefes aldirmayacaklarının bir delili olarak algılanmıştır.

Almanların Türkiye üzerinde baskı kurması sonucunda, Türkiye'de yayın yapan Müttefik yayın kuruluşları ile Türk yetkililer arasında zaman zaman ciddi

⁹⁰ Glasneck, Johannes, *a.g.e.*, s.27.

⁹¹ Seydi, Süleyman, *a.g.e.*, s.56-57.

sıkıntılar yaşandı. Türk-Alman anlaşmasından sonra Türk hükümetinin Müttefik yanlısı yayınlara baskısı BBC ile sınırlı kalmadı. Ankara'da faaliyet gösteren Amerikan radyosu da denetim altına alınmaya çalışıldı(...). Daha önce Türkiye'deki Müttefik yanlısı basın-yayına gösterilen tolerans yerini daha baskıcı ve sansür dolu bir yaklaşıma terk etti. Bu durum Müttefik ülke yayıncılarının Türkleri işbirlikçi olarak görmelerine sebep oldu ve Matbuat Umum Müdürlüğü ile Amerikan radyosu arasındaki ilişkiler gerildi.⁹²

Öte yandan, Sovyet Büyükelçiliği Matbuat Ateşesi tarafından 12 Ağustos 1944 tarihinde Basın Yayın Umum Müdürlüğü'ne yapılan bir şikayette Alman menşeli haberlerin geniş ölçüde neşredildiği halde Sovyet haberlerinin yayınlanmadığı, Ajansa verilen alıcı makinenin eşi olan bir diğer makine ile Sefaret Sovyet haberlerini alabildiği halde, Ajansın alamadığı hakkındaki iddiasının geçerli olamayacağı, bundan başka, Anadolu Ajansının diğer yabancı ajanslarla yapmış olduğu sözleşme gibi bir sözleşmeyle Tass Ajansı ile işbirliği yapmaktan kaçındığı söyleniyordu. Bu şikayet üzerine Basın Yayın Umum Müdürü Selim Sarper Anadolu Ajansına bir yazı yazarak konu hakkında açıklama istiyor ve yazının kopyası bilgi için Başvekalete, Hariciye Vekaletine gönderilirken, Ajans Murakıplığına (denetçisine) de tebliğ ediliyordu.⁹³

Yine Selim Sarper imzasıyla Anadolu Ajansına gönderilen aynı tarihli başka bir yazıda ise, Alman menşeli haberler hakkında yapılacak işlemler bildiriliyordu. Buna göre, Alman menşeli haberler eskisi gibi alınacak, bunlar özel bir bülten halinde Cumhurbaşkanlığı Umumi Katipliğine, Yüksek Başvekalete, Hariciye Vekaletine, Genel Kurmay Başkanlığına ve Basın Yayın Umum Müdürlüğüne

⁹² *a.g.e.*, s.211-212.

⁹³ Sovyet Büyükelçiliğinin resmi yazısı, 12.8.1944.

gönderilecek; bu haberlerden resmi harp tebliğleri, Alman Devlet Reisinin, Hariciye Nazırının, ve hariciye Nezareti sözcüsünün resmi beyanatları Ajans tarafından neşredilebilecek, bunlardan politikamıza uygun olmayan propaganda içeriği taşıdığı hakkında Ajansca şüphe bulunanlar yayınlanmadan Basın ve Yayın Umum Müdürlüğünden sorulacaktı. Bu haberlerden başka haberlerin neşri gerektiğinde bu durum Basın Yayın Umumu Müdürlüğü tarafından ayrıca Ajansa bildirilecekti⁹⁴

Bu talimat ve yasakların ardında Türkiye'nin değişen dış politikası vardır. Yıl 1944'tür, Almanya'nın savaştaki konumu giderek zayıflamış, Türkiye de artık Almanya'ya mesafe koymuştur. Bu durum da, ülkenin basın politikasını etkilemiştir.

B. İngiliz Baskısı ve Propagandası

İngiliz ve Fransız propagandası, Türkiye'de Alman propagandasından daha önce başlamış, her şeye kendileri açısından bakma yöntemini geniş ölçüde yerleştirmeyi başarmıştı. Batılı devletler Türkiye'de *Do you speak English?*, *Parade Images*, *Realite*, *La Turquie* gibi kendilerine özgü yayın organları çıkarıyorlar ve Anadolu Ajansı'na haber sağlıyorlardı.⁹⁵

Türkiye'de İngiliz propaganda faaliyetleri, biri Enformasyon Bakanlığına bağlı İngiliz Büyükelçiliği bünyesinde faaliyet gösteren Basın Ateşeliği, diğeri de SOE (İngiliz Gizli Örgütü) nün İstanbul'daki Türkiye merkezi olmak üzere, bazen birbiriyle koordinasyon içinde olsa da çoğu zaman birbiriyle çatışmalı halde iki ayrı birim tarafından yürütüldü.(...) Ancak her bakanlık ve kuruluş birbirinden bağımsız olarak kendi bünyesinde benzer işler yapınca ciddi bir yetki karmaşası doğuyordu.⁹⁶

1941'de Türk sınırına varan Alman ordusunun baskısı ya da işgal sonucunda Türkiye'nin Alman etkisine girebileceğinden endişe eden İngiliz Dışişleri, rüşvetle

⁹⁴ Basın Yayın Umum Müdürlüğü resmi yazısı, 12.8.1944.

⁹⁵ Glasneck, Johannes, *a.g.e.*, s.18.

⁹⁶ Seydi, Süleyman, *a.g.e.*, s.69-70.

Türk siyasetine direkt ya da dolaylı olarak etki edebilecek kişi ya da kişilerle temasa geçilmesini istedi. Türkiye’de verilmesi düşünülen geniş çaplı rüşvet kapsamında İngiliz Büyükelçisi Hugessen’e, Türk basınında para desteği sağlanabilecek herhangi bir gazete, yazar ya da kişi olup olmadığını sordu. Hugessen ise, Türk basınının olabildiğince İngiliz yanlısı olduğunu, boş yere para harcamanın bir anlamı olmadığı gibi, duyulması halinde ters etki yaratacağını bildirdi.(...) Basın, İngiltere’ye yakın olmasına rağmen Türk-Alman anlaşmasından sonra basında da Almanya ile ilgili yayın bolluğuna rastlanmaktaydı. Belki hala İngilizlerin istediği çizgide yayın yapılsa da, basında Almanya yanlısı haberlerin daha önce olmadığı şekilde artması İngilizleri endişelendirdi. Hatta Ankara radyosunun kendileri aleyhine yayın yaptığından şikayet eder hale geldiler. İngiliz Dışişlerinin tekrar Büyükelçi Hugessen’e dönmesi üzerine Hugessen basının, İngilizlere sıcak bakan Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından kontrol edildiğini, ama ancak basında haber çıktıktan sonra müdahale edilebildiğini, Türk basınının Alman faaliyetlerine yer vermeye ve dostça ifadeler kullanmaya bir anlamda mecbur kaldığını anlattı. Yine de, Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper, Almanların Türk basınına asla kontrol edemeyeceğine dair Hugessen’e garanti vermişti.(...) Alman kontrolüne engel olmak için Hugessen basından biriyle temasa geçtiğini söylemiştir. Bu temasın kiminle ve ne şekilde olduğu söylenmemiştir; ancak anlaşılana o ki, basından bazılarının İngiliz Elçiliğince destekler sağlanmıştır.⁹⁷

Kısaca, iktidara geldikleri andan itibaren Türk gazetelerini elde etmek için çaba gösteren Naziler, kısmi olarak başarı gösterdiyseler de, savaş başladığı zaman Türk gazeteleri –Türk hükümetinin politikasına uygun biçimde- ağırlıklı olarak Müttefiklerden yana tavır koyuyordu. İngiliz Enformasyon Bakanlığı, bir anlamda

⁹⁷ Seydi, Süleyman, *a.g.e.*, s.113-115.

Almanların bütün gayretlerine rağmen, Türk basınının çoğunluğunun İngiliz taraftarı kalmasının verdiği kısmi bir rahatlık içindeydiler.⁹⁸

Görüldüğü gibi, Türkiye savaş döneminde bir yandan savaşan ülkelere diplomatik olarak baskı altındayken, diğer yandan bu ülkeler kamuoyu yaratma amacıyla basın organlarını da kendi taraflarına çekmek ve kendi iletişim araçlarıyla propagandalarını yapabilmek için sistemli bir biçimde çalışmaktaydı. Bu çalışmaların gazeteleri nasıl ve ne kadar etkilediği, ya da gazetecilerle bu ülkeler arasındaki ilişkiler açık ve net değildir. Hükümetin gazetelere verdiği, tüm dış haberlerin Anadolu Ajansı'ndan alınacağı yönündeki talimatı, işte böyle karışık ve kritik bir ortamda verilmiştir.

4.Gazetecilerin Anlarından Savaş Yıllarında Türk Basını

Savaş yıllarında Türkiye'de 58 adet gazete yayınlanmaktaydı. Bunların 38 tanesi İstanbul'da, 7 tanesi Ankara'da, 5 tanesi İzmir'de 3 tanesi Adana'da ve 7 tanesi de diğer illerde yayınlanıyordu.⁹⁹ En önemli siyasi günlük gazeteler *Cumhuriyet*, *Tan*, *Akşam*, *Tasvir-i Efkar*, *Vatan*, *Yeni Sabah*, *Tanin*'di.

Gazeteleri siyasi eğilimleri açısından birbirinden farklı görünüyordu. *Ulus* hükümet çevrelerine yakın bir çizgi izlerken *Cumhuriyet* genellikle Almanya'ya yakın olarak görülüyordu. *Cumhuriyet* ve *Tasvir-i Efkar*'ın kadrosunda İngilizlerin Alman yanlısı olarak gördükleri yazarlar vardı. *Tan* Alman aleyhtarı tutumunu sürdürmüş, *Akşam* ılımlı bir gazete olarak görülürken Hüseyin Cahit Yalçın'ın başında olduğu *Yeni Sabah* ve *Tanin* Hitler'e karşı kesin tavır göstermiştir Ancak

⁹⁸ *a.g.e.*, s.191.

⁹⁹ Basın Yayın Umum Müdürlüğü Broşürü, 1944

Deringil'e göre, her gazete şu veya bu tarafa yakın gözüксе bile böyle kesin tanımlamalar her zaman geçerli olmamıştır. Cumhuriyet bir ara İngilizlere dostça tavrından dolayı takdir görürken, *Tasvir-i Efkar* da "Alman yanlısı olmayan bir yayın olarak tanımlanmıştır."¹⁰⁰

Orhan Koloğlu, sıkı kontrol altında olmasına karşılık, hükümetin denge politikasının bir sonucu olarak, dönemin basınının savaştan taraflar arasında tercihlerini belirtebildiklerini söylemektedir:

*"Vatan, Akşam ve Tanin genellikle demokrasilerden yanaydı. Tan hem demokrasilerden yanaydı, hem de savaştaki müttefikleri Sovyetleri destekliyordu. Yurt ve Dünya ve diğer bazı sol yayınlar da belirmişti. Cumhuriyet ve Tasvir-i Efkar Alman yanlısı bir tutum içindeydiler. Atsız ve Ötüken gibi bazı Turancı yayınlar da aynı çizgideydi. Böylelikle hükümetin dış politikasını etkilemeden ülkeye çoğulcu fikirler yansıtılmış oldu"*¹⁰¹

Dönemi yaşamış gazetecilere ait yayınlanmış pek çok anı vardır. Gazetelerin savaş yıllarındaki durumu hakkında fikir veren bu anıların bazıları şunlardır:

Ahmet Emin Yalman, anılarında, hükümetin hoşuna gitmeyecek yazıları sık sık yazdıkları için üç gün, on gün gibi tatil cezalarına sık sık uğradıklarını söyler. Yalman sansür konusunda Başbakanla yaptığı konuşmayı şöyle anlatır:

"Ankara'ya gittim, Başvekil Dr.Refik Saydam'ı gördüm. Kendisine şunları söyledim : 'Bu yaptığımız büyük bir haksızlıktır. Yazılacak, yazılmayacak konular hakkında bu kadar kesin görüşleriniz olduğuna göre bari sansür koyun, mesuliyeti kendi üzerinize alın. ' Şöyle cevap verdi: "Hayır, biz sansür lafından hoşlanmıyoruz. Hiç bir zaman sansür koymayacağız, fakat siz, ne yazılacağını ve yazılmayacağını

¹⁰⁰ Deringil, Selim, *a.g.e.*, s.9.

¹⁰¹ Koloğlu, Orhan, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s.67.

kavrayacaksınız, kendi kendinizi bir düzeye sansür edeceksiniz. Böylece hem ‘Türkiye’de sansür var’ sözünü kimse ağzına almış olmayacak, hem de düzen ve otorite muhafaza edilmiş olacak”

Evet, şekil itibariyle sansür yoktu. Yazılarımız basılmadan önce Hükümetin bir temsilcisi tarafından görülmüyordu, fakat gerçekte bundan ağır bir sansür sistemi olamazdı. Hiç bir savunma dinlemeden ,sebeup göstermeden gazete sık sık kapantıyor, okuyucunun gazetesine bir tiryaki alışkanlığı ile bağlanmasına imkan verilmiyordu.”¹⁰² Yalman, Başbakan Refik Saydam’ın basın hürriyetini candan benimsediğinin iddia edilemeyeceğini, bunun değerini nazari olarak takdir ettiğini ve ağzından şu tür sözler işitildiğini söyler:

“Hepsi hükümete huluskarlık eden tenkitsiz bir basını, tenkitten korkan ve buna kızan iktidarları bir memleket için korkunç bir bela sayarım.”

Yalman, 1942 yılında görevi başında ölen Refik Saydam’dan sonra Başbakan olan Şükrü Saraçoğlu’nun da ilk güler yüzlü balayı günlerinden sonra gazetelere karşı çok sert davranışlara başladığını anlatır. Yalman, Saydam’a sorduğu sorunun aynısını Saraçoğlu’na da sormuş ve şu yanıtı almıştır:

“Tenkitten hoşlanmıyorsanız neden sansür koymuyorsunuz?”

“Ben sansür koymam, Anayasanın emrinin dışına çıkmam. Fakat sen haddini bileceksin, bunu aşmayacaksın, aşarsan cezasını göreceksin.”

Yalman, gazeteciliği bir nevi ticaret diye kabul eden gazeteler için mesele olmadığını, suya sabuna dokunmadan yazı yazdıklarını, ancak hürriyeti memleket menfaatleri için kullanmayı mukaddes bir vazife kabul eden idealist gazetelerin beladan belaya uğradığını söyler.

¹⁰² Yalman, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim* (1922-1944), Yay.Haz.Erol Şadi Erdinç, 2. Baskı, Pera Turizm ve Tic.A.Ş., İstanbul, 1997, s.1121,1122.

Yalman, sahibi ve başyazarı olduğu *Vatan*'ın, Şarlo'nun Hitler'i oynadığı "Diktatör" filmindeki fotoğrafını ve Nasreddin'in eşek fıkrasını yayınlaması nedeniyle Almanya'yı kızdırmamak için 7 Aralık 1942 tarihinde iki ay süreyle kapatıldığını anlatır. 30 Eylül 1944'te ise, Varlık Vergisi hakkında yazdığı yazılardan dolayı gazete süresiz tatil edilmiştir.¹⁰³

Nadir Nadi anılarında, bu dönem basınında düşünce ve inançların ancak üstü kapalı cümlelerle, bir dereceye kadar açıklanabildiğini ifade ederek Başbakan Refik Saydam'ın basın toplantıları ile ilgili bir anısını şöyle anlatmaktadır:

"Hükümetçe önemli sayılan olaylar karşısında gazetelerin genel tutumu, Basın-Yayın Genel Müdürlüğünden gelen direktiflere göre ayarlanıyordu. Arada bir Başbakanın da basın toplantıları tertipleyerek, gazete sahiplerini ya da temsilcilerini, emir verircesine uyardığı oluyordu. Bir defa daha yazmıştım, böyle toplantılardan birinde, Refik Saydam, dış politika ile ilgili bir konuya dair ertesi günü ne yazmamız gerektiğini uzun boylu anlattıktan sonra, gözüne kestirmiş olacak, bana bakarak biraz alaylı, sormuştu:

-Anladın mı?

Yarım ağızla "Anladım" demem üzerine , sanki beni imtihana çekiyormuş gibi;

-Peki, öyle ise anlat bakalım yarın ne yazacaksın?

Diye sormuştu. Meslekdaşlar kalabalığı arasında, acemi bir ere emir tekrar ettirmeye benzeyen bu ikinci soruya fena içerlemiş, Başbakana ters bir cevap vermiştim. Yaşlı başlı yazarların bu alışılmamış, ters davranış karşısında nasıl

¹⁰³ *a.g.e.*, s.1154

şaşırdıklarını, acıyan gözlerle bana nasıl baktıklarını ve ortalıkta esmeye başlayan soğuk havayı Saydam'ın şakaya vurarak nasıl dağıttığını hala hatırlarım."¹⁰⁴

Niyazi Berkes, anılarında, İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye'deki basından söz ederken o dönemde basında siyasal savaşım olmadığını ve olamayacağını söyler. Ona göre, doğrudan doğruya parti gazetesi olmayan serbest gazetelerin durumu, parti kontrolü altındaki gazetelerden daha imrenilecek durum değildi. Bir-iki tanesinin başında kültürlü, açık görüşlü başyazarlar olsa bile, bunların gazeteleri iki mengenenin baskısı altındayken istedikleri yönde yayın yapamazlardı.

Berkes, Basın Yayın Umum Müdürlüğü hakkında ise şunları söyler:

*"Ankara'daki Basın Yayın Genel Müdürlüğü devrim Ankara'sının bir kurumu değil. Başlıca işi gazetelere direktif vermek, filan yazılacak, filan yazılmayacak ya da şöyle yazılacak demek. Gazeteler bundan memnundu, çünkü çok kez ne yazılabilir, ne yazılamaz bilinemeyeceği için Basın-Yayın, onların da işine gelen bir rehber hizmetini görürdü. Rejimin basına damgasını vurmakta etkili olan başlıca mekanizmalar Basın Yayın Genel Müdürlüğü, sıkı yönetimler, hemen her yere sızan ajanlardı. Kimi yanları ile Abdülhamit dönemini andırır. Resmen sansür yok, ama gazeteler sürekli kontrol altındaydı. Gazete kapatılması adi ahvalden sayılırdı. Sırası gelince şefin keyfine göre Cumhuriyet gibi bir gazete bile şıp diye kapatılabilirdi. Kapatılma tehlikesinden kaçınabilmek için gazeteler kendi kendilerinin sansürlüğü ödevini yapmak zorundaydı. Bir dikkafalılık edip de dinlemeyen olursa onu yola getirecek çok basit bir yol vardı: Bir telefonla kapatmak. Basın Kanununa konan 50. madde giyotin satırı gibi inerti. Gazeteler böyle bir riski göze alamazlardı"*¹⁰⁵

¹⁰⁴ Nadi, Nadir , *Perde Aralığından*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1964, s.40.

¹⁰⁵ Berkes, Niyazi, *Unutulan Yıllar*, Yay.Haz.Ruşen Sezer, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s.268.

1943 yılında *Cumhuriyet*'te çalışmaya başlayan Metin Toker, anılarında o günleri anlatırken, gazetede duran, yasak kararlarının bulunduğu bir dosyadan söz eder:¹⁰⁶

“Gün geçmezdi ki Birinci Şubeden bir memur gelip yeni bir yasak kararını getirmesin ve dosyayı şişirmesin. Sonradan bu dosyayı gözden geçirmek fırsatını bulmuşumdur. Neler yoktu ki...Hangi haberin kaçınıcı sayfada kaç sütun üzerine hangi puntolu harflerle gösterilmesi gerektiğinden, hava durumunun yazılmaması emrine kadar”.

Metin Toker, anılarında, yapılan yasaklamaları şöyle yorumlamıştır: *“Bunların aslında bir manası vardı. Mizanpajı çizilen haberler, prensipte savaş kaderiyle ilgili haberlerdi. Bunların büyütülmesi veya küçültülmesiyle iki tarafın ajanları ve adamları kendi lehlerine hava yaratıyorlar, kamuoyunu o yönde etkilemeye çalışıyorlardı. İşin kötüsü Berlin veya Londra bu havaya bakıp Türkiye'yle ilgili müstakbel tutumlarını kararlaştırıyorlardı. Cumhurbaşkanı'nın en korktuğu da buydu. Yani memlekette kendi verdiği havanın dışında bir havanın da estiği sanısının Berlin veya Londra'ya hakim olması, onların, planlarını ona göre yapmaları...*

Bundan dolayıdır ki, gazetelere gelen emirler arasında bazen, nasıl yorumlar da yazılması gerektiği bildiriliyordu”.

Emin Karakuş, *İşte Ankara* adlı kitabında, savaş nedeniyle 21 ilde ilan edilen sıkıyönetimden en çok etkilenenlerin gazeteler olduğunu söyleyen Emin Karakuş, o dönemi anlatırken hava durumu yasağı ile ilgili bir anısına değinmektedir:¹⁰⁷

¹⁰⁶ Toker, Metin, *Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1990, s.21-22.

¹⁰⁷ Karakuş, Emin, *İşte Ankara*, Hürriyet Yayınları Yaşantı Dizisi, İstanbul, 1977, s.39-40.

“Hükümetin isteğine aykırı basit bir haber üzerine Komutanlık “Kapattım” kararını verir, gazete ve gazeteciler zor günler yaşardı. Ne gibi haberlerin yasak olduğu hakkında gazetelere yazılı bildirimler verilmişti. Bunlar arasında hava durumu ile ilgili her türlü haberin yayını da vardı.

Bir gün Cumhuriyet gazetesinde “Yarın hava açık olacak” şeklinde bir haber çıktı. Bunun üzerine sıkıyönetim komutanı, gazetenin sahiplerinden Doğan Nadi’yi makamına çağırarak, ağır bir uyarıda bulundu .Bu ve buna benzer başka bir haberin yayınlanması halinde gazetenin kapatılacağını söyledi. Doğan Nadi özür diledi, bundan sonra daha çok dikkat edeceğini bildirdi.

Komutan sordu:

“Bu haberi neden yazmak gereğini duydunuz, haberi nereden aldınız?”

Doğan Nadi yanıt verdi:

“Ankara Radyosu dün akşamki yayınları arasında hava durumundan da söz etmiş, arkadaşlar da oradan almış.”

Komutan bunun üzerine; “Bugün derhal Ankara Radyosuna bildirilecek, bundan böyle İzmit’ten bu yana yayın yapmaması istenecek” dedi.

Doğan Nadi bize bu olaydan söz ederken, “Komutan şaka mı yaptı, ciddi mi söyledi, bilmiyorum ama ben çok korktum.” diyordu.

Emin Karakuş, aynı kitabında, 1942 yılının Şubat ayında Almanya’nın Ankara Büyükelçisi Von Papen’e yapılan suikast girişimi sonrasında gelişen olayları anlatırken suikastle ilgili gazetesine verdiği haberler nedeniyle Valinin odasına çağrıldığını anlatmaktadır. *Tan* gazetesinin Ankara muhabiri olarak çalışan Karakuş’un patronu Zekeriya Sertel’dir. Karakuş suikastle ilgili haberleri günü gününe telefonla Sertel’i arayarak haber vermekte; Sertel, Associated Press Ajansının

Türkiye muhabiri olan Amerikalı damadını bilgilendirmekte, o da haberleri Amerika'ya bildirmektedir. Bu nedenle Valilik makamına çağrılan Karakuş başından geçenleri şöyle anlatmaktadır:

“Vali'nin odasında , o zamanki Adalet Bakanı, İçişleri Bakanı, Emniyet Genel Müdürü, Milli Emniyet Müsteşarı, Vali,Ankara Emniyet Müdürü toplanmışlar, sanki beni bekliyorlardı. Odaya girer girmez, şöyle bir çevreme göz gezdirdim, hepsinin de gözü bana dikilmişti. Tandoğan sordu:

-Adın ne senin?

-Emin.

-Nerelisin?

-Birecik'liyim.

-Türk müsün? Deyince güldüm.Vali sinirlenmişti,sordu:

-Ne gülüyorsun be?

-Türk müsün diye sordunuz da.

-Sen bu suikast olayları hakkında İstanbul'a bazı haberler bildiriyorsun. Sonra bu haberler, Ajanslar tarafından bütün dünyaya yayılıyor. Senin bu ajansta çalışmana kim izin verdi?

-Basın-Yayın Genel Müdürlüğü.

-Kartın var mı?

-Var.

-Ver bakayım.

Cebimden ajansın Ankara muhabiri olduğumu belirten kartı çıkarıp Vali'ye uzattım. Vali kartı aldı,evirdi,çevirdi, Ankara Emniyet Müdürüne dönerek,”Al bu kartı” dedi. Daha sonra bana döndü. “Bu dava ile ilgili olarak haber vermeye devam

edersen, seni burada gazetecilik yapmaktan men ederim” dedi. Odadan çıktım. On gün sonra Emniyet Müdürü bana telefon ederek, “Gel kartını al, bu yabancı ajansı da nereden çıkardın? Türk gazetelerine yazdığın haberlerden dolayı çektiklerin yetmedi mi?” diyerek kartımı geri verdi.”

Yalman savaş döneminde denetim olmasına rağmen, Türkiye’nin dünyanın en rahat münakaşa muhiti olduğunu söyleyerek İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye’de basın portresini şöyle çizmektedir:¹⁰⁸ *“İşte bütün bu dramı seyretmek için Türkiye’den iyi bir seyir ve temaşa yeri olamazdı. İki tarafın her türlü haberleri buraya akıyordu. Gazetelerin görüşü ne olursa olsun, her türlü haberlere tam yer veriliyordu. Basın tam manasıyla hür sayılmazdı. Sansür olmamakla birlikte, zaman zaman askeri idare tarafından gazetelere talimat veriliyor, buna uymayan gazeteler bir günden, üç günden başlamak üzere aylarca kapanıyordu. Buna rağmen Türkiye nazik ve tehlikeli bir harp devri için dünyanın en rahat hür münakaşa muhitlerinden biri sayılabilirdi.(...)Hergün dört, haftada iki defa sekiz sahife olarak çıkan gazetelerde dünya hadiseleri çok objektif bir surette takip ediliyor ve yorumlanıyor, kalkınma cephesini kuvvetlendirmek için her vesileden faydalanılmaya çalışılıyordu.”*

Tan’ın sahibi ve başyazarı Zekeriya Sertel ise, o dönemdeki Türk basını anlatırken, devletin savaşta tarafsız kalacağını ilk açıkladığı zaman basın mensuplarının bu kararı alkışladığını, özellikle *Tan*’ın, Türkiye’nin bu emperyalist savaşta yeri olmadığı yolunda uzun boylu yayınlar yaptığını dile getirdikten sonra şöyle devam etmektedir:¹⁰⁹

“Başlangıçta Almanların büyük zaferleri basında ve bu yolla memlekette geniş yankılar uyandırıyor. Almanya’dan yana olanlar zaten hükümetin tarafsızlık

¹⁰⁸ Yalman, Ahmet Emin, *a.g.e.*, s.1152.

¹⁰⁹ Sertel, Zekeriya, *Hatırladıklarım*, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1977, s.200.

politikasını beğenmiyorlardı. Alman orduları ilerledikçe, bunlar da propagandalarını artırdılar. Almanya'dan yana olan gazeteler büyük puntolarla Alman zaferini belirtiyor, Türk kamuoyunda Almanlara karşı hayranlık duyguları yaratmaya çalışıyorlardı. Alman elçiliği de bu zaferlerden yararlanmak fırsatını kaçırmıyordu. Çeşitli yollardan hükümet üzerindeki baskısını artırmaya çalışıyordu. Hele Alman orduları Sovyet topraklarına girince, faşistler düğün bayram yapmaya başladılar. Nazizmin üstünlüğü, insanlığın yeni ihtiyaçlarına cevap veren tek cereyan olduğu yolunda yazılar görülmüyordu.”

Yalman, İkinci Dünya Savaşında basın üzerinde baskıcı bir rejim uygulayan hükümetin savaşın bitimiyle birlikte basın politikasını nasıl değiştirdiğini şöyle anlatmaktadır:¹¹⁰

“Tek Parti Hükümetinin keyfi bir kararla bir gazeteyi süresiz olarak kapatması ve her türlü şikayet ve itirazları cevapsız bırakması, totaliter bir idare için olağan bir hareketti. Halbuki İkinci Cihan Harbinde demokrasiyi temsil eden taraf, her yerde zafer yolunu tutmuştu. Totaliter Nazilik bozgundan bozguna uğruyor, layığı buluyordu. Tek Parti Hükümeti bunun baskısını ve endişesini nihayet duymaya başladı.(...) Dünyanın ne tarafa doğru gittiğini ve tek parti hükümetinin de kervana katılmak zorunda kaldığını görünce bizim gibi tatil halinde bulunan Tasvir-i Efkar ve Tan gazeteleriyle beraber bir toplantı yaptık, Ankara’da Başbakan Şükrü Saraçoğlu’na telgraf çekip dünyanın gidişi karşısında tatilimize son verilmesini istemeye karar verdik.(...)Meğer hükümet böyle bir müracaat bekliyormuş. Her birimize ayrı ayrı gelen tatlı cevap telgraflarıyla derhal Ankara’ya gelmemiz istendi. Başbakan bizi nezaketle karşıladı ve gazetelerimizi derhal çıkarmamız için bizi adeta

¹¹⁰ Yalman, Ahmet Emin, *a.g.e.*,s.1156.

zorladı. Son dakikaya kadar Nazi zaferine ümit bağlayan ve gazetenin bir daha çıkmayacağını bana hissettiren gerici ruhlu Başbakan'a hayretle baktım. Dünya değişmişti, akışa uymak çaresiz bir şey olmuştu.(.)

Gazetecilerin anılarında, savaşın basın politikasına etkileri ve savaşın sona ermesiyle politikada meydana gelen değişiklik daha iyi anlaşılmaktadır. Kontrol, gazetecilerin anılarında da en fazla anlatılan şeydir, ancak öte yandan gazetelerde her tür görüşe rastlanabildiği de, anlatılanlar arasındadır. Kısaca, basın, savaş sırasında hem yasaklarla, hem farklı renklerle dolu ilginç bir dönem geçirmiş görünmektedir. Bu dönemde gazetelere yansıyan farklı renkler, araştırmanın ikinci bölümünde daha iyi görülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLU AJANSI

I. Anadolu Ajansı'nın Kuruluşu ve Gelişimi

Anadolu Ajansı, milli mücadelemizin sesini tüm yurda ve dünyaya duyurmak için 6 Nisan 1920 tarihinde kurulmuştur. Anadolu Ajansı'nı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden 17 gün önce, tarihimizin en karanlık ama aynı zamanda kurtuluş için ümit ışığı ve mücadele ruhu ile özdeşleşen dönemde kurduran düşünce yapısı, Atatürk'ün kamuoyuna, basına ve propagandaya verdiği önemi göstermektedir. İç ve dış kamuoyuna verdiği önemi Ajans'ın kuruluşundan iki yıl sonra Atatürk şu sözlerle dile getirmiştir:¹¹¹

“Bir toplumun ortak ve genel hisleri ve fikirleri vardır. Toplumların kıymetleri, medenileşme dereceleri, arzu ve eğilimleri ancak bu genel duygu ve düşüncelerin meydana geliş ve açığa çıkış derecesiyle anlaşılabilir. Bir topluluğu yöneten insanlar için toplumun talihi üzerinde hüküm vermek durumunda bulunan dostlar veya düşmanlar için ölçü, bu toplumun düşüncelerinden (kamuoyundan) anlaşılabilir yetenek ve değerdir. Bundan dolayı milletler kamuoylarını dünyaya tanıtmak zorunluluğundadır. Bütün dünya kamuoyunun öğrenilmesi ise hayatın düzene konması için şüphesiz lazımdır.”

Osmanlı İmparatorluğu'nda daha önce var olan haber kaynakları, yabancı haber ajanslarından oluşuyordu. Birinci Dünya Savaşından sonra, İstanbul'u işgal eden müttefikler, Türkiye-Havas-Reuter adında bir basın ajansı kurduklarını sadece işgalcilerin çıkarlarına yarar haber yaymaya başlamışlardı.¹¹²

¹¹¹ *Belgelerle Türk Tarihi*, 2000, s.36.

¹¹² Koloğlu, Orhan, *a.g.e.*, s.41-42.

Atatürk, Anadolu'ya geçer geçmez öncelikle bu ajansı etkisiz bırakmaya yönelik önlemler almaya girişmiş, işe o dönemde haber yayma (ajansılık) ile özdeşleşen telgraf şebekesini kontrolü altına almakla başlamıştır. Böylece işgallerden ve dünyada olup bitenlerden haberdar olunurken, Anadolu'daki gelişmelerden de İstanbul haberdar ediliyordu.(...) Telgraf ağına sahip olmanın yararı, bilgi toplamak ve yaymak kadar, işgal kuvvetleri üzerinde etki yaratma açısından da büyük olmuştur.¹¹³ Atatürk böylece, milli mücadeleye iletişim sisteminden başlamıştır.

Atatürk Ulusal Kurtuluş Savaşı hakkında halkı bilgilendirmek için ilk girişimlerini Sivas Kongresi sonrasında yapmış ve 1919 yılında Sivas'ta adını onun koyduğu *İrade-i Milliye*, Sivas Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti organı olarak çıkmaya başlamıştı.¹¹⁴

Ankara'ya gelir gelmez yine bir gazete çıkarma girişiminde bulunan Atatürk, ilk sayısı 10 Ocak 1920'de çıkmaya başlayan yeni gazetenin adını *Hakimiyet-i Milliye* koymuştur.¹¹⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yayın organı olarak görev gören *Hakimiyet-i Milliye*, Anadolu basınının önderliğini yapmış, gazetede yayımlanan başyazı ve makaleler Anadolu Ajansı aracılığıyla taşra basımına telgrafla iletilerek taşra basımına konulara nasıl değinileceğine dair talimat verilmiştir.¹¹⁶

Ancak Ulusal Kurtuluş Savaşını desteklemek için sadece gazete yeterli değildi. Bu gazetelerin gereksinimleri olan haber ve gereçlerin de sağlanması zorunluluğundan yola çıkılarak, Milli Mücadele davasını yurda ve dünyaya duyurmak, Anadolu halkına ulusal savaş konusunda doğru ve düzenli bilgiler vermek

¹¹³ *a.g.e.*, s.42.

¹¹⁴ Özkaya, Yücel, "Milli Mücadelede Anadolu Ajansı'nın kuruluşu ve faaliyetine dair bazı belgeler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1985, s.587; YUST K. *Kemalist Anadolu Basını (Tiflis 1922)*, (Haz.Orhan Koloğlu), Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, Ankara, 1995, s.123.

¹¹⁵ Özkaya, Yücel, *a.g.e.*, s.588.

¹¹⁶ Yust, K., *a.g.e.*, s.87.

ve Türk Ulusunun özgürlük savaşını dünyaya tanıtabilmek amacıyla çalışmalar yapan Halide Edip (Adıvar) Hanım ve Yunus Nadi Bey'in geliştirdiği Anadolu Ajansı fikrini Mustafa Kemal beğenmiş ve desteklemiştir. Varılan karara göre, ilk gün Mustafa Kemal Paşa, Anadolu Ajansını bütün memlekete tanıtacak, kuruluş amacını açıklayacaktır. Yunus Nadi ve Halide Edip de, o günlerin işine yarayacak resmi veya resmi olmayan, yerli ve yabancı haberleri toplayarak günde en az iki kere servis yapmak üzere telgrafhaneye vereceklerdi.^{117 118}

Alınan bu kararlardan sonra, Mustafa Kemal Paşa'nın Beyanâtı ile 6 Nisan 1920'de kurulan Anadolu Ajansı'nın kuruluşu 8 Nisan 1920 tarihinde Kolordulara, vilayetlere, vilayet ve müdafaa-i Hukuk Merkez Heyetlerine, ve Müdafaa-i Milliye İdare Heyetlerine gönderilen bir genelge ile duyurulmuştur.¹¹⁹

Genelgede ajansın kurulmasında en önemli hedefin, halkı en doğru haberlerle aydınlatmak ve milli mücadele ile ilgili haberleri yurdun en ücra köşesine kadar ulaştırmak olduğu bildirilmektedir.

¹¹⁷ Özkaya, Yücel, *a.g.e.*, s.590-591.

¹¹⁸ Adıvar, anılarında, Anadolu'daki milli hareketin en zayıf tarafının gazeteci ve propaganda yokluğu olduğunu fark ederek Yunus Nadi Bey ile milli hareketin sözcüsü olmak üzere bir ajans yayımına başlamanın lüzumu hakkında konuştuğunu söyler (Adıvar,1998:135). Ankara'ya gelip Atatürk'le görüştikleri zaman, ajans meselesini Atatürk'e açan, Adıvar olacaktır: "Ne harici dünya, ne memleket için milli hareketin manasını anlamamışlardı. Çünkü bu hususta haber alamıyorlardı. Bunu Yunus Nadi Bey'le Anadolu Ajansı olarak başlamak üzere konuştuğumuzu anlattım. Teklifimiz, bu ajans haberlerini telgrafhanesi olan her yere göndermek ve olmayan yerlere de camilere ilan halinde yapıştırmaktı. Bundan başka da, dünya efkarını anlamak için İngilizce ve Fransızca gazetelerin en mühimlerini zamanında getirtmekti." (a.g.e., C.2:13)

¹¹⁹ Genelge şöyledir: "İslam dünyasının kalbi olan Osmanlı Saltanat Merkezinin düşman işgali altına girmesi ve bütün vatan ve milletimizin en büyük tehlike ile karşı karşıya kalması sonucu olarak Rumeli ve Anadolu'nun tamamının giriştiği milli ve kutsal mücadeleler sırasında halkımızın iç ve dış en doğru haberler ile aydınlatılması ihtiyacının zorunluluk kazandığı önemle dikkate alınarak burada en yetkili kişilerden kurulu özel bir heyetin yönetiminde ve Anadolu Ajansı ünvanı altında bir kurum meydana gelmiştir.

Anadolu Ajansı'nın en süratli araçlarla vereceği haberler ve bilgiler, gerçekte Heyet-i Temsiliye'mizin esas kaynaklarına ve değerlendirmelerine dayanacağı için bu ajansın bildirimlerinin oraca ve özellikle Müdafaa-i Hukuk teşkilatımızca da topluca görülebilecek yerlere asılması, basılması ve çoğaltılması ile dağıtılması ve hatta nahiye ve köylere kadar ulaştırılması yolunda mümkün olduğu kadar fazla yayılması için gereken önlemlerin acele alınmasını ve sonuçtan bilgi verilmesini önemle rica ederim." (Belgelerle Türk Tarihi,1986:4)

Heyeti Temsiliye adına
Mustafa Kemal

Anadolu Ajansı, 13 Nisan 1920'den itibaren iç ve dış haberleri "Anadolu Ajansı Tebligatı" adı altında yayınlamaya başladı.¹²⁰ Mustafa Kemal Paşa, Anadolu Ajansı haberlerinin gerekli merkezlere hiçbir ihmal ve gecikme olmadan günü gününe gönderilmesi konusuna büyük önem vermekteydi. Gerçekten de, bu dönemde Anadolu Ajansı özellikle dış politika konusunda, Anadolu'daki yerel basının en önemli haber kaynağı olmuştur. K.Yust, Milli Mücadele döneminde Anadolu'daki Kemalist basınla ilgili yaptığı araştırmada, hükümetin kurduğu ve ilkel bir durumda olan Anadolu Telgraf Ajansı'nın Anadolu'nun tek haberleşme aracı olduğunu, Hakimiyeti Milliye gazetesinden makale özetleri ve önem taşıyan uluslararası haberlerle talimatların Ankara'dan telgrafla her taşra kentine düzenli olarak ulaştırıldığını, Anadolu basınının Ankara talimatlarına sıkı sıkıya bağlı kalarak bu talimatları Misak-Millîye'ye ters düşmeyecek biçimde işlediğini ifade etmektedir. Yust'a göre, taşra basını Ankara'dan talimat alamadığı durumlarda çığrından çıkarak, yönünü kaybetmekte, direktifler düzgün geldiğinde ise, tüm basın Türk basını için geleneksel bir durum olan disipline uymakta, bundan da ittifak içinde bulunduğu sonucu çıkmaktadır.¹²¹ Ajans, Anadolu basını için güven artıran bir kaynak olmuştur.

Yust'a göre, Anadolu'da yayınlanan gazeteler için önce cephe haberleri, sonra Müslüman ülkelere ilişkin haberler önemlidir. Anadolu Ajansı tarafından en ufak gazetelerin bile konuya ilişkin bilgilere boğulduğu belirtilmektedir. Bazı büyük kentlerin birkaç organı dışında taşra basınının, Ankara makalelerini tümce değişikliği yaparak ve hiçbir yorum katmaksızın yayımladığı belirtilen araştırmada, Anadolu Telgraf Ajansı'nın Mustafa Kemal'in söylevlerine ve önemli olaylara geniş yer verirken iç haberleri düzensiz, ender ve kısaca gönderdiği dile getirilmektedir.

¹²⁰ *Hakimiyet-i Milliye*, 13 Nisan 1336, S. 21; aktaran: Özkaya, Yücel, *a.g.e.*, s.592.

¹²¹ Yust, K., *a.g.e.*, s.153.

Araştırmada, Anadolu Ajansı'nın eşgüdümlü hareketinin ve dış disiplininin göze çarptığı, ancak ilkel düzenlemeler nedeniyle yetersiz haber vermek ve haber geciktirme gibi bir kusuru olduğu ifade edilmekte, bunun nedenleri olarak da Ankara'nın haber kaynağı İstanbul ile direkt bağlantısının bulunmaması, Ankara'nın uygunsuz konumu ve taşra ile yetersiz telgraf bağlantıları, geliştirilmiş bağlantı aletleri ve radyo istasyonlarının yokluğu ile girişim eksikliği ve amaçların iyi saptanamaması gösterilmektedir.¹²²

Koloğlu, Türkiye-Havas-Reuter ile Anadolu Ajansı'nın bültenlerinin içeriklerini karşılaştırarak ulusal bir ajansın önemini hemen fark edildiğini vurgular: Türkiye-Havas-Reuter, Türk kamuoyuna her şeyin Avrupa'da kararlaştırılacağı, dolayısıyla başka şeylere kulak vermemesi mesajını ulaştırırken, Anadolu Ajansı aksine bütün dünyada emperyalizme karşı beliren tepkileri ve Türk milletinin iddia ve haklarını aktarmakta; THR'de mali ve ekonomik konular önemli yer tutarken, Anadolu Ajansı'nda ulusal kurtuluş ve bağımsızlık her şeyin önünde yer almaktadır.¹²³

Anadolu Ajansı'nın kuruluşundan iki ay sonra Büyük Millet Meclisinde 7 Haziran 1920 tarihinde kabul edilen bir kanunla Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi kurulmuştur.

Milli mücadelenin iç ve dış iletişiminin sağlanması konusunda gösterilen bu yoğun çaba, Kurtuluş Savaşının bitip Lozan Antlaşmasının imzalanmasına kadar sürdürülmüştür.

1935 tarihli Anadolu Ajansı kitapçığında, zaferin kazanılıp Lozan anlaşmasının imzalanmasını izleyen günlerde, bazı yabancı tertiplerin, yeni Türkiye

¹²² *a.g.e.*, s.160-172.

¹²³ Koloğlu, Orhan, *Havas-Reuter'den Anadolu Ajansı'na*, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, Ankara, 1994, s.49.

sınırları içinde de eskisi gibi kendilerine rahat hareket olanağı sağlayacak ve hiç olmazsa kendilerinin denetleyebilecekleri biçimde Anadolu Ajansını ele geçirmeğe kalkıştıkları; ancak geçmişin kötülüklerini göz önünde tutan Cumhuriyet Hükümetince bu girişimlerin derhal önlenerek Ajansın bütün ülkelerde olduğu tarzda milli bir şirket haline getirildiği anlatılmaktadır.¹²⁴

Lozan Antlaşmasının imzalanmasını izleyen yıl içerisinde Anadolu Ajansı'nın yeniden yapılanması yönünde arayışlar belirmiş, bu arayışlar Ajans'ın yeniden örgütlenmesini yaratmıştır. Bu arayışın gerekçesi, 1924 yılı Bütçe Yasasının görüşülmesi sırasında Şükrü Saraçoğlu tarafından, doğrudan doğruya devlet bütçesiyle ve devlet tarafından atanan ve görevden alınan memurlarla çalışan bir ajansın, memurların küçük bir ihtiyatsızlığı sonucunda hükümeti zor duruma düşürebileceği, ajansın o günkü şekliyle bir haber alma örgütünden çok hükümetin ağzından konuşan bir organ olduğu şeklinde belirtilmiş¹²⁵; bu nedenle Ajansın Matbuat Müdürlüğünden ayrılarak bir şirket haline getirilmesi, hükümet açısından olduğu kadar ülke açısından da günün ihtiyaçlarına en uygun tarz olarak görülmüş ve bu teklif 1924 Bütçe Yasası ile Büyük Millet Meclisince onaylanmıştır.¹²⁶

Bu gelişmelerden bir yıl sonra, Anadolu Ajansı 1925 Mart ayından itibaren anonim şirket olarak çalışmalarını sürdürmeye başlamıştır. Aslında yasal durumu değişse bile hükümetin Ajans üzerindeki etkisi sürmekte, parasal olanakların yine hükümet tarafından sağlanması Ajans'ın işleyişinde farklılık olmadığı izlenimi vermektedir; ancak Alemdar'a göre Ajans'ın yeni statüsü bugün bile üzerinde

¹²⁴ *Anadolu Ajansı Kuruluşu, Tarihçesi ve Safahatı 1925-1935*, Anadolu Ajansı, Ankara, 1935, s.12.

¹²⁵ Alemdar, Korkmaz, "Anadolu Ajansı (1920-1980) Devlet Propaganda Örgütü'nün Gelişimi", *İletişim ve Tarih*, Ümit Yayınevi, Ankara, 2001, s.112.

¹²⁶ *Anadolu Ajansı Kuruluşu, Tarihçesi ve Safahatı 1925-1935*, Anadolu Ajansı, Ankara, 1935, s.9.

durulması gereken özellikler içermektedir.¹²⁷ Örneğin, 1925 tarihli Anonim Şirket Ana Sözleşmesinin 5. maddesine göre, şirketin sermayesini oluşturan iki bin hisse senedinin yarısı Ajans'ta bilfiil çalışanlara pay edilmiştir. Şirketin çalışmasına ilişkin olan 7. maddede, şirketin işlerinin Heyet-i Umumiye (Genel Kurul) tarafından seçilerek atanan beş ila yedi üyeden oluşan bir idare meclisi tarafından yürütüleceği belirtilmektedir.¹²⁸ İdare Meclisi üyelerinden biri veya bir kaçının ölümü ya da istifası üzerine boşalan yerler için Heyet-i Umumiye tarafından seçim yapılana dek, İdare Meclisi geçici olarak üye atayacaktır. (Madde 12). 13.maddeye göre ise, İdare Meclisi, yönetici ve yönetici vekilini kendi içinden seçer. İdare Meclisi şirketin işlerinin idaresinde tam yetkili kılınmıştır. Şirketin bütçesini düzenlemek, ihtiyaca göre kadrosunu belirlemek, üstlendiği görevleri yerine getirirken yardım alacağı kuruluşlar ile sözleşme imzalamak, çalışanların çalışma koşullarını belirlemek ve çalışanlarla Genel Müdürlük arasında yapılacak sözleşmeyi onaylamak, İdare Meclisinin görevleri arasındadır. Ayrıca Heyeti Umumiye'de sunulacak hesabı tanzim etmek ve dağıtılacak kar payı miktarını teklif etmek de İdare Meclisi görevleri arasındadır (Madde 15). İdare Meclisi sahip olduğu yetkiyi üyelerinden biri veya birkaçına özel vekaletle devredeceği gibi, günlük işlerin görülmesi için dışarıdan da bir veya birkaç kişiyi vekil tayin edebilmektedir (Madde 16). Sözleşmenin, müfettiş tayini ile ilgili olan ve 1927 yılında değiştirilen 25.maddesinde ise, müfettişlerin ancak teftişe yetkili oldukları, yönetime müdahale edemeyecekleri ifadesi yer almaktadır.

Görüldüğü gibi, sözleşmede yer alan ve yönetim ve işleyişle ilgili olan maddelerden, anonim şirket niteliğini kazanan Ajans'ın oldukça demokratik ve özerk bir yapısı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak yine de Ajans, hükümetin politikalarını

¹²⁷ Alemdar, Korkmaz, *a.g.e.*, s.113.

¹²⁸ *Anadolu Ajansı Anonim Şirketi Ana Sözleşme*, 1925, s.49-50.

titizlikle izlemektedir. Bu, Ajans'ın ikinci genel müdürü Muvaffak Menemencioğlu'nun görevden ayrılırken yaptığı konuşmadan da görülür:

*“Ajans kimsenin malikanesi değildir, hükümetin organıdır. Bu itibarla Ajans müdürü hükümetin ve bilhassa hariciyenin en küçük nüanslarından (...) ayrılmamak şartıyla siyasetini adım adım takip etmelidir”.*¹²⁹

Anadolu Ajansı, şirket haline geçtikten sonra Havas-Reuter ile doğrudan doğruya ve karşılıklı, eşit şartlarla bir mukavele yaparak uluslararası ajanslar arasına girmiş ve 1 Mart 1925'den itibaren de Havas ve Reuter'in İstanbul'daki siyasi, mali ve iktisadi servislerine son vererek günlük memleket ve dünya haberlerini basınıımıza kendi kanalları aracılığıyla geçmeye başlamıştır.¹³⁰ Anadolu Ajansı'nın ilk yönetim kurulunun ilk çalışma raporunda bundan övgü ile söz edilir:

*“Elyevm (bugün) Anadolu Ajansı beynelmilel (uluslararası) ajanslar ittifakına dahildir. Binaenaleyh Royter ve Havas istihbarat şebekelerinin dünyanın her tarafındaki muhabirlerini ve dünyanın konsorsiyuma dahil tekmil tüm resmi ajansları Anadolu Ajansının muhabirleri vaziyetindedir .Bundan başka Anadolu Ajansı Bulgaristan, Macaristan, Almanya, Yugoslavya, İtalya, Lehistan, Romanya, Yunanistan, Çekoslovakya ve İsviçre'nin tüm resmi ajanslarıyla doğrudan doğruya haber teatisi (alışverişi) itilaflar (anlaşmalar) akdetmiştir (yapmıştır).Dünya hadizatına aid hiçbir mühim haberin günü gününe ajans merkezine vasıl olmaması mümkün değildir”*¹³¹

Anadolu Ajansı 1925 yılında çalışmalarını sürdürürken Türkiye dahilinde sadece İstanbul, Edirne ve Adana'da muhabiri vardır, yurtdışındaki çalışmaları ise

¹²⁹ Alemdar, Korkmaz, *a.g.e.*, s.128.

¹³⁰ *Anadolu Ajansı Kuruluşu, Tarihçesi Ve Safahatı 1925-1935*, Anadolu Ajansı, Ankara, 1935, s.13.

¹³¹ Anadolu Ajansı 1925-1926 Seneleri İdare Meclisi Raporundan aktaran: Alemdar, Korkmaz, *a.g.e.*, s.135.

Paris, Cenevre ve Bükreş'le sınırlıdır. Alemdar'a göre Anadolu Ajansı'nın ilk yıllarında yurtdışında haber toplama ve yayma politikası olmadığı söylenebilir, çünkü Anadolu Ajansı 1925 yılından itibaren hiçbir ülkede düzenli ve sistemli muhabir bulundurmamıştır. Buna neden olarak da Ajans'ın mali olanaksızlıkları gösterilmektedir ki, bu da gerçekten doğrudur. Ayrıca, yurtdışından toplanan haberlere ilgi ve ihtiyaç duyacak ve yapılan harcamalara ortak olabilecek gazete sayısı çok yetersizdir ve devlet kendi çalışmaları için gerekli bilgileri kendi örgütleri aracılığıyla sürdürmektedir. Alemdar, Ajans'ın yurtdışı haberleri konusunda esas olarak sözleşme yaptığı ve yıllık ücret ödediği uluslararası büyük haber ajanslarına, 1925'i izleyen yıllarda özellikle Havas ve Reuter ajanslarına bağlı olduğunu belirtir.¹³²

1935 tarihinde yayınlanan Anadolu Ajansı kitapçığında yer alan bilgilere göre, o tarihte Ajans'ın istihbarat teşkilatı ülke içi ve ülke dışı istihbarat olarak ikiye ayrılmıştır. Ülke içi istihbarat, yurt çapına dağılmış 75 civarında muhabirin yardımı ile çalışmaktadır. Bu muhabir “arkadaşlar” ücret almadan çalışıyordu ki, arkadaşların “kıymetli yardımlarından” bahsedilmektedir. Ülke dışı istihbarat ise Ajans'ın girdiği müttefik ajanslar konsorsiyumu kanalı ile yapılmakta ama; haberlerin yalnızca bu kanaldan alınması doğru bulunmadığından diğer ülkelerin milli ajansları ile de ayrı ayrı anlaşmalar yapılarak her ülkenin bakış açısını kendisinden ayrıca almak yoluna gidilmekte, böylece haberler değişik kaynaklardan alınarak kamuoyuna sunulmaktadır. Ayrıca Paris, Berlin, Cenevre ve Balkanlarla, Kahire ve Kudüs gibi önemli merkezlerde özel muhabirler bulundurulmaktadır. Günde 20-25 bin kelimeye varan ve 45-50 sayfalık bülten oluşturan dış haberler telsiz telgraf, telgraf ve telefon aracılığıyla alınmaktadır. En başta gelen haber alma aracı telsiz telgraftır. İstanbul ve

¹³² *a.g.e.*, s.123-138.

Ankara’da yirmi dört saat faal çalışan telsiz alıcı merkezleri, Reuter, Havas, Alman İstihbarat Bürosu, İtalya (Stefani), Polonya (Pat), Yugoslavya (Avala) ve Rus Sovyet (Tass) Ajanslarının yayınlarını düzenli olarak almaktadır.¹³³

Alemdar, Ajans’ın ilk kurulduğu dönemde istikrarlı bir yönetime sahip olduğunu anlatır.¹³⁴ Ajans, Matbuat Umum Müdürlüğünden ayrıldıktan sonra ilk genel müdür olarak atanan, daha önce milli mücadele başlangıcında Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü Matbaasının müdürlüğünü, daha sonra istihbarat şubesi müdürlüğü yapmış Alaeddin Bey, ölüm tarihi olan 21 Kanunuevvel 1930 tarihine kadar bu görevine devam etmiştir.¹³⁵ Dinç Alada’ya göre, Anadolu Ajansı’nın 1930’ların başında yabancı gözlemcilerin bile takdir ettiği seviyeye gelmesinde, adı hep bu kurumla anılan Alaeddin Bey’in de bir katkısı olduğu muhakkaktır: “*Bugün (1932) İstanbul’da, Ankara’da ve belli başlı kentlerin birçoğunda çok iyi örgütlenmiş bir basın, yalnızca siyasal etkenlik göstermekle kalmaz, aynı zamanda eğitim açısından da çok büyük değer taşır. Türkiye tarihinde basın, hiçbir dönemde bugünkü kadar etkili olamamıştır. Gerek habercilik açısından, gerekse teknik açıdan Avrupa çizgisinde örgütlenmiştir.*”¹³⁶ Genç yaşta, görevine devam ederken ölen Alaeddin Bey’in yerini Muvaffak Menemencioğlu almıştır. Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu’nun kardeşi olan Muvaffak Menemencioğlu, genel müdürlük görevini 1944 yılına kadar sürdürerek bu görevde en uzun süre kalan kişi olmuştur.¹³⁷

¹³³ *Anadolu Ajansı Kuruluşu, Tarihçesi Ve Safahatı 1925-1935*, Anadolu Ajansı, Ankara, 1935, s.16-17.

¹³⁴ Alemdar, Korkmaz, *a.g.e.*, s.126.

¹³⁵ İskit, Server, *a.g.e.*, s.243.

¹³⁶ K.Krüger’den aktaran: Alada, A. Dinç, “Alaeddin Bey (1888-1930)”, *Toplumsal Tarih*, Haziran 2000, s.45.

¹³⁷ Alemdar, Korkmaz, *a.g.e.*, s.126.

2.İkinci Dünya Savaşı Dönemi: Anadolu Ajansı için zor yıllar

Kuruluşundan itibaren, Anadolu Ajansı'nın gelirinin en önemli ve vazgeçilmez bölümünü devlet yardımı oluşturmuştur. İki önemli gelir kaynağı devlet yardımı ve abone ücretleri olan Anadolu Ajansı'na devlet, 1925-1941 yılları arasında yılda 150 000 lira yardımda bulunmuştur. Abonelerden elde ettiği gelir ise, 1925'te devlet yardımının %12'si, 1935'te % 28'i kadardır. Sadece İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve ilk üç yılında bu gelir devlet yardımının üstüne çıkacaktır ki, Alemdar'a göre bu artışın kaynağının yine devlet olması muhtemeldir.¹³⁸ Sonuç olarak, Anadolu Ajansı devlet yardımıyla çalışmalarını sürdüren, bunların büyük bir kısmını çalışanlara ücret olarak ödeyen, sağladığı hizmetten elde ettiği gelire hiçbir zaman güvenmeyen bir kuruluştur. Ancak, Anadolu Ajansı devlet yardımlarını sorunsuz ve bir kalemde alamamakta, ayrıca bu yardımlar her zaman düşünülen gelişme perspektifine göre artırılmamaktadır. Bu nedenle Anadolu Ajansı para sıkıntısı çekmekte, bankalardan borç almak zorunda kalmaktadır.¹³⁹ Ancak, devlet yardımı ile çalışmalarını sürdürmesi, hatta üzerindeki hükümet kontrolü, onun 1925 yılında düşünülmeye çalışılan, devleti sorumluluk altına sokmaması amacına yönelik, iç işleri ve işleyişinde kendi yükümlülüklerini bilerek ona göre davranacağı¹⁴⁰ yapıyı belli bir ölçüde korumasına engel olmamıştır; ta ki 1940'lı yıllara kadar .

¹³⁸ *a.g.e.*, s.145-147.

¹³⁹ *a.g.e.*, s.149.

¹⁴⁰ *a.g.e.*, s.133.

Anadolu Ajansı'nın kaderi, onu Matbuat Umum Müdürlüğüne bir kez daha bağlayan, 1 Haziran 1940 tarihli yeni "Başvekalet Matbuat Umum Müdürlüğü 3837 numaralı Teşkilat ve Vazife Kanunu" ile değişmiştir. Bu tarihe kadar hükümetten aldığı yardımı Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla alan Anadolu Ajansı, yeni yasayla birlikte sözkonusu yardımı, Matbuat Umum Müdürlüğünden almaya başlar. Bu kanunla daha önce ödeneği Hariciye Vekaleti bütçesine konagelen Anadolu Ajansı'nın tahsisatı bundan sonra Matbuat Umum Müdürlüğünden alması kanuna konmuştur.¹⁴¹ Kanunun 5. maddesindeki ifade; "Yıllık ödenecek miktarı 150.000 lirayı geçmemek üzere Anadolu Ajansı Türk Anonim Şirketi ile on seneye kadar taahhüt icrasına Matbuat Umum Müdürlüğü yetkilidir." şeklindedir. Aynı kanuna konan geçici birinci madde ile, daha önce Dışişleri Bakanlığı ile Anadolu Ajansı arasında imzalanan anlaşmanın Dışişleri Bakanlığına verdiği haklar ve yüklediği yükümlülükler Matbuat Umum Müdürlüğüne devredilir.¹⁴² Bu düzenlemeden hemen sonra, Matbuat Umum Müdürlüğünce 20 Temmuz 1940 tarihinde gazetelere verilen talimatta, basında yalnızca Anadolu Ajansı'ndan alınan dış haberlerin yer alacağı bildirilmektedir.¹⁴³ Böylece basında farklı kaynaklardan alınan ve ülkenin dış politikasının çizgisi dışında habere yer verilmemesi sağlanacaktır.

17 Haziran 1942 tarihinde 3837 numaralı kanuna ek olarak çıkarılan 4266 numaralı kanun, Matbuat Umum Müdürlüğü ile Anadolu Ajansı arasındaki ilişkileri yeniden düzenlerken, Ajans'ı daha sıkı bir kontrol altına almıştır. Bu kanunun 1.maddesine göre, Matbuat Umum Müdürlüğü, Anadolu Ajansı'nın yayın ve istihbarat işlerini bütçe ve kadrosu ile uygulamasını denetlemek ve ödenecek miktarı her yıl

¹⁴¹ İskit, Server, *a.g.e.*, s.314, Alemdar, Korkmaz, *a.g.e.*, s.128.

¹⁴² *Matbuat Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Vazifelerine Dair Kanun Layihası*, 31.05.1940.

¹⁴³ Güvenir, O. Murat, *a.g.e.*, s.90, Kardeş, Fethi, *60 Yılın Hikayesi-Basın Yayın Genel Müdürlüğü*, Basın Yayın Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1980, s.34.

bütçesinin Anadolu Ajansı maddesine konulan tahsisatı geçmemek, en çok beş yıllık bir anlaşma imzalamaya yetkilidir. Bu yasanın geçici maddesinde ise, mali bütçenin Anadolu Ajansı için ayrılan 150.000 liralık kısmının verilmesinin, birinci madde hükmüne göre mukavelenin onaylanması şartına bağlanmaktadır.¹⁴⁴

Sözkonusu mukavele ile Anadolu Ajansı, yurt içi ve dışında toplayacağı, veya hükümetin yarı resmi fikirlerini yayınlayıcı olmak sıfatıyla Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin vereceği haberlerle tebliğleri istenilen şartlarda yurt içi ve dışında yayınlamak görevini üstleniyor, yayınlanması devletin çıkarlarına uygun olmayan haberlerin ise özel bir bülten halinde vekillere ve ilgili makamlara gönderilmesi öngörülüyordu. Mukavelenin 2. maddesine göre, Anadolu Ajansı Matbuat Umum Müdürlüğü ile mutabık kalmak koşuluyla, yurt içinde bütün illerde muhabir bulunduracak, yurt dışında ise gereken kentlerde geçici ya da sürekli muhabir bulundurabilecekti. Ayrıca, bu mukavele ile Ajans, dış istihbaratı milli bir konum ve bakış açısıyla yapabilmek ve belli başlı merkezlerde muhabir bulundurabilmek için gereken örgütlenmeyi Matbuat Umum Müdürlüğü ile birlikte yapmayı kabul ediyordu.¹⁴⁵ Bu, devletin en önemli iletişim aracını kendine daha sıkı bağlayarak, Ajansın haber politikasını da doğrudan denetleme ve garanti altına alma amacına yönelikti.

Bu gelişme Anadolu Ajansı tarafından tepkiyle karşılanmış olacak ki; Anadolu Ajansı Umum Müdürü tarafından Başbakanlığa gönderilen 22.12.1942 tarihli bir yazıda, Kanunda sözü geçen mukavelenin o güne kadar imzalanmasına imkan bulunmadığı, Matbuat Umum Müdürlüğünün, Ajans'ın yarı resmi içeriğini iptal etmek istediğini, Ajans'ın bunu kesinlikle onaylamadığı halde Matbuat Umum

¹⁴⁴ İskit, Server, *a.g.e.*, s.330; Alemdar, Korkmaz, *a.g.e.*, s.132.

¹⁴⁵ İskit, Server, *a.g.e.*, s.331.

Müdürlüğünün yeni bir proje ile kanun dışında bir çok maddeler ileri sürdüğünü belirtmektedir. Ajans'ın yazıdaki ifadesine göre, bu proje Ajans'ı doğrudan doğruya Matbuatın bürosu haline getirme amacı taşımaktadır. Bu proje ile Matbuat Umum Müdürlüğü Ajans Genel Müdürü ile İdare Meclisi üyelerini onaylama, iç ve dış muhabirlerin tayin olacağı yeri belirleme, hükümetin basına yapacağı tebliğleri Ajans'a verecek tek kanal olma hakkına sahip olacaktır. Yazıda, Ajans'ın Matbuat Umum Müdürlüğüne bu konuda bir yazı yazarak, Ajans'ın Kanununun maddelerini içeren bir anlaşma imzalamaya hazır olduğunu, ama Kanun haricinde hiçbir maddeyi kabul etmeyeceğini bir çok kez bildirdiği söylenmektedir. Ayrıca yazı, idari kontrolün Kanun taslağında olmasına rağmen Millet Meclisinde kabul edilmediğini ve anlaşmaya da böyle bir madde konulamayacağını, yarı resmi sıfatının ise Ajans'ın yegane özelliği olduğunu ve Hükümetle ilgili haberleri kolay toplamasını sağladığı ve diğer Avrupa Ajanslarında da var olduğunu ifade etmektedir. Ajans ayrıca, tebliğlerin Ajans'a hangi kanaldan verileceği hususunun Başbakanlığa ait bir sorun olduğunu, Genel Müdür ve İdare Meclisi üyelerinin Matbuat Umum Müdürü tarafından tayininin, genel hiyerarşideki konumlarını hiçe indireceğini, şimdiye kadar bunun Başbakan tarafından yapıldığını ve bu uygulamanın aynen kalmasının gerektiğini belirtmektedir. Kısaca Anadolu Ajansı, Matbuat Umum müdürlüğüne hiyerarşik olarak bağlanmayı onun tarafından kontrol edilmeyi istememektedir.

Yazının sonunda tüm bu hususların Matbuat Umum Müdürlüğüne bildirildiği ve mevcut mukavelenin aynen kalarak, yeni Kanunun hükümlerini içeren ek bir mukavele yapılmasının önerildiği, ancak aradan beş hafta geçmesine rağmen yanıt alınmadığı ve Ajans'ın iki aydır para alamayarak son maaşlarını şuradan buradan toplayarak sağlayabildiği ifade edilmekte, bu konunun çözümünde Başbakanlıktan

yardım istenmektedir.¹⁴⁶ Bu yazıya Başbakanlıkça yanıt verilip verilmediği ya da ne yanıt verildiği arşivlerde bulunamamıştır; ancak yazı, Ajans'ın mali durumunun, yani finans kaynağının Ajans'ın kaderini nasıl belirlediğini, hem idari yapısını hem de çalışma biçimini kapsayan özerklik konusuna nasıl damgasını vurduğunu göstermektedir.¹⁴⁷

Alemdar'a göre bu sözleşmenin imzalandığı 1942 yılı, Ajans'ın tarihinde bir dönüm noktası oluşturur. Gerçi Anadolu Ajansı bu düzenlemeden önce de, sonra da anonim şirket statüsündedir, çalışmalar, seçimler, genel kurul da aynı biçimde sürdürülmektedir; Ajans'ın üzerindeki hükümet kontrolü eskiden de vardır. Ancak bu kontrol daha önce, hedefleri belirleyen, ana çizgilerle yetinen bir nitelik taşıırken, 1942 yılından sonra daha kaba, hoyrat ve bürokratik bir denetime dönüşmüş, günlük çalışmalara daha fazla müdahale edilmeye başlanmıştır.¹⁴⁸

Alemdar'a göre, her ne kadar bunlar şekilde ilgili konular olup Anadolu Ajansı'nın 1925 yılında belirlenen statüsünü ve çalışma biçimini değiştirmese de, Ajans'ın istikrarlı bir biçimde çalışmasını sağlayan ortam İkinci Dünya Savaşı koşullarında dalgalanmaya başlayınca bu, Anadolu Ajansı'nın çalışma biçimini ciddi biçimde etkilemiştir.¹⁴⁹

Bu dönemde Anadolu Ajansı'nın karşı karşıya kaldığı en önemli olay, 1942 yılı Mayıs ayında, Ajans'ta çalışan ve aslen Türk olmayan 26 kişinin çıkarılmasıdır. Anadolu Ajansı'nın bütçe görüşmeleri sırasında eleştiri biçiminde dile getirilen bu

¹⁴⁶ Anadolu Ajansı'nın Başbakanlığa gönderdiği yazı, 22.12.1942 .

¹⁴⁷ Server İskit'in kitabında, tarih verilmeden, bu mukavelelerin imzalandığı yazılmaktadır. Dört maddelik bu mukavelede Genel Müdürün ve İdare Meclisi üyelerinin belirlenmesi konusundan hiç söz edilmemekte, ancak Ajansın Türkiye dahilinde muhabir teşkilatını Matbuat Umum Müdürlüğü ile mutabık kalarak bütün illerde oluşturacağı, dış istihbaratı da milli bir zaviyeden yapabilmek ve belli başlı merkezlerde muhabir bulundurabilmek için gereken teşkilatı Matbuat Müdürlüğü ile birlikte oluşturacağı belirtilmektedir. Ajansın bütçesinin tahsisatını Matbuat Umum Müdürü verecek, ayrıca mukavelelerin devamı süresince Ajansın istihbarat, neşriyat, bütçe ve kadrosuyla uygulamasını Matbuat Müdürlüğü denetleyecektir. Bu uygulama, Matbuat Müdürlüğünün tayin edeceği denetçiler aracılığıyla yapılacaktır. (İskit, Server, *a.g.e.*, s.331-332).

¹⁴⁸ Alemdar, Korkmaz, *a.g.e.*, s.134.

¹⁴⁹ *a.g.e.*, s.129.

konu, hükümet içinde yapılan tartışmalardan sonra Başbakan tarafından 4.5.1942 tarihinde Ajans Genel Müdürü Muvaffak Menemencioğlu'na dikte edilmiş ve işten çıkartılacakların isimleri de verilmiştir.¹⁵⁰

Glasneck, bu olayda, dönemin Basın Genel Müdürü Selim Sarper'in, Ajans'ın Müttefikler taraftarı Muvaffak Menemencioğlu'na galip çıktığını, ayrıca Alman faşistlerin bunu, Yahudi aleyhtarı kışkırtmaları hesabına bir başarı saydıklarını ve Ankara'daki Alman Büyükelçiliği'nin "Anadolu Ajansı'nın çoğunlukla düşman tarafına karşı yakınlık duyan Yahudi ögelerden temizlenmesinin haber dağıtımı üzerinde de olumlu etkiler yapacağını umut ettiğini" söyler.

Bu olay, hükümetin dış politikasının Ajans'ın yapı ve işleyişini ne kadar etkilediğini, ayrıca Ajans'ın nasıl bir denetim altında olduğunu gösteren bir örnektir. Ancak ajans üzerindeki Alman etkisinin böyle yoğun olduğu dönemde bile Anadolu Ajansı bağımsız bir ülkenin dünyanın her bölgesinden tarafsız haberler veren ajansı olarak bir çok komşu ülkenin en önemli haber kaynağı durumundadır.¹⁵¹ Çünkü tüm çabalar dönemin dış politika uygulayıcıları tarafından belirlenen denge politikasının Anadolu Ajansı'na ve basına da yansımaları içindir. Bunun için de Ajans'ın müttefik, mihver tarafsız ülkelerden gelen haberleri aktaran zengin bir haber kaynağı olması gerekmektedir. Dolayısıyla, Alman Büyükelçisi'nin haber dağıtımı konusundaki beklentileri de hayal kırıklığıyla bitmiş olmalı ki, bu olayın gerçekleştiği 1942 yılında Ajans bültenlerindeki Mihver haberleri ancak % 40'lara çıkabilmiştir.

Ajansın üzerindeki kontrolün işleyiş biçimini ve çalışmalarını nasıl etkilediği, ünlü gazeteci Şinasi Nahit Berker'in o yıllara ait bir anısında çok güzel anlatılmaktadır.

¹⁵⁰ *a.g.e.*, s.131; Glasneck, Johannes, *a.g.e.*, s.26

¹⁵¹ Fethi Kardeş, savaş sırasında, haberleri Anadolu Ajansı tarafından hazırlanan Ankara Radyosu'nun taraf tutmayan haberleri dolayısıyla bütün dünyada basın ve yayın organlarınca itibar kazandığını söyler. (*a.g.e.*, s.34)

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Anadolu Ajansı'nda çalışan Şinasi Nahit Berker bu anısında Ajans'ın Genel Müdürü Muvaffak Menemencioğlu'nun önemli bir haber hakkındaki tavrını şöyle anlatır:

İkinci Cihan Harbi...Muvaffak Menemencioğlu Anadolu Ajansı Umum Müdürü...Numan Menemencioğlu Dışişleri Bakanı...Muzaffer Tansu da Şimal Afrika'da , Hür Fransa hükümeti nezdinde ajansın mümessili..Muzaffer'den bir telgraf geldi; akla kararı seçmiş, sansürü atlatmış şöyle diyor:

-Öğrendiğime göre, general Eisenhower komutasında,Amerikalılar Dakar'a bir iki güne kadar çıkartma yapacaklar!...

Fazıl Kurtiş, Ruhi Dervişoğlu, rahmetli Kerami Kurtbay,velhasıl bütün ajans birbirine girdi. Umum müdür telgraftı cebine soktu....Çıktı gitti...Gidiş o gidiş.

Neden sonra çıkageldi, ama iş işten geçmişti...Amerikalıların Afrika çıkarması haberi bütün dünyada bomba gibi patlamıştı...Muvaffak Bey bunu duyunca:

-Tüüüh, yahu bu havadis bizde vardı!... diye hayıflandı"¹⁵² (Berker,1986:55).

Şinasi Nahit Berker anısının sonunda o zaman için belki öyle icap ettiğini söyler. Genel Müdür Menemencioğlu, haberi alarak büyük bir olasılıkla bağlı bulunduğu makamlara haberi yayınlamak için izin almaya gitmiş, ancak gerekli izin alınıp haber yayınlanmadan haberi bütün dünya duymuştur. Herhalde sıkı kontrole tabi olması ajansı bir devlet dairesinin işleyişindeki gibi hantallaştırmakta, hızlı ve doğru haber yayma işlevini yerine getirmesine bazen engel olmaktadır.

Ajans'ta her şey kontrol altındadır, dışarıda sürüp giden savaş ve olağanüstü durum gereği her şey devlet büyüklerine sorulmaktadır; ancak bazen gözden kaçanlar, çalışan kişilerin özelliklerine bağlı olarak kontrolden çıkmalar da olabilmektedir.

¹⁵² Berker, Şinasi Nahit, *Gazeteci Olunmaz Gazeteci Doğulur*, (İlk baskısının adı: *Matbuat Hazretleri*) Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara, 1986, s.55.

Berker, başka bir anısında, tanınmış noterlerden, eski yazarlardan Zihni Nayman'ın eşi Esmâ Nayman'ı anlatır. Ajans'a gelen dış haberleri tercüme eden Esmâ Nayman, Ajans'a her gün birkaç saatliğine uğramakta, akşamüstü saat beşte çaya gitmek üzere aceleyle ayrılmakta, bu arada dışarıdan yeni gelen haberlere de şöyle bir göz atmakta, geç kalmışsa önemsiz diye çöp sepetine atmaktadır. Yine bir gün tam çıkarken Reuter ya da United Press'ten o anda gelen bir habere de şöyle bir bakarak başyazar Fazıl Kurtiş'e önemli bir şey olmadığını söyler ve izin isteyip gider. O gittikten sonra Fazıl Kurtiş şüphelenerek sepetteki haberleri ister. Haberlerden biri, Japonya'nın kayıtsız şartsız teslim olduğudur.

Savaşın sürdüğü dönemde Matbuat Umum Müdürlüğü ile imzalanan mukavele ile Ajans'ın özerkliğinin zedelenmesi, Ajans'ın tüm istihbarat, neşriyat, bütçe ve kadrosuyla uygulamasının Matbuat Umum Müdürlüğüne görevlendirilen bir denetçi ile kontrol altına alınması, Anadolu Ajansı yöneticilerinin çok hoşuna gitmemiş olmalıdır. Döneme ait Başbakanlık arşivlerinde bulunan yazışma belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla iki kurum arasında sürekli bir çatışma yaratmış, Ajans, üzerindeki bu kontrolü kabul etmeme mücadelesini yaparken, Matbuat Umum Müdürlüğü de görevini yerine getirmeye çalışmış, iki Genel Müdürlük de zaman zaman aralarındaki anlaşmazlıkları, üstlerindeki en yüksek merci olan Başbakanlık makamına şikayet ederek çözmeye çalışmışlardır. 1945 yılı gelip savaş döneminin olağanüstü koşulları sona erince Anadolu Ajansı belki de ülkenin genel ortamındaki gevşemeye bağlı olarak Matbuat Umum Müdürlüğünden habersiz icraatlar yapmaya başlamış, Matbuat Umum Müdürlüğü de bu konudaki rahatsızlığını Başbakanlık makamına gönderdiği bir şikayet mektubunda dile getirmiştir.

Bu yazıda, Anadolu Ajansı Genel Müdürlüğünce bazı tüzükler hazırlanarak İdare Meclisince yürürlüğe konduğu, incelenen bu tüzüklerin aslında o güne kadar karşılanamamış ihtiyaçları karşılamakla beraber gerek 4475 sayılı Kanunla, gerekse mukavele hükümleri ile bağdaşmayacak ve Ajans'a yapılan yardımı israfa, hatta suistimale yönelik hükümleri de içerdiği belirtilmekte ve Başbakanlığa bu durumun bildirilmesi zorunluluğunun ortaya çıktığı söylenmektedir. Bu tüzüklerden biri Ajans memurları statüsü, biri Ajans'ın teşkilat ve görevlerine ait talimatname, üçüncüsü de memurlar yardım sandığı tüzüğüdür. Üç tüzük de bütçe uygulaması ile yakından ilgili olmasına rağmen, tüzükler hakkında Ajans'ın bütçe ve kadrosunu denetlemekle yetkili Matbuat Umum Müdürlüğüne bilgi bile verilmediği, denetçinin bile konudan haberdar edilmediğinden şikayet edilmekte, halbuki denetçinin tüm toplantılara katılması ve karar örneğinden edinmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ajans bu tüzüklerde yeni servisler kurmuş, kadrosunu bir kat daha genişletmiştir. Daha da ilginç olanı, hükümetçe gösterilen lüzum üzerine Ajans'tan istifaya davet edilenlerle, kararname ile yüksek bir göreve atanarak Ajans'tan ayrılanlara Ajans'ca yardım yapılacaktır. Yazıda, ciddi nedenlerle Hükümetçe Ajans'ta kalması uygun görülmeyen memurların mağdur ve malul memurlarla bir tutularak aynı yardımdan yararlanması yersiz olarak nitelendirilmektedir.

Yazının sonunda, ilgili kanun, sözleşme ve denetleme talimatnamesine aykırı olarak İdare Meclisi kararıyla emrivaki olarak uygulanmasına başlanan tüzüklerin Matbuat Müdürlüğünün denetleme görevinin lafta ve teoride kalmasına neden olarak Müdürlüğü zor durumda bıraktığı ve zaten Ajans çevresinde mevcut olan güvensizliği

artırdığı ifade edilmekte ve İdare Meclisi üyelerine gerekli muamelenin yapılması istenmektedir.¹⁵³

Yazıdan anlaşıldığı kadarıyla savaşın sona ermesiyle iki kurum arasında zaten var olan iktidar –bağımsızlık mücadelesi iyice alevlenmiş, Ajans bağımsızlığını ilan etmiş ve Matbuat Müdürlüğünü önemsemediğini göstermiştir.

Bu yazının yazılmasından sadece iki gün sonra Basın Yayın Umum Müdürlüğüne Anadolu Ajansı'nı denetlemek üzere görevlendirilmiş daimi denetçi tarafından Basın Yayın Umum Müdürlüğüne yazılan bir yazıda, aslında mümkün olduğu halde, Ajans'taki sıkışık yerleşim biçimi bahane edilerek Ajans'ta denetçi için özel bir oda ayrılmadığı, bu durumda Ajans'ı denetleme görevinin yerine getirilemeyeceği, çünkü denetlenecek olan defter, sarf evrakı, haberalma ve yayın evrakının başka yere taşınmasının mümkün olmadığı, ayrıca izahat için Ajanstaki müdür ve memurlarla görüşmek gerektiğinden, denetlemenin başka yerde yapılamayacağı ifade edilmekte ve bu şartlarda denetçilik görevinin yerine getirilmesine imkan bulunmadığı bildirilmektedir.¹⁵⁴ Bu yazıya istinaden Basın Yayın Umum Müdürü tarafından 20 Aralık 1945 tarihinde Başbakanlık makamına yazılan yazıda ise, durum kısaca anlatılarak Ajans'ın Basın Yayın Umum Müdürlüğü denetçisine oda tahsis etmediği için Ajans işlerinin denetlenmesine fiilen imkan kalmadığı bildirilmektedir.¹⁵⁵

Bu resmi yazıların ardında yatan büyük bir olasılıkla şudur: Anadolu Ajansı, mekansal yetersizliği bahane ederek, Basın Yayın Umum Müdürlüğünün denetimini zorlaştırmakta, işi yokuşa sürmektedir. Öte yandan, artık Basın Yayın Umum

¹⁵³ Basın Yayın Umum Müdürlüğü yazısı, 13.12.1945.

¹⁵⁴ Süreyya Ergün imzalı yazı, 15.12.1945.

¹⁵⁵ (20 Aralık 1945 tarihli yazı).

Müdürlüğünün de Anadolu Ajansını denetleme gibi bir kaygısı ya da isteği kalmamış, savaş sonunda ülkenin içine girdiği ılımlı politik ortamdan dolayı böyle bir ihtiyaç da ortadan kalkarak denetçilik kurumu sessiz sedasız ortadan kaldırılmıştır.

3. İkinci Dünya Savaşında Anadolu Ajansının Dış Haber Alma Örgütü

İkinci Dünya Savaşı Anadolu Ajansı'nın yükünü daha da artırmıştır. 1940 yılında *Yeni Mecmua*'da yayımlanan "Anadolu Ajansı Nasıl Çalışıyor" başlıklı yazıda, İstanbul Bürosunun nasıl çalıştığı , dış haberleri nereden nasıl alıp hangi işlemlerden geçirdiği anlatılmaktadır.¹⁵⁶ Yazıda anlatıldığına göre, her sabah Londra radyosundan alınan haber, akşam gazetelerine yetiştirilmek zorundadır. Londra radyosu en erken hangi dilde haberler verirse, o dil üzerinden haberler alınıp Fransızcaya tercüme edilerek gazetelere gönderilir. Mütercimler de bunları aynı hızla çevirip gazeteye koyar. Ajansın anlaşmalı olduğu yabancı ajansların düzenli olarak gönderdikleri İngilizce ve Fransızca haberler, ya ajansların kendi telsizcilerinden doğrudan doğruya alınmakta, ya da Hell makineleri aracılığıyla alınmaktadır. Ankara ve İstanbul'da toplam dört telsiz memuru, nöbetleşe görev yapmaktadırlar. Bu makineler, belirli saatlerde bütün dünyaya yayınlanan haberleri anında almaktadır ve Anadolu Ajansı'ndan başka hiç kimse, telsizle verilen bu haberleri yayınlamaz. Ajans'ın Ankara bürosu ile İstanbul bürosu arasında, telgrafhane tarafından sağlanan özel bir tel aracılığıyla sürekli iletişim bulunmakta; iki taraf da gelen haberleri karşılıklı olarak birbirine göndermektedir. Dolayısıyla, iki merkezde yayınlanan bültenler arasında fark

¹⁵⁶ Güngör, Selahattin, "Anadolu Ajansı Nasıl Çalışıyor?", *Yeni Mecmua Dergisi*, C.5, S.82.1940, s.10.

bulunmamaktadır. Bu çalışma temposu sonucunda, dünyadaki herhangi bir haber ajansa geldikten en fazla yarım saat sonra, İngilizce alınmışsa Fransızca ve Türkçeye, Fransızca alınmışsa yalnızca Türkçeye tercüme edilerek Fransızca ve Türkçe metinler halinde yayımlanmış olmaktadır. Çok önemli bir haber alındığında ise, hazırlanmalarına zaman bırakmak için gazetelere telefon edilmektedir. Ajans'ta çalışanlar arasında kurulan alışveriş sistemi ilginçtir: Telsizcinin odasında duvar delinerek koyulan bir boru, onunla tercüman arasındaki alışverişi anında sağlamaktadır. Telsizci, aldığı telgrafı borunun içine yerleştirerek tercüme odasına göndermekte, mütercimler borunun tıktırmasını duyar duymaz duvardaki delikten telgrafı alıp tercüme etmektedir. Tel İngilizce ise Fransızcaya, Fransızca ise Türkçeye tercüme edilmekte, böylece aynı anda hem İngilizce hem de Fransızcaya tercüme edilmiş olmaktadır. Ardından, özel kağıt asansörü ile servis dairesine gönderilmekte ve burada daktilo edilmektedir. Böylece telsizcinin haberi alması, tercümesi, indirilmesi ve daktilo edilmesi on beş dakikadan fazla sürmemektedir.¹⁵⁷

Anadolu Ajansı'nın 25. yılı dolayısıyla 1945 yılında çıkarılan kitapçıkta, İkinci Dünya Savaşı döneminde Anadolu Ajansı'nın dış istihbarat teşkilatı anlatılırken, savaştaki gelişmelerin dış istihbarat teşkilatının genişletilmesini zorunlu kıldığı, faal olarak çalışan Cenevre, Berlin ve Kahire muhabirliklerine ek olarak daha önce bütçe kısıntısı nedeniyle kaldırılan Peşte, Bükreş ve Sofya'ya tekrar muhabir gönderilirken, Londra, Cezayir, Paris ve Atina'da yeni muhabirlikler kurulduğu anlatılmaktadır. Savaşın son günlerine yaklaşıldığı ve kısa bir süre önce Türkiye'nin Almanya'ya savaş ilan ettiği bu günlerde Berlin muhabirinin görevi sona ererken Peşte muhabiri faal

¹⁵⁷ *a.g.e.*, s.10-12.

olmayan bir duruma girmiştir. Cezayir muhabirliği ise, buradaki geçici Fransız Hükümetinin Paris'e nakil olması nedeniyle kaldırılmıştır.¹⁵⁸

Kitapçıkta, mevcut dış muhabirliklerin verimli bir çalışma dönemine girdiği, hatta Peşte, Bükreş, Sofya ve Atina muhabirlerinin buldukları yerlerle çevre ülkelerde meydana gelen siyasi ve askeri olaylarla ilgili verdikleri haberlerin, önemleri bakımından bütün yabancı ajans ve basın tarafından yayınlandığı, böylece dünya çapında haber alıp verme üzerine ilk günden beri harcanan çabaların verimli olmaya başladığı belirtilmektedir.

Kitapçıkta verilen bilgiye göre, kadrosunda sayısı 100'ü aşkın memurun geceli gündüzlü çalışmakta olduğu Ajans'a, yirmidört saat içinde, kablo ile gelenler hariç, haber kaynaklarından doğrudan doğruya telsizler aracılığı ile gelen haber miktarı 60 000 kelimeyi bulmaktadır.¹⁵⁹

Çevirmen sayısı kısıtlı olan, 1941 yılında Ankara'da iki, İstanbul'da üç çevirmen personeli bulunan Anadolu Ajansı dış istihbarat hizmetlerini uzun süre Fransızca dili ile yürütmüş, çevirmenler, daktilolar hep bu dille çalışmıştır. Havas ve Reuter'in haber dili de budur. Ancak, 2.Dünya Savaşı'nın da etkisiyle uluslararası haber piyasasında Havas'ın rolü azaldıkça, Reuter de servislerini İngilizce olarak vermeye başlayınca, Anadolu Ajansı'nın dış haberleri kullanmasında bazı çeviri güçlükleri başlamıştır. Bu güçlük önce İngilizceden Fransızcaya çeviri yaptırılarak, sonra Reuters servislerinin dışarıda çevirisi –bunun için de ayda 60 İngiliz lirası karşılığı 300 liranın Türkiye'de ödenmesi yoluna gidilerek- aşılmaya çalışılmışsa da Ajans, İngilizce çeviri servislerini geliştirmek zorunda kalmıştır.¹⁶⁰

¹⁵⁸ *Anadolu Ajansı 25.Yıl 1920-1945*, Çankaya Matbaası, Ankara, 1945, s.14.

¹⁵⁹ a.g.e., s.14-15.

¹⁶⁰ Alemdar, Korkmaz, *a.g.e.*, s.139.

Yurtdışı çalışmalarını işbirliği yaptığı ajanslar aracılığı ile yürüten Anadolu Ajansı, aynı dönemde bu dış haber kaynaklarına kendi haberlerini de geçmektedir. İkinci Dünya Savaşı döneminde ise hükümetin isteği üzerine radyodan da yararlanarak haberleri İngilizce, Fransızca, Arapça, Farsça, Rumca ve Bulgarca dillerinde yayınlamaya başlar. İkinci Dünya Savaşının zor günlerinde Anadolu Ajansı, Türkiye'nin sesi durumundadır.¹⁶¹ Fethi Kardeş, *60 Yılın Hikayesi*'nde, İkinci Dünya Savaşı sırasında Ankara Radyosunun taraf tutmayan haberleri dolayısıyla bütün dünyada basın ve yayın organlarınca büyük itibar kazandığını söylemektedir. Bu dönemde radyo Matbuat Umum Müdürlüğüne bağlı olmasına rağmen, yurt içine yönelik radyo haber bültenleri de Anadolu Ajansı tarafından yapılmaktadır.¹⁶²

İkinci Dünya Savaşı döneminde Ajans içinde faaliyet gösteren servisler arasında, siyasi servis, basım servisi, yazdırma servisi, mali servis, iktisadi servis, iktisadi tetkikler servisi, posta servisi, foto ve sinema servisi, hususi tetkikler servisi bulunmaktadır. Bunlardan basım, yazdırma servisi, mali servis ve iktisadi servis ve iktisadi tetkikler servisi yurt içine yönelik olup, posta servisi ve foto servisi ülkeyi yurtdışında tanıtma ve ülke haberlerini yurtdışına yayma görevi üstlenmiştir. Kitapçıkta, başlangıçta yalnızca Fransızca yayınlanan, daha sonra Avrupa ve Amerika'da gördüğü ilgi nedeniyle hem Fransızca hem İngilizce yayınlamaya başlayan ve kıtalara yayılmış muhtelif dilde altıyüzü aşkın gazeteye Türkiye'deki siyasi olayları ve kalkınma haberlerini haftalık olarak yansıtan bu servisin, savaş döneminde geçici olarak durdurulduğu, ancak siyasi durum uygun olur olmaz yeniden çalışmaya başlayacağı dile getirilmektedir.¹⁶³

¹⁶¹ *a.g.e.*, s.140.

¹⁶² Kardeş, Fethi, *a.g.e.*, s.33-34.

¹⁶³ *Anadolu Ajansı 25.Yıl 1920-1945*, Çankaya Matbaası, Ankara, 1945, s.22-23.

Anadolu Ajansı, tanıtım kitapçığında kendini böyle tanıtmaktadır; ancak Ajans'a dışarıdan bakanlar, Ajans'ın çalışma biçimine katı eleştiriler yöneltebilmektedirler. *Ulus* yazarlarından Ahmet Şükrü Esmer, 1.11.1944 tarihli *Ulus*'ta "Ajans'tan beklediklerimiz" başlıklı Ajans'ı eleştiren bir yazı yazmıştır. Ajansın ondört yıllık Genel Müdürü Muvaffak Menemencioğlu'nun yerine Faik Hozat'ın geçmesi vesilesiyle yazdığı yazıda Esmer, Ajans'ın işleyişinde olumsuz gördüğü noktaları aktararak yeni genel müdüre mesajlar vermektedir. Gazetelerimizin mali nedenlerden dolayı özel dış haber servisleri olmadığı için her gazetenin dış haberler konusunda Anadolu Ajansı hizmetine bağlı bulunduğunu dile getiren Esmer, bu nedenle Ajans'ın Türk halkını aydınlatan tek araç olduğunu, hem gazetelerimiz hem de Türk kamuoyu için büyük önem taşıdığını yazmaktadır.

Her ajansın ilk görevinin dünyada olup bitenleri mümkün olan hızla alıp aynı hızla basına yetiştirmek olduğunu söyleyen Esmer'in Ajans'a yönelik temel eleştirisi, Ajans haberlerinin hepsinin yabancı dille alınıp tercüme edilerek dağıtıldığıdır. Anadolu Ajansı'nın haberlerin hemen tamamını Reuter, Havas, United Press gibi yabancı ajanslara abone olarak sağladığını belirten Esmer, Ajans'ın verdiği haberleri mümkün olduğu kadar kendi oluşturduğu şebeke ile sağlaması, yani millileşmesi gerektiğini savunmaktadır. Ajans'ın yaptığı tek işin yabancı ajans haberlerini alarak tercüme etmek ve başlarına (a.a.) harflerini geçirerek gazetelere dağıtmak olduğunu söyleyen Esmer, bunun savaş gibi olağanüstü zamanlarda büyük sakıncaları olduğunu, çünkü her ajansın kendi memleketinin hizmetinde olduğunu ve olayları o gözle görerek yorumladığını söyleyerek, yabancı görüşlerin bir Türk ajansı tarafından benimsenerek dağıtılmasının, yabancı bir köşe yazarı tarafından yazılmış bir makalenin altına bir Türk imzası atılarak yayınlanmasına benzediğini söylemektedir.

Esmer, yazısında, her ajansın başka ajanslardan bir dereceye kadar yararlandığını, ama hiç bir ajansın Anadolu Ajansı gibi yalnız yabancı ajanslar tarafından beslenmediğini, her ajansın hususi haber alma şebekesi olduğunu söyledikten sonra, önemli bir noktaya daha işaret etmektedir: Anadolu Ajansı başka kaynaklardan alarak yayınladığı haberlere kendi rumuzunu koymakta, kaynak belirtmemektedir. Ajans yabancı kaynaklı haberleri kendine maletmekten çekinmeli, haberle birlikte haberin sahibini de göstermelidir. Eğer Ajans yabancı kaynaklardan aldığı haberi kaynağıyla birlikte yayınlarsa, okuyucu da kaynağını bildiği bu habere ne kıymet vereceğini bilecektir.

Esmer'in yazısında yönelttiği son eleştiri ise, Ajans'ın sadece haber toplayan değil, memleket hakkındaki haberleri de dışarı veren bir kuruluş olması gerektiğidir.¹⁶⁴

Esmer'in eleştirileri Ajans için yerinde eleştiriler olmakla birlikte, Ajans bültenlerinin incelenmesi sırasında haberlerin başında çok büyük oranda haber kaynağının verildiği görülmekte olup, (a.a.) rumuzuyla yayınlanan haber sayısı çok azdır. Gazetelerde de haberlerin başında (a.a.) rumuzu ile birlikte haberin asıl kaynağının da yazıldığı görülmektedir.

¹⁶⁴ Ulus, 1.11.1944.

4.Anadolu Ajansı'nın 1939-1945 Yılları Arasındaki Bültenlerinde Dış Haber Politikası

Bu bölümde, 1939-1945 yılları arasında Anadolu Ajansı bültenlerinde dış haber kaynaklarının sınıflandırılarak sayılması sonucunda oluşturulan tablo ve grafikler incelenecek, bulgular değerlendirilerek dış haber kaynaklarının yoğunluğuna göre Anadolu Ajansı'nın dış haber politikası yorumlanacaktır. Her yıl için yapılan tablo ve grafikler ayrı ayrı incelendikten sonra, İkinci Dünya Savaşı Eylül ayında başladığı için Ağustos 1939 ile savaşın sona erdiği Eylül 1945 arasında bütün halinde gösteren ve son olarak savaşta Türk dış politikasının dönemlerine göre gösteren tablo ve grafikler incelenecektir.

Haber kaynağı ajans ya da ülkeler İkinci Dünya Savaşında içinde buldukları konuma göre kategorilere ayrılmıştır. Bu kategoriler şöyle kodlanmıştır:1) Müttefik ülkeler ve ajansları 2) Mihver ülkeleri ve ajansları 3) Diğer (İşgal altındaki ülkeler ve tarafsız ülkeler). Bültenlerdeki tüm dış kaynaklı haberler bu kategorilere göre ayrılarak sayılmıştır. Dış haberlerin bazıları haber ajansları aracılığıyla gelmişken, bazılarında yalnızca geldiği şehir ismi yazılmaktadır. Buna göre sayma işlemi, ya haber kaynağı şehrin ya da haber ajansının ait olduğu ülkeye göre yapılmıştır.

Başta gelen Müttefik ülkeler, İngiltere, Fransa, Amerika, Kanada, Avustralya, Çin; Mihver ülkeleri ise Almanya, İtalya, Japonya, Bulgaristan, Macaristan, Romanya, Slovakya'dır. "Diğer" kategorisine giren tarafsız ülkeleri Portekiz, İspanya, İsveç, İsviçre; işgal altındaki ülkeleri ise Polonya, Belçika, Norveç, Yugoslavya, Finlandiya, Hollanda, Danimarka, Lüksemburg, Letonya, Litvanya, Estonya, Mısır, Yunanistan oluşturmaktadır.

Ancak, savaş içerisinde bazı ülkelerin durumu zamana bağlı olarak değiştiği için, sayma sırasında ait olduğu kategori de değişmiştir.

Amerika , savaşa giriş tarihi olan Aralık 1941 tarihinden önce “Diğer” kategorisine, bu tarihten sonra “Müttefik ülkeler” kategorisine dahil edilmiştir.

Aynı şekilde Rusya da, Almanya tarafından işgal edildikten sonra İngiltere ile işbirliği anlaşması yaptığı Temmuz 1941 tarihinden önce “Diğer” kategorisine, bu tarihten sonra “Müttefik ülkeler” kategorisine dahil edildi.

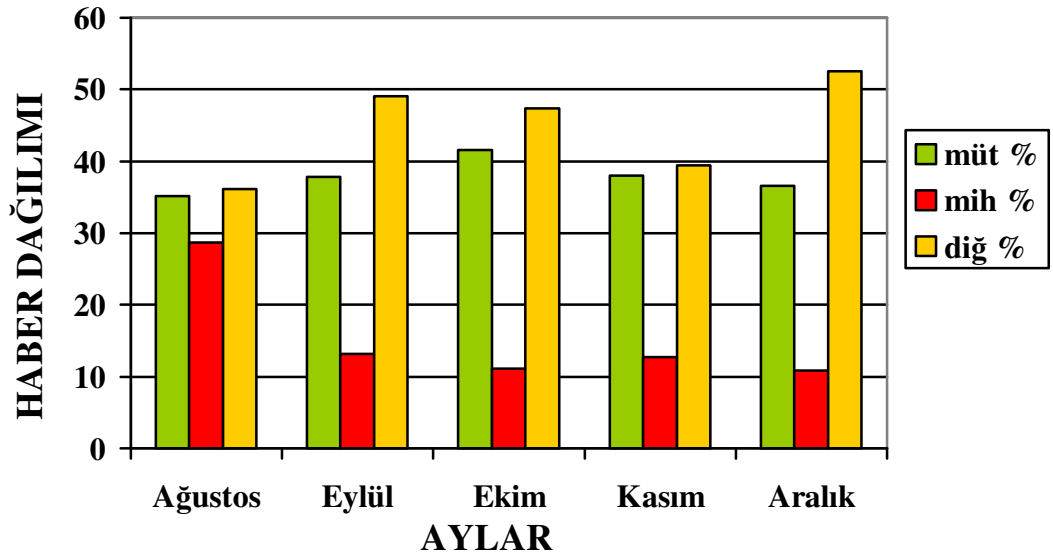
Fransa, Almanya tarafından işgal edildiği Haziran 1940 tarihine kadar “Müttefik ülkeler” kategorisinde yer aldı. Bu tarihten sonra Fransa’dan gelen haberler çeşitlilik kazandı. Vichy’de Mihver ülkelerinin kurduğu kukla devletten gelen haberler “Vichy” kaynaklı olarak geliyordu ve Mihver kategorisine alındı. Fransız “Havas” ajansından gelen haberler ise, “İşgal altında” , dolayısıyla “Diğer” kategorisine katıldı.

İtalya, Eylül 1943 tarihine kadar “Mihver” ülkeler kategorisinde iken, bu tarihte Müttefikler ve sonra Almanlar tarafından işgale uğrayarak “İşgal altındaki ülkeler”, yani “Diğer” kategorisine katıldı. Ancak, bu tarihten sonra İtalya’dan Müttefik kaynaklı haberler de gelmeye başladı. Bu haberler de “Müttefik” kategorisine girmektedir.

1939 Yılında Anadolu Ajansı'nda Yayınlanan Dış Haberler (Tablo 1)

Aylar	Müttefik	Müt %	Mihver	Mih %	Diğer	Diğ %	toplam
Ağustos	767	35,20	624	28,64	788	36,16	2179
Eylül	1001	37,80	349	13,18	1298	49,02	2648
Ekim	1086	41,53	290	11,09	1239	47,38	2615
Kasım	1151	38,04	384	12,69	1193	39,42	3026
Aralık	1040	36,63	308	10,85	1491	52,52	2839
Toplam	5045	38,78	1955	15,03	6009	46,19	13009

1939 Yılında Anadolu Ajansı'nda Yayınlanan Dış Haberlerin Kaynaklarına Göre Dağılımı (Grafik 1)

Tabloda görüldüğü gibi, 1939 yılı Ağustos-Aralık aylarında Anadolu Ajansı bültenlerinde toplam 13 009 adet dış kaynaklı haber yer almıştır. Bu haberlerin 5045'i (% 38,78) Müttefik, 1955'i (% 15) Mihver kaynaklıdır. 6009 haber ise diğer kaynaklardan gelmiştir.

Bu dönemde ülkelerin savaş içinde yer aldıkları konuma göre yapılan sınıflandırmada, Reuter ve Havas ajansları ile ajans ismi olmayan Londra ve Paris kaynaklı haberler Müttefik kategorisine, DNB ve Stefani ajanslarından gelen haberler ile Almanya'nın boyunduruğu altındaki Slovakya ve Roma kaynaklı haberler Mihver kategorisine, henüz savaşa girmemiş olan Amerika ve Rusya ile tarafsız devletler (Portekiz, Sofya, Oslo, Brüksel, Uruguay, Peru, Afganistan, Brezilya, Çin, Arjantin, Bangkok, Kolombiya, Ekvator, Haiti, Nikaragua) ve işgal altındaki ülkeler (Polonya, Kaunas, Estonya, Litvanya, Finlandiya) diğerleri kategorisine konmuştur.

Savaşın henüz başlamadığı Ağustos ayı içinde Müttefik kaynaklı haber oranı %35, Mihver kaynaklı haber oranı ise %29 iken savaşın başladığı Eylül ayından itibaren Müttefik haberleri yükselerek %37'ye, Ekim'de %47'ye çıkmış, Kasım'da %38, Aralık'ta ise %36 olmuştur.

Mihver kaynaklı haberler ise savaşın başlaması ile %13'e düşerek yarıyarıya azalmış ve 1939 yılı sonuna kadar sürekli düşüş göstermiştir.

Savaşın başladığı 1939 yılında Türkiye'nin dış politikasına bakıldığında, Türkiye'nin Müttefiklere yakın, Mihvere uzak bir politika izlediği görülmektedir. Türkiye ile Almanya arasındaki ticaret anlaşması görüşmelerinde anlaşmaya varılamayınca 31 Ağustos 1939'da sona eren ticaret anlaşması yenilenmiştir. 19

Ekim 1939'da Müttefik'lerle ittifak imzalayan Türkiye, böylece savaşın başında Müttefik ülkelerine yakın bir tutum içine girmiştir.

1939 yılına ait dış haber grafiği savaşın başlangıcındaki Türk dış politikası ile beraber düşünüldüğü zaman Ajans haber kaynaklarına yer verilirken dış politikaya uygun olarak bir seçime gidildiği, başka bir deyişle dış politikanın haberlere yansıdığı sonucu çıkmaktadır. Mihver kaynakların oranı Eylül ayında savaşın başlamasıyla birlikte aniden düşmesi, savaşın başında Almanya'ya karşı izlenen mesafeli politika ile paralellik göstermektedir.

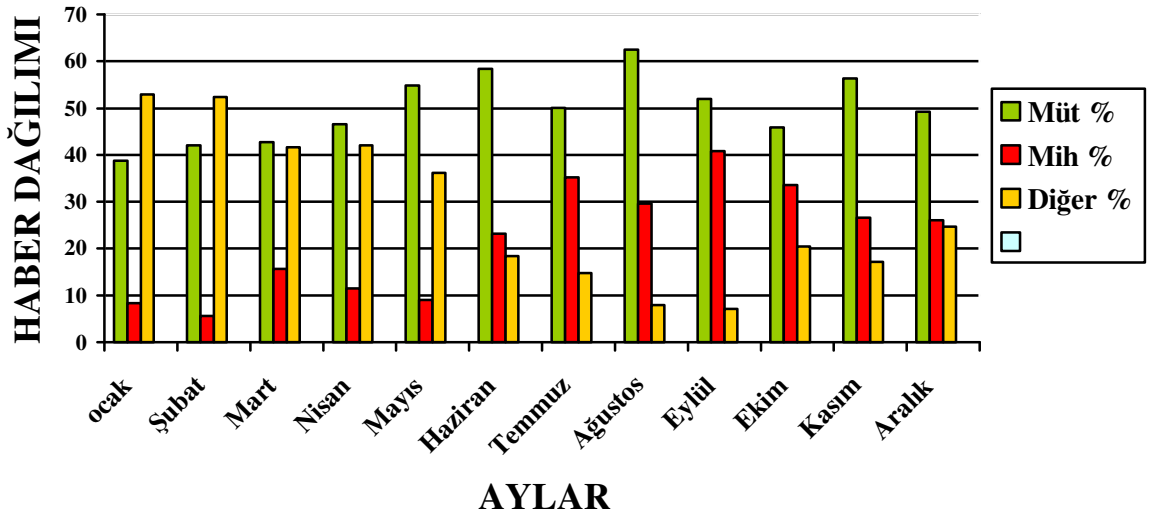
Öte yandan Müttefik kaynaklı haberlerin çoğalması, Türkiye'nin savaşla ilgili gelişmeleri daha çok Müttefik kaynaklardan izlediği anlamına gelmektedir.

Diğer kategorisinde de savaşın başlangıcında yüksek görünmekte, Aralık ayında %52'ye kadar çıkmaktadır. Bu da savaşın başında henüz savaşa girmeyen ülkelerin sayısının yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Öte yandan, Amerika ve Rusya bu tarihte henüz savaşa girmediği için, onlar da diğer kategorisinde yer almaktadır.

1940 Yılında Anadolu Ajansı'nda Yayınlanan Dış Haberler (Tablo 2)

Aylar	Müttefik	Müt %	Mihver	Mih %	Diğer	Diğer %	Toplam
Ocak	1072	38,74	230	8,31	1465	52,95	2767
Şubat	916	42,02	122	5,60	1142	52,39	2180
Mart	1078	42,69	396	15,68	1051	41,62	2525
Nisan	1246	46,49	309	11,53	1125	41,98	2680
Mayıs	1420	54,81	233	8,99	938	36,20	2591
Haziran	1225	58,36	486	23,15	388	18,48	2099
Temmuz	1013	50,07	712	35,20	298	14,73	2023
Ağustos	1387	62,53	656	29,58	175	7,89	2218
Eylül	1142	52,05	896	40,84	156	7,11	2194
Ekim	968	45,86	710	33,63	433	20,51	2111
Kasım	1361	56,29	642	26,55	415	17,16	2418
Aralık	1043	49,29	551	26,04	522	24,67	2116
Toplam	13871	49,68	5943	21,28	8108	29,04	27922

1940 yılında Anadolu Ajansı'nda Yayınlanan Dış Haberlerin Kaynaklarına Göre Dağılımı (Grafik 2)

Savaşın ikinci yılı olan 1940 yılında, Almanya, Norveç, Danimarka, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'u işgal etmiş, Paris'e girmiş ve İngiltere'ye yoğun hava saldırılarına başlamıştır. Yılın diğer önemli olayları arasında, Rusya'nın, Litvanya, Letonya ve Estonya'yı işgal etmesi, Almanya'nın 27 Eylül'de, İtalya ve Japonya ile Üçlü (MİHVER) Pakt'ı imzalaması, 28 Ekim'de İtalya'nın Yunanistan'ı işgale başlaması bulunmaktadır.

Türkiye bu yılın başında İngiltere ve Fransa ile, Temmuz ayında ise Almanya ile ticari anlaşma imzalamıştır. 12 Haziran 1940 tarihinde savaş dışı kalacağını açıklarken, aynı anda İtalya ile ticari ilişkilerini kestiğini açıklayan Türkiye, yine Müttefiklere yakın, Mihvere uzak politikasını sürdürmektedir.

Bu yılın basın açısından önemli bir olayı, 20 Temmuz tarihinde Matbuat Umum Müdürlüğü'nün gazetelere tüm dış haberlerin Anadolu Ajansı'ndan alınarak verilmesi yönündeki talimatı olmuştur. Bu da, gazetelerde bu tarihten sonra yayınlanan dış haberlerin tek kaynağının Anadolu Ajansı olduğunu göstermektedir.

1940 yılında Anadolu Ajansı bültenlerinde toplam 27 922 adet dış haber yer almıştır. Bu haberlerin bir yıllık toplamına bakıldığında, % 49,68'inin Müttefik, % 21,28'inin Mihver ülkelerine ve % 29,04'ünün de diğer ülkelere ait haberler olduğu görülmektedir. Müttefik haberleri büyük oranda Reuter ya da Londra kaynaklı iken, Mihver haberleri de büyük oranda Alman ajansı DNB kaynaklıdır. Diğerleri kategorisinde, işgal altındaki Polonya ve Finlandiya, tarafsız ülkeler Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Danimarka, İsveç, Norveç, Belçika ve Macaristan, henüz savaşa girmemiş olan ABD ve Rusya yer almaktadır.

Görüldüğü gibi, 1940 yılı ortalaması alındığında, bültende yer alan dış kaynaklı haberlerin yarısı, yılın başından sonuna kadar istikrarlı bir biçimde Müttefik kaynaklıdır. Bu oranın yükselmesi, Müttefik devletlerle 1939 Ekim’inde imzalanan ittifak anlaşması ve 1940 başında imzalanan ticaret anlaşması ile Müttefiklere giderek yaklaşan dış politikamız ile paralellik göstermektedir. 1939 yılı verileri ile karşılaştırıldığında 1940 yılında hem Müttefik, hem de Mihver haberlerinin payının çoğaldığı, buna karşılık “diğer” kategorisine giren ülkelerin payının azaldığı görülmektedir.

Mihver kaynaklı haberlerin oranının ise çok istikrarsız bir şekilde artıp azaldığı görülmektedir. Bu oran özellikle Temmuz ayında artmıştır ki; bu da, Türkiye’nin Almanya ile ticaret anlaşmasına imza attığı zamana denk düşmektedir. Mihver kaynaklı haber oranının, bu yılın en yüksek oranı olan % 40’a çıktığı Eylül ayının önemli olayı ise, 27 Eylül’de Almanya, İtalya ve Japonya arasında imzalanan Üçlü Mihver Paktıdır.

Sonuç olarak, iki taraftan biriyle imzalanan her anlaşma, ya da kurulan her ilişki, Ajans bültenlerinde yerini bulmakta ve hemen o tarafın haber oranını yükseltmektedir.

Haber ajanslarının işi haber yaymadır ve böylesine önemli olaylar ajansların en önemli gündem maddelerini oluştururlar. Dolayısıyla bu aylarda Mihver haberlerinin oranının yüksek olması doğaldır. Ancak Mihver haberleri sonra yeniden düşmektedir. Yine de 1940 yılı başında % 8’lerde olan Mihver haberlerinin % 26’lara yükselmesi, Mihver’e uzak bir politika izlemesine rağmen Türkiye için Almanya’nın öneminin arttığını göstermektedir.

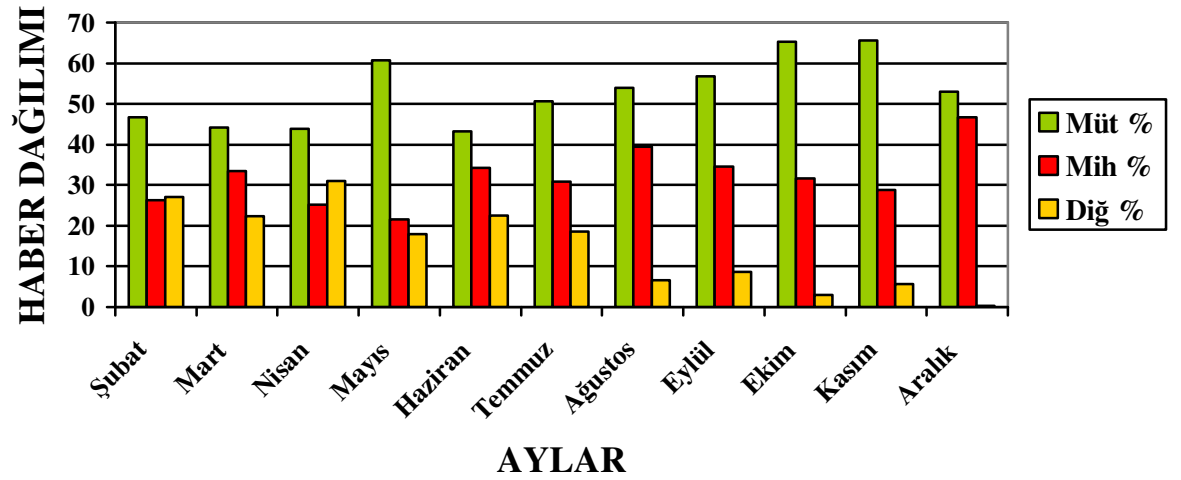
Öte yandan, oranları farklı olmasına rağmen, Anadolu Ajansı, iki tarafın haberlerine de yer vermektedir. Bu tutum da, dış politikada uygulanan denge politikasına paralellik göstermektedir.

“Diğer” kategorisinin oranı işgal edilen ve savaşa giren ülkelerin çoğalmasıyla birlikte sert bir şekilde düşerken, 1939 yılında haberlerine rastlanan Haiti, Nikaragua, Çin, Arjantin, Peru gibi dünyanın dört bir yanındaki tarafsız ülkelerin haberlerine 1940 yılında rastlanmamakta, haber kaynakları adeta Avrupa ülkeleri, ABD ve Rusya ile sınırlandırılmış gibi görünmektedir.

1941 Yılında Anadolu Ajansı'nda Yayınlanan Dış Haberler (Tablo 3)

Aylar	Müt	Müt %	Mihver	Mih %	Diğer	Diğ %	Toplam
Şubat	995	46,67	559	26,22	578	27,11	2132
Mart	986	44,18	748	33,51	498	22,31	2232
Nisan	1018	43,94	582	25,12	717	30,95	2317
Mayıs	1087	60,66	385	21,48	320	17,86	1792
Haziran	861	43,22	684	34,34	447	22,44	1992
Temmuz	1081	50,63	657	30,77	397	18,59	2135
Ağustos	1265	53,88	928	39,52	155	6,601	2348
Eylül	1192	56,73	726	34,55	183	8,71	2101
Ekim	1423	65,31	690	31,67	66	3,029	2179
Kasım	1441	65,56	633	28,80	124	5,641	2198
Aralık	1225	52,94	1082	46,76	7	0,303	2314
Toplam	12574	52,97	7674	32,33	3492	14,71	23740

1941 yılında Anadolu Ajansı'nda Yayınlanan Dış Haberlerin Kaynaklarına Göre Dağılımı (Grafik 3)

1941 yılında, Almanya'ya karşı mesafeli politikasını değiştirerek hem Müttefiklere hem de Mihvere ılımlı bir politika izlemeye başlayan Türkiye, Almanya ile 18 Haziran 1941 tarihinde Saldırmazlık Paktına imza atmıştır. 22 Haziran 1941 tarihinde Almanya'nın Rusya'yı işgali ile başlayan Alman-Rus savaşı karşısında hemen tarafsızlığını ilan eden Türkiye, bu tarihten sonra resmi olarak tarafsız, ancak Almanya'ya yakın, Rusya'ya uzak bir politik tavır içerisine girmiştir. Almanya da Türkiye'ye karşı propaganda faaliyetlerini yoğunlaştırmış, Hitler yaptığı açıklamada, Molotov'la Kasım 1940'ta yaptığı konuşmada Sovyetlerin Boğazlar konusunda taleplerde bulunduğunu söylemiştir. Bu iddia, Rusya'nın resmi ajansı Tass tarafından Türk gazetelerinde yalanlanmıştır. Bu arada hem Almanlarla hem de Müttefik ülkelerle ekonomik ilişkilerini sürdüren Türkiye, 9 Ekim 1941 tarihinde krom ihracatı için Almanya ile yeni bir anlaşma imzalamıştır. 30 Ekim 1941 tarihinde ise, Mihvere yaklaşan Türk politikasının örneği olarak, Türk generallerinin Berlin seyahati sonrasındaki olumlu izlenimleri Anadolu Ajansı'nda yayınlanmıştır.

1941'de Anadolu Ajansında yer alan dış haberlerin tablosuna bakıldığında toplam 23 740 haber yayımlanmış olduğu, bunların % 52,97'sinin Müttefik, % 32,33'ünün Mihver, kalan % 14,71'inin diğer kaynaklardan gelen haberler olduğu görülmektedir. Burada, "Diğer" başlığı altındaki ülkeleri, işgal altındaki Norveç, Hollanda, Lüksemburg, Belçika, Danimarka, Litvanya, Letonya, Estonya, Fransa, Yunanistan ile, tarafsız ülkeler İsveç, İsviçre, İrlanda oluşturmaktadır. Mihver kaynaklı haberlerin oranı % 21 ile % 46 arasında değişmekte ve yine istikrarsız bir dağılım göstermektedir. Almanya ile imzalanan Saldırmazlık Paktı ve Almanya'nın Rusya'nın işgali, haberlerin oranını ancak % 30'un biraz üzerine çıkarabilmiştir.

Aralık ayına kadar % 30'larda seyreden Mihver haberlerinin oranı Aralık'ta birden % 46'ya fırlamaktadır. Bunun nedeni ise, Aralık ayında yapılan Pearl Harbour saldırısıdır.

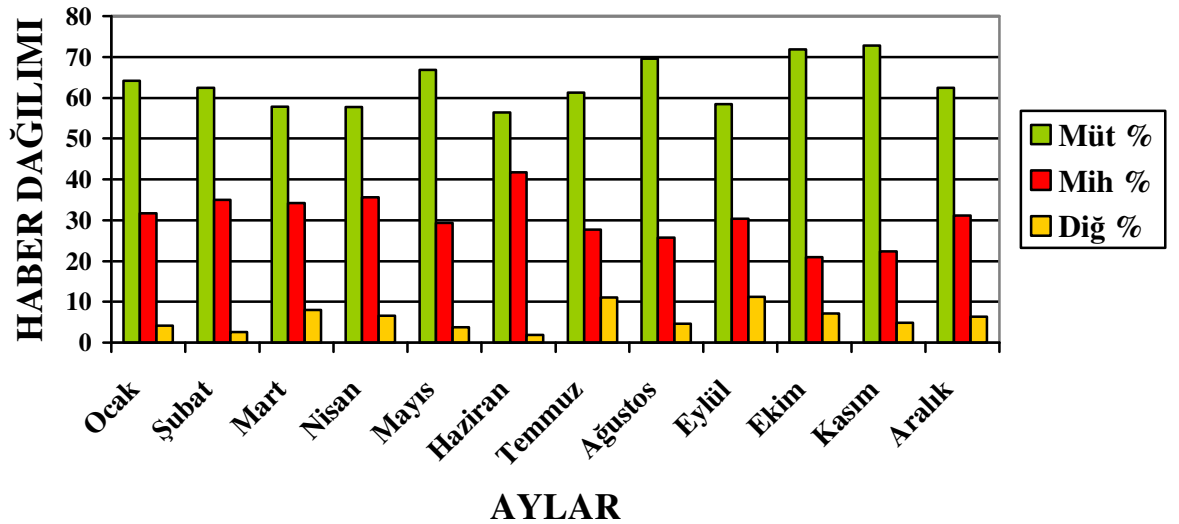
Bu da tarafsız bir ülkenin ajansı olan Anadolu Ajansı'nın savaşın gidişatı açısından önem taşıyan bir haberi dengeli bir biçimde iki tarafın kaynağından da verdiğini göstermektedir.

Diğer kategorisinin ortalama payının ise, giderek azaldığı görülmektedir. Bunun nedenleri, Rusya'nın Almanya işgalinden sonra Müttefik kategorisine dahil olması, diğer taraftan Bulgaristan, Macaristan, Avusturya, Finlandiya, Romanya'nın da diğerleri kategorisinden çıkarak Mihver kategorisine katılmasıdır.

1942 Yılında Anadolu Ajansı'nda Yayınlanan Dış Haberler (Tablo 4)

Aylar	Müt	Müt %	Mihver	Mih %	Diğer	Diğ %	Toplam
Ocak	1462	64,21	721	31,66	82	4,13	2277
Şubat	1345	62,44	753	34,96	43	2,60	2154
Mart	1772	57,83	1047	34,17	232	8,00	3064
Nisan	1509	57,77	931	35,64	162	6,58	2612
Mayıs	1593	66,88	699	29,35	33	3,78	2382
Haziran	1617	56,46	1194	41,69	0	1,85	2864
Temmuz	1325	61,29	599	27,71	237	11,01	2162
Ağustos	1740	69,60	644	25,76	115	4,64	2500
Eylül	1044	58,45	542	30,35	198	11,20	1786
Ekim	1757	71,89	512	20,95	0	7,16	2444
Kasım	2148	72,76	660	22,36	122	4,88	2952
Aralık	1423	62,49	709	31,14	138	6,37	2277
Toplam	18735	63,56	9011	30,57	1362	5,86	29474

1942 Yılında Anadolu Ajansı'nda Yayınlanan Dış Haberlerin Kaynaklarına Göre Dağılımı (Grafik 4)

1942 yılı gelişmelerine kısaca göz atıldığında; Alman ordusunun Rusya saldırısı 1941'de olumlu bir şekilde devam ederken, kış mevsimi nedeniyle yorulan ve büyük kayıplara uğrayan Alman birlikleri, 1942 yılı başında, işgal ettiği Rusya'nın karşı taarruzu sonucu yıpranmaya başlamıştır.

Türkiye içinse 1942 yılı, sürdürdüğü denge politikası gereği, her iki tarafa da ılımlı politikasını devam ettirdiği bir dönem olarak görünmektedir. Ancak, Almanya ile olan iyi ilişkiler artmış ve bu durum, iç politikaya da yansımıştır. 1942 yılında dış politikanın iç politikaya yansımaları açısından önemli bir olay, Nisan ayında, Almanya'nın etkisiyle ve Başbakanın isteği üzerine, Anadolu Ajansı'nda çalışan ve aslen Türk olmayan 26 kişinin görevden uzaklaştırılmasıdır (Glasneck, tarihsiz:26).

29 Nisan 1942 tarihinde yapılan Hitler-Mussolini görüşmesinde Hitler Mussolini'ye, Türkiye'nin Mihver tarafına kaydığını söyler. 27 Haziran 1942 tarihinde ise, Türkiye ile Almanya arasında yeni bir krom anlaşması imzalanır.

1942 yılında Ajansta yayınlanan dış haberler tablosuna bakıldığında, müttefik kaynaklı haberlerin sayısında büyük bir artış görülmektedir. Bu yükseliş, "Diğer" başlıklı kategori aleyhindedir. Amerika 1941 yılı Aralık ayından itibaren Müttefik devletler tarafında savaşa girdiği için 1942 yılında "Diğer" kategorisinden çıkarak "Müttefik" kategorisine dahil olmuştur. "Diğer" kategorisine giren ülkeler içinde sadece işgal altındaki Belçika, Çekoslovakya, Fransa, Hollanda, Yugoslavya, Norveç, Polonya, Yunanistan, Lüksemburg ile, tarafsız ülkeler İsveç ile İrlanda kalmıştır. "Diğer" kategorisinin oranı % 5'e düşerken, Almanya, İtalya, Japonya, Bulgaristan, Macaristan, Avusturya, Finlandiya, Romanya'yı kapsayan "Mihver" kaynaklı haberlerin oranı 2 puan gerileyerek %30'da kalmıştır. Mihver kaynaklı haberlerin oranının en yüksek olduğu ay, Haziran ayıdır. Bu da, Haziran ayında

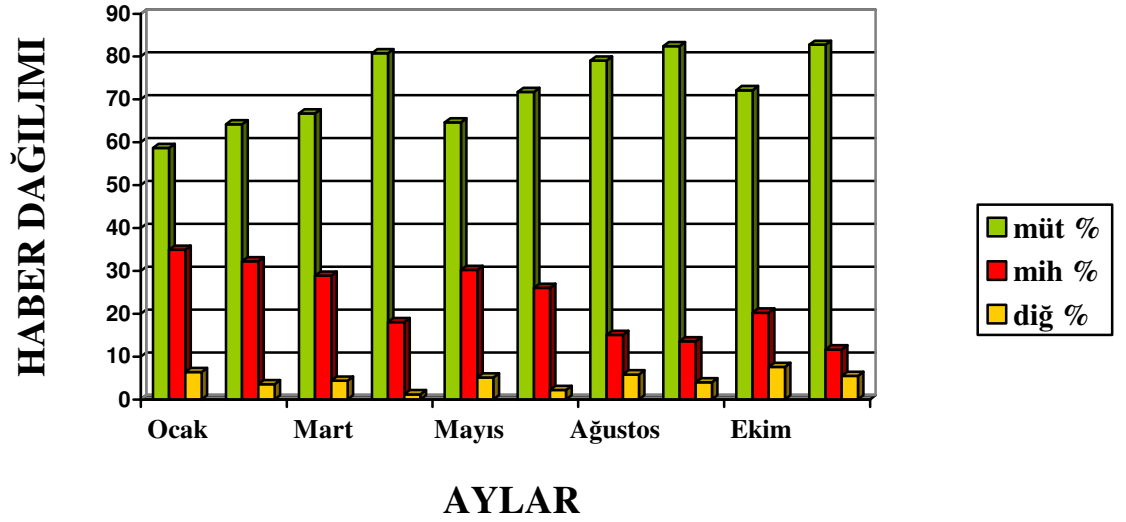
Almanya ile imzalanan yeni krom anlaşması ile açıklanabilir. Haziran ayından sonra Mihver haberlerinin oranı % 20-30 arasına düşmüştür. Zaten Almanya ile ilişkiler de yoğunluğunu kaybetmiştir. Ağustos'ta Saraçoğlu Von Papen'e tarafsız olduğumuzu söyleyince, Türk hükümeti ile Kırım Kafkas Türkleri hakkında görüşmelerin sona erdirilmesine karar verilmiştir. Yine de Krom ihracatında öncelik Almanlara verilmiştir. Alman Ordusunun Rusya'da kuşatılıp Rusların Alman Merkez cephesine taarruza geçtiği Kasım ayında ise, Müttefik haberlerinin oranı yükselerek 1942 yılındaki en yüksek değer olan % 72'ye çıkmıştır.

Değerler göstermektedir ki, Türkiye'nin Almanya ile en yakın ilişki içinde olduğu yıl içinde bile Anadolu Ajansı dış haberleri ortalama % 63 oranında Müttefik kaynaklardan gelmektedir. Yani, o dönemde Yahudileri Anadolu Ajansı'ndan attıracak güçte bir Alman baskısı ve propagandasına rağmen, Müttefik ajanslarının –ki çok büyük oranda Reuter Ajansını içermektedir- haber alanındaki egemenliği devam etmektedir. Bu da Anadolu Ajansı'nın yayın politikasında Almanya'ya karşı temkinli davrandığı şeklinde yorumlanabilir. Ya da bu durum Ajans'taki Almanca çevirmen yetersizliğine de bağlanabilir. Ne olursa olsun Almanya, Anadolu Ajansı'nda haber yayınlama konusundaki baskı ve çabalarının karşılığını görememiş benzerdir.

1943 Yılında Anadolu Ajansı'nda Yayınlanan Dış Haberler (Tablo 5)

Aylar	Müttefik	Müt %	Mihver	Mih %	Diğer	Diğ %	Toplam
Ocak	1273	58,66	757	34,88	140	6,45	2170
Şubat	1110	64,16	558	32,25	62	3,58	1730
Mart	1533	66,74	663	28,86	101	4,40	2297
Nisan	2437	80,75	545	18,06	36	1,19	3018
Mayıs	1281	64,66	598	30,19	102	5,15	1981
Temmuz	1685	71,73	612	26,05	52	2,21	2349
Ağustos	2233	79,04	426	15,08	166	5,88	2825
Eylül	2471	82,39	407	13,57	121	4,03	2999
Ekim	1335	72,12	375	20,26	141	7,62	1851
Kasım	2718	82,76	384	11,69	182	5,54	3284
Toplam	18076	73,77	5325	21,73	1103	4,50	24504

1943 Yılında Anadolu Ajansı'nda Yayınlanan Dış Haberlerin Kaynaklarına Göre Dağılımı (Grafik 5)

1943 yılı, Almanya'nın Kafkaslardan çekilmeye başladığı yıldır. Öte yandan, Müttefik kuvvetleri Kuzey Afrika'da peşpeşe başarılar elde etmektedir. 1943 Eylül'ünde İtalya teslim olur ve arkasından Almanya'ya savaş açar. Savaşın, Mihver yenilgisi ile sona ermesi için adeta geriye sayım başlamıştır.

Türkiye içinse, 1943 yılı diplomasi açısından oldukça zorlu bir yıl olmuştur. Müttefik devletlerle Ocak ayında Adana'da başlayan ve yıl boyunca aralıklarla süren görüşmelerde en önemli konu, Türkiye'nin savaşa girmesidir. Müttefik devletlerin ısrarlarına rağmen, Türkiye savaşa girmemek için türlü gerekçeler öne sürer. Bu arada, Almanya ile Nisan ayında yeni bir ticaret anlaşması yapar, Müttefiklerin Almanya'ya krom sevkiyatını durdurması talebini reddeder. Kısaca, hala iki tarafı da kırmamaya çalışan Türkiye, bu politikası sonucunda Müttefiklerden büyük tepki almaya başlar ve Müttefikler, Türkiye 1943 sonuna kadar savaşa girmezse ultimatom vereceklerini bildirir. Ancak İnönü, 1943 sonunda yapılan 1. ve 2. Kahire Konferanslarında da farklı gerekçeler öne sürerek savaşa girmeyi reddetti.

1943 yılına ait tablo ve grafiklere bakıldığında, Almanya'nın inişe geçmesi ile paralel olarak, Anadolu Ajansı bültenlerinde yer alan Mihver kaynaklı haberlerin oranında düzenli bir azalış görülmektedir. Ocak ayında % 34 ile başlayan bu oran, yıl boyunca yumuşak bir azalış göstererek, Kasım ayında % 11'e kadar düşmüştür. Bu düşüş özellikle yılın ikinci yarısında hızlanmıştır.

Bunun nedenleri arasında, büyük olasılıkla, Müttefiklerin baskısı ve Kasım ayında Türkiye'ye ultimatom verilmesi bulunmaktadır. Türkiye Nisan ayında Almanya ile yeni bir ticaret anlaşması imzalamasına ve Müttefiklerden savaşa girme konusunda gelen baskılara direnmesine karşın Anadolu Ajansı'nın haber

kaynaklarında Alman kaynaklı haberlerin giderek azalması, Almanya ile araya yavaş yavaş bir mesafe konduğunun göstergesi olarak yorumlanabilir. Ajans'ın haber politikası devletin dış politikasıdır ve Ajans basının gündemini belirlerken, kendi haberleri de dış politika gündemine göre belirlenmektedir.

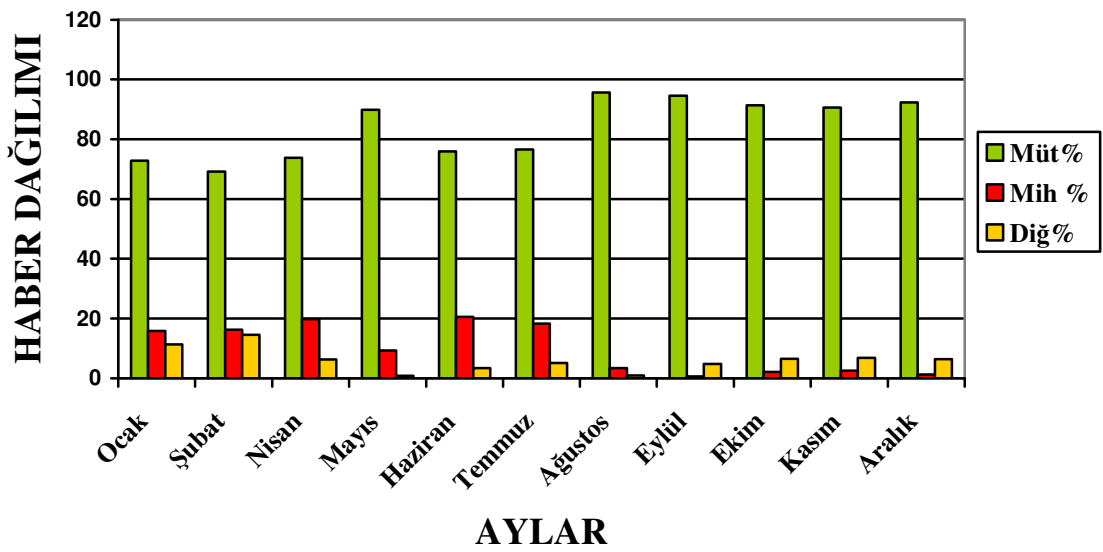
Çünkü 1943 yılı Türk-Müttefik ilişkilerinin en yoğun olduğu yıldır ve bu görüşmeler ülke için hayati önem taşıdığından doğal olarak kamuoyunun en önemli gündem maddesini oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye'nin izlediği politika, tarafsızlık politikası olmasına rağmen, gelişmelere paralel olarak Mihver devletlerine Anadolu Ajansı'nda verilen ağırlığın iyice azaldığı, diğer taraftan güçlü taraf durumunda olan Müttefik devletlerinin ağırlığının iyice arttığı söylenebilir.

1944 Yılında Anadolu Ajansı'nda Yayınlanan Dış Haberler (Tablo 6)

Aylar	Müttefik	Müt%	Mihver	Mih %	Diğer	Diğ%	Toplam
Ocak	1717	72,88	373	15,83	266	11,29	2356
Şubat	1374	69,18	324	16,31	288	14,5	1986
Nisan	1336	73,85	358	19,79	115	6,357	1809
Mayıs	2595	89,82	269	9,31	25	0,865	2889
Haziran	1585	75,98	429	20,57	72	3,45	2086
Temmuz	1716	76,57	411	18,34	114	5,087	2241
Ağustos	2272	95,58	82	3,45	23	0,968	2377
Eylül	2443	94,51	17	0,66	125	4,836	2585
Ekim	1978	91,36	46	2,12	141	6,513	2165
Kasım	1906	90,63	53	2,52	144	6,847	2103
Aralık	2402	92,35	33	1,27	166	6,382	2601
Toplam	21324	84,63	2395	9,50	1479	5,87	25198

1944 yılında Anadolu Ajansı'nda Yayınlanan Dış Haberlerin Kaynaklarına Göre Dağılımı (Grafik 6)

1944 yılı, İkinci Dünya Savaşında Almanya için sonun başlangıcıdır. Türkiye içinse, iki tarafla da ilişkileri açısından kötü bir yıl olarak görünmektedir. Türkiye'nin savaşa girmemesi üzerine, Şubat ayının başında, önce İngiltere, sonra Amerika, Türkiye ile ilişkilerini dondurduğunu açıklar. Arkasından, Türkiye'ye bu iki ülke tarafından malzeme sevkiyatı durdurulur. Mart ayında İngiltere, Türkiye'ye askeri yardımın durdurulduğunu açıklar. Türkiye ise, Müttefik devletlerin baskısı üzerine, Nisan ayında Almanya'ya yaptığı krom sevkiyatını durdurur. Dış politikanın iç politikaya en önemli yansımalarından biri de Haziran ayında görülür ve Boğazlardan geçen bir Alman gemisinin kamufle edilmiş bir savaş gemisi olduğunun anlaşılması üzerine, kamuoyunda Alman yanlısı olarak bilinen Numan Menemencioğlu istifa etmek zorunda kalır. Ağustos ayında ise, Türkiye Almanya ile siyasi ve ekonomik bütün ilişkilerini keser.

1944 yılı Anadolu Ajansı bültenlerinde Mihver kaynaklı haberlere verilen yer ortalama % 9,5'tir. Bu oranın yıl başında % 15'lerdeyken giderek azaldığı, Haziran ayında en yüksek oran olan % 20'ye kadar yükseldikten sonra Almanya ile ilişkilerin kesildiği Ağustos ayından sonra sonrasında, Eylül ayında % 0,66'ya kadar düştüğü ve bir daha % 2'nin üzerine çıkmadığı görülmektedir. Burada, hükümetin değişen politikasının Ajans'ın haber politikasına yansıdığı açıkça görülmektedir. Gerçi Mihver haberleri en fazla olduğu, ilişkilerin en iyi durumda olduğu zaman bile yıllık ortalama % 32'nin üzerine çıkamamıştır; ancak, ilişkilerin kesildiği dönemde binde 66'ya kadar düşmesi de tesadüf değildir. Çünkü gündemde artık Almanya değil, İngiltere ve Amerika vardır.

Müttefik kaynaklı haberler ise, yılın başında % 75'lerde iken, Ağustos ayından sonra % 95'lere kadar yükselmiştir. Bunun nedeni de her ne kadar

Müttefiklerin bize karşı tutumu olumsuz olsa da, savaşı kimin kazanacağını belli olması ve Türkiye'nin Müttefiklerin baskısı nedeniyle Almanya'yla ilişkilerini kesip

Aylar	Müt	Müt %	Mihver	Mih %	Diğer	Diğ %	Toplam
-------	-----	-------	--------	-------	-------	-------	--------

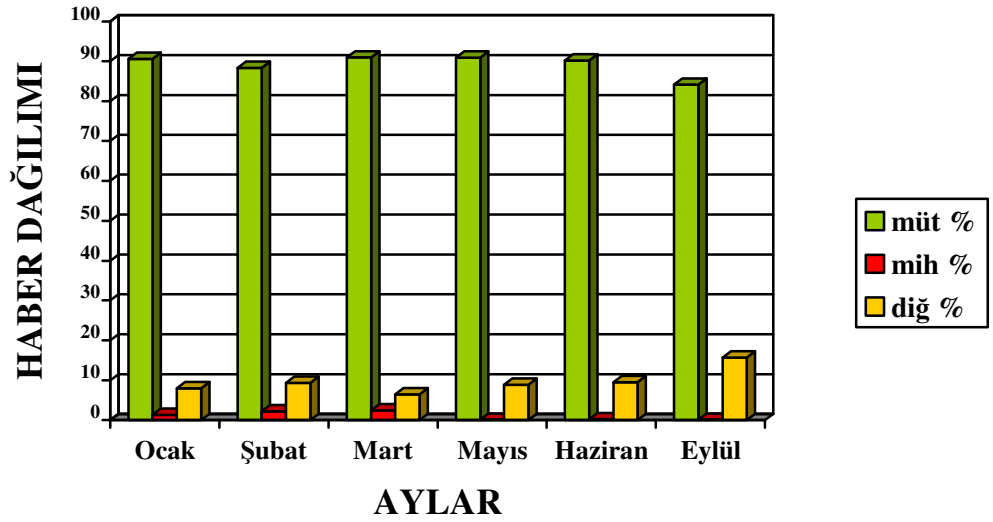
tamamen Müttefiklere yönelmesidir.

1944'te Diğer başlıklı kategoriye giren haberler % 5'lere kadar düşmüştür. Çünkü artık Latin Amerika ülkeleri ve Avrupa'da bağımsız birkaç ülke dışında dünyanın hemen hemen tümü bu savaşın içinde yer almaktadır ve ya Mihver ya da Müttefiklerin safına dahil olmuştur.

Ocak	2484	90,59	38	1,39	220	8,02	2742
Şubat	2974	88,35	76	2,26	316	9,39	3366
Mart	3715	90,99	103	2,52	265	6,49	4083
Mayıs	3658	90,95	6	0,15	358	8,90	4022
Haziran	3530	90,19	10	0,26	374	9,56	3914
Eylül	2572	84,16	4	0,13	480	15,71	3056
Toplam	18933	89,38	237	1,12	2013	9,50	21183

1945 Yılında Anadolu Ajansı'nda Yayınlanan Dış Haberler (Tablo7)

1945 yılında Anadolu Ajansı'nda Yayınlanan Dış Haberlerin Kaynaklarına Göre Dağılımı (Grafik 7)

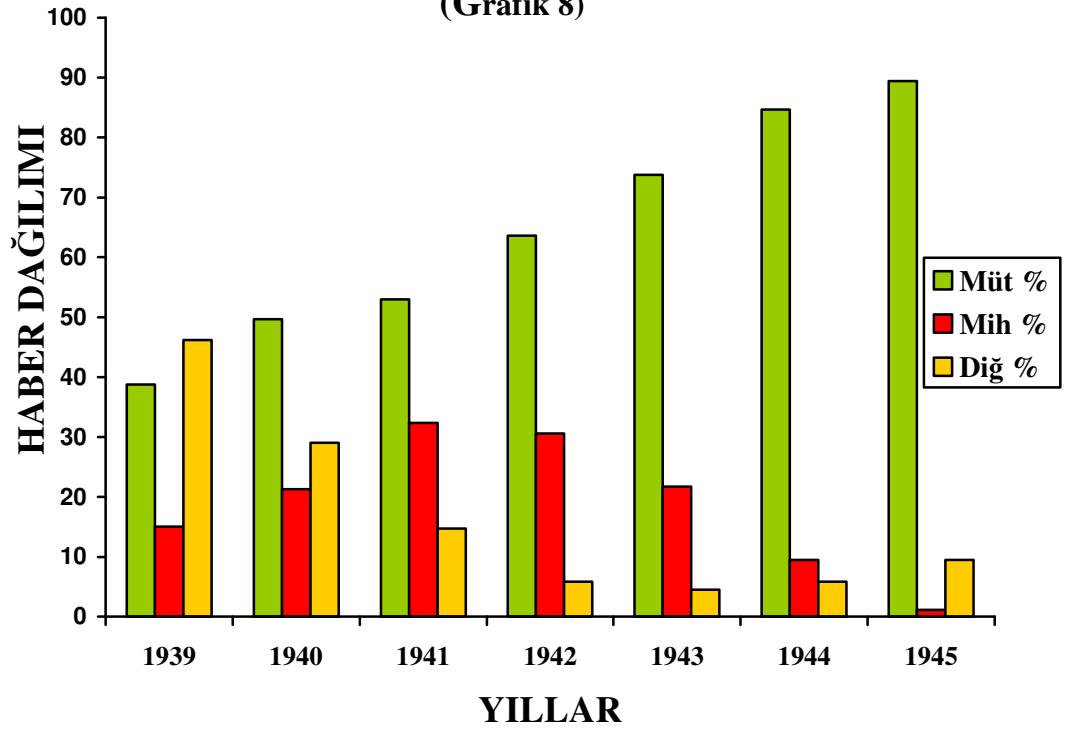
1945 yılında, Almanya'nın artık uzun süre savaşamayacağı belli olmuş, 4-11 Şubat tarihleri arasında Yalta'da yapılan konferansta Amerika, İngiltere ve SSCB, Almanya'nın koşulsuz olarak teslim alınması konusunda anlaşarak savaş sonrası Avrupa'ya ilişkin planlar yapmışlardır. Arkasından 9 Mayıs'ta Almanya resmen teslim olmuş, 2 Eylül'de Japonya'nın teslim olması ise 2.Dünya Savaşının bitiş tarihi olarak kabul edilmiştir.

1945 yılı tablolarına bakıldığında, Müttefik kaynaklardan gelen haberlerin oranının % 90'ın üzerinde olduğu görülmektedir. Türkiye'nin Almanya'ya savaş ilan ettiği Şubat ayından sonra ise, bültende yayımlanan Mihver kaynaklı haber oranı iyice azalmış ve Mayıs-Haziran-Eylül aylarında neredeyse sıfıra inmiştir. Yüzünü tamamen Müttefiklere çeviren Türkiye'nin Anadolu Ajansı'nda artık savaşı kaybeden Almanya ile diğer Mihver ülkeleri yok sayılmaktadır.

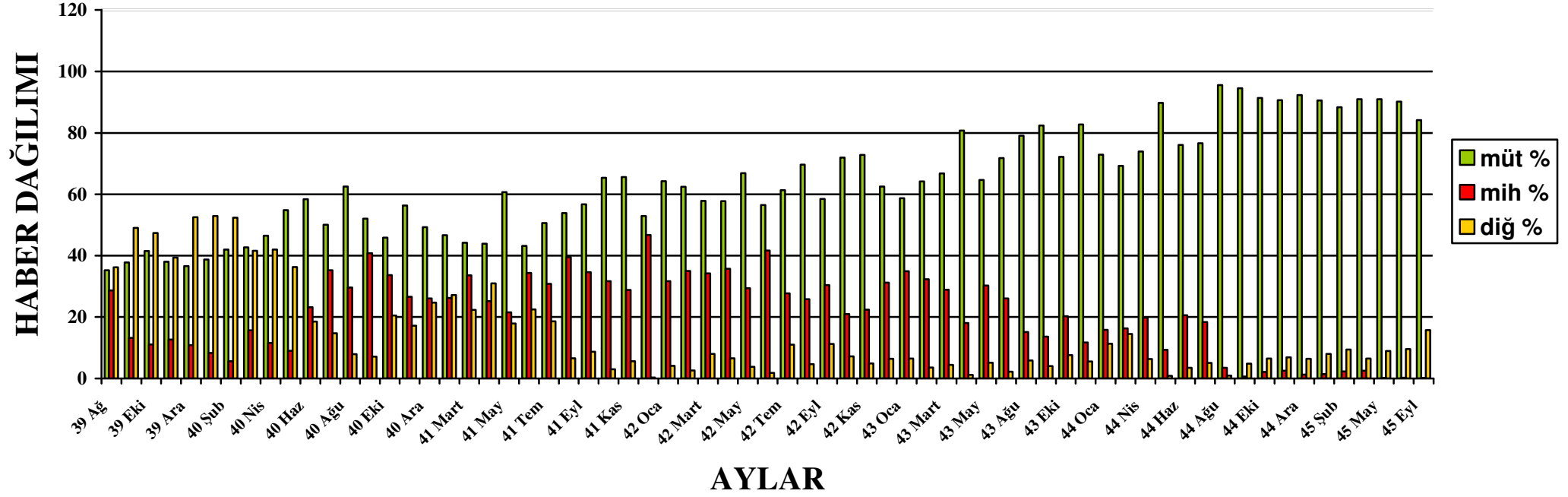
**1939-1945 Yılları Arasında Anadolu Ajansı'nda Yayınlanan
Haberler (Tablo 8)**

Yıllar	Müttefik	Mihver	Diğer
1939	38,78	15,03	46,19
1940	49,68	21,28	29,04
1941	52,97	32,33	14,71
1942	63,56	30,573	5,86
1943	73,77	21,73	4,5
1944	84,63	9,50	5,87
1945	89,378	1,12	9,50

**1939-1945 Yılları Arasında Anadolu Ajansı'nda
Yayınlanan Haberlerin Kaynaklarına Göre Dağılımı
(Grafik 8)**

1939-1945 Yılları Arasında Anadolu Ajansı'nda Yayınlanan Haberlerin Aylara Göre Haber Kaynağı Dağılımı (Grafik 9)

1939-1945 yılları arasında haber kaynakları dağılımı incelendiği zaman, müttefik haberlerinin savaş başlangıcında % 40'larda iken, savaş boyunca bu oranın yükselerek 1944 yılı Ağustos ayında % 95'lere vardığı görülmektedir.

Mihver kaynaklı haberler ise, savaşın başlangıcından itibaren istikrarsız bir çizgi izlemiştir. Savaşın başlamasından hemen önce, 1939 Ağustos'unda bu oran %30'larda iken, savaşın başlaması ile % 10'lara düşmüş, daha sonra 1940 Ekim'inde %40'lara yükselmiş, bu tarihten sonra yeniden düşme göstermiştir. Yeniden yükselerek %40'ı yakaladığı tarih, 1941 Eylül'ü olmuş, 1941 yılı Aralık ayında biraz daha yükselerek % 46'ya yaklaşmış, savaş döneminde bültenlerde yakalayabildiği en yüksek oran da bu olmuştur. Bu tarihten sonraki en yüksek oran, 1942 Haziran ayında yakalanmıştır. İkinci Dünya Savaşı kronolojisine bakıldığında, bu tarihte Haziran ayında Türkiye ile Almanya arasında yeni bir krom anlaşması imzalandığı görülmektedir. Daha sonra Mihver kaynaklı haberlerin oranı % 20 ila % 30'lar civarında değişmiş, bu durum 1944 Temmuz'una kadar sürdükten sonra 1944 Temmuz'unda % 18'lerde iken Ağustos ayında ani bir düşüş göstererek %3,45'e, Eylül ayında ise % 0,66'ya kadar inmiştir. Kronolojiye bakıldığında, 2 Ağustos 1944'te Türkiye'nin Almanya ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini kestiği görülmektedir. Türkiye 1945 Şubat'ında Almanya'ya savaş ilan etmekte, mihver kaynaklı haberler ise bültende % 1-2'ler oranında görülmektedir. Savaşın sona erdiği 1945 Eylül'ünde ise, bu oran % 0,13'e inmiştir.

Grafikte en fazla değişkenlik gösteren kategori, "diğer" kategorisidir. Savaşın başlangıcı olan 1939 Eylül'ünden 1940 Mayıs'ına kadar % 40-50'ler seviyesinde seyreden bu oran, daha sonra zaman zaman yükselip düşerek 1941 Ağustos'unda % 6'lara kadar inmiş, daha sonra da savaş sonuna kadar fazla

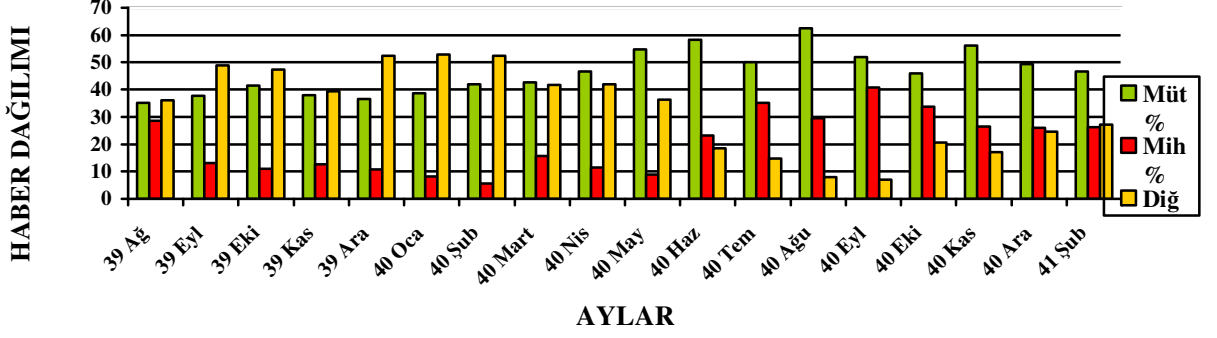
yükselme göstermeden bu oranlarda seyretmiştir. Bunun nedeni, savaşın başlangıcında tarafsız konumunda olan ülkelerin, savaşın ilerleyen dönemlerinde işgal edilerek ya da kendiliklerinden bir tarafta yer almalarıdır.

Mihver kaynaklı haberlerin en yüksek olduğu tarihlerin Türkiye-Almanya ilişkisi açısından önemli olayların tarihleri ile çakıştığı ve daha sonra yeniden azaldığı görülmektedir. Bu da temel amacı basına dış politika gündemine ilişkin haber sağlamak olan Anadolu Ajansının bu görevi yerine getirdiğini göstermektedir. Ancak en fazla yükseldiği zaman olan 1941 yılında bile, Mihver haberleri, Müttefik kaynaklı haberlerin yarısından biraz fazla olabilmıştır. Müttefik haberleri içinse aynı şeyi söylemek daha zordur. Müttefik haberlerinde de zaman zaman iniş çıkışlar olmasına rağmen, savaşın başlangıcından itibaren düzenli bir yükseliş çizgisi izlediği açıkça görülmektedir. Bu durum da iki şekilde yorumlanabilir. Birisi zaten Müttefiklerin imzaladığı anlaşma nedeniyle onların yanında yer aldığı, onlarla hiç bir zaman ilişkilerini bozmadığı ve bu politikanın Anadolu Ajansının dış haber politikasında da aynı şekilde görüldüğüdür. Bir diğer yorum, çalıştığı çevirmen sayısı kısıtlı olan, 1941 yılında Ankara'da iki, İstanbul'da üç çevirmeni bulunan Anadolu Ajansının dış istihbarat hizmetlerini uzun süre Havas-Reuter'in haber dili olan Fransızca dili ile yürütmesi nedeniyle Müttefik haberlerine daha fazla yer vermesidir.¹⁶⁵ Daha sonra haber dilinde İngilizce ağırlık kazandığında İngilizce haberler bile önce Fransızcaya çevrilerek daha sonra Türkçeye çevrilen Ajansta, Almanca haberlerin ikinci planda kalması doğal olacaktır. Bu durum, Havas-Reuter'in ajans haberciliğinde uzun yıllardan beri süren egemenliğinin de bir sonucudur.

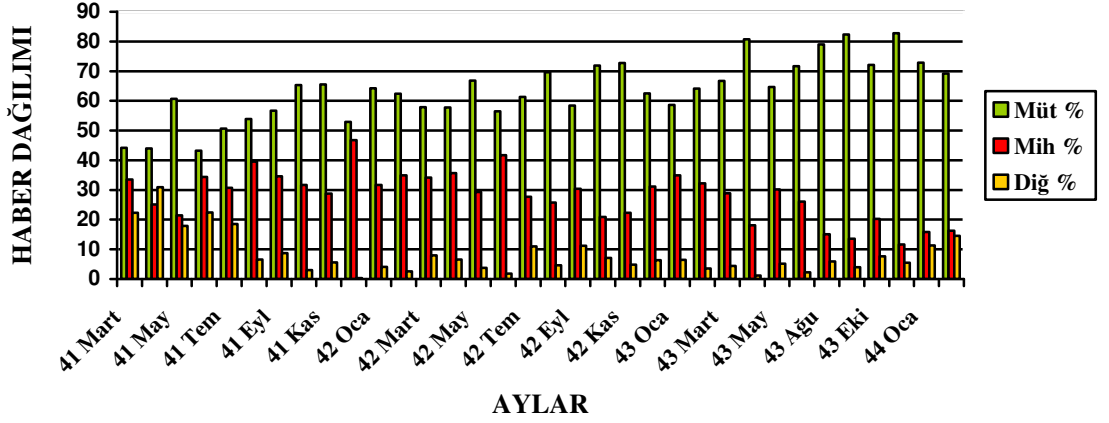
¹⁶⁵ Alemdar, Korkmaz, *a.g.e.*, s.139.

Dönemlere Göre Haber Kaynağı Dağılımı

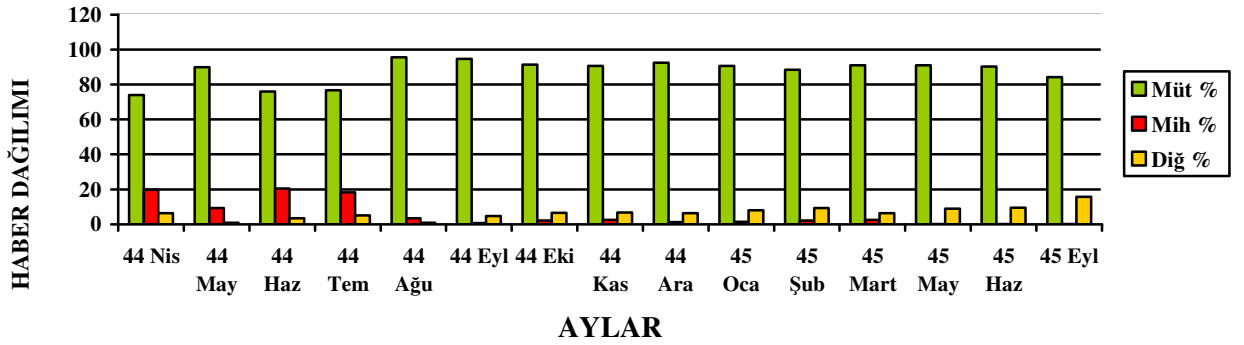
Ağustos 39-Şubat 41 Arası Haber Kaynağı Kağılımı (Grafik 10)

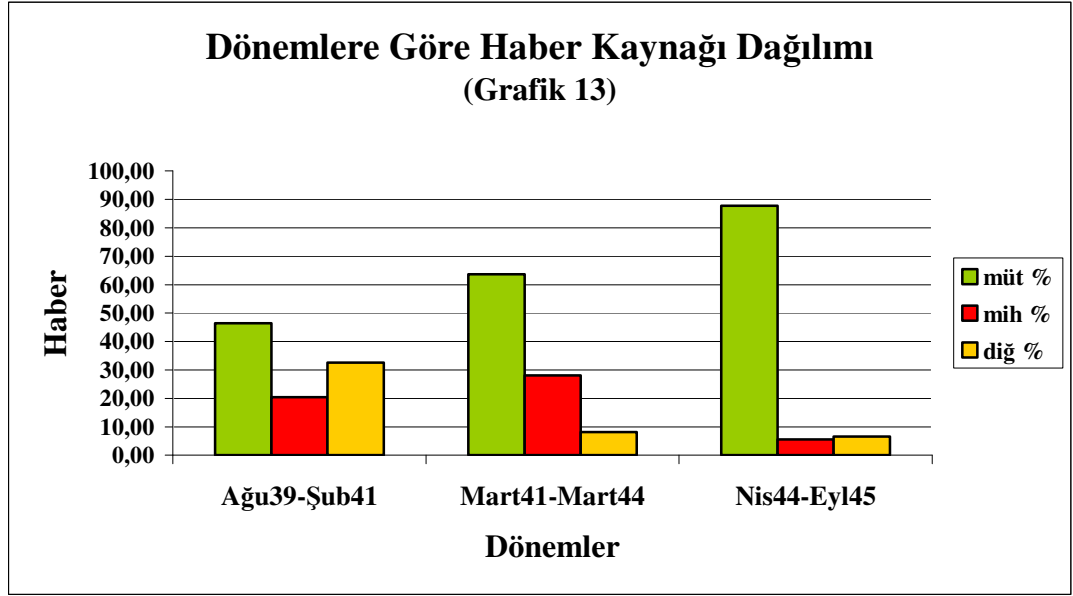

Mart 41-Şubat 44 Arası Haber Kaynağı Dağılımı (Grafik 11)

Nisan 44-Eylül 45 Arası Haber Kaynağı Dağılımı (Grafik 12)

Yukarıdaki dört grafik, daha önceki bölümlerde sözü edilen, Türkiye'nin 2.Dünya Savaşı sırasında izlediği politikanın değişen dönemleri göz önüne alınarak hazırlanmıştır. Bu dönemlerden ilki, 2.Dünya Savaşı'nın başlangıç tarihinden itibaren Türkiye'nin Müttefiklere yakın, Mihvere uzak bir politika izlediği döneme aittir. Görüldüğü gibi, başta "Diğer" kategorisindeki tarafsızlar ve işgal altındaki ülkelerden gelen haberler ağırlıkta olup, bu durum zaman ilerledikçe hem Müttefikler hem de Mihver ülkeleri lehine değişmektedir. Mihver kaynaklı haberlerin en yüksek olduğu dönem, 1940 Eylül'üdür, ama o tarihte de Müttefik haberlerine ulaşamamıştır.

2.Dönem, 1941 yılı Mart ayında başlayıp 1944 yılı Şubat ayında bitmektedir. Bu dönem, Türkiye'nin her iki tarafa da ılımlı bir politika izlediği dönemdir. Bu dönemde Mihver kaynaklı haberlerin oranı görece artmış, ancak en yüksek olduğu dönem, % 46 ile Aralık 1941 olmuştur. Müttefik kaynaklı haberler ise dönemin başından beri % 40'in üzerinde seyretmiş ve zamanla yükselerek 1943 yılında % 80'lere varmıştır.

Nisan-1944'de başlayan 3.dönemde ise Mihver kaynaklı haber oranı % 19'larla başlamış, Türkiye Müttefik baskıları ile Mihverden uzaklaştıkça Mihver kaynaklı haber oranı da düşerek savaşın sonunda % 0,13'lere kadar düşmüştür.

Bu tabloda bize, Müttefik kaynaklı haberlerin ancak Müttefiklerle başından beri imzalanan ittifak anlaşması çerçevesinde düşünüldüğünde, Türkiye'nin kendi yakın olduğu tarafa her zaman daha fazla yer verdiği görülmektedir. Mihver haberlerinin oranı ise ilk iki dönemde birbirine yakın görünmekte, 1944 Nisan'ında başlayan son dönemde düşmektedir. Sonuç olarak haber politikası dış politika ile paralellik göstermekte, de bu özellikle son dönemde iyice belirginleşmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU AJANSI BÜLTENLERİ İLE CUMHURİYET, TAN VE AKŞAM'DA YER ALAN HABERLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

1.Gazeteler:Cumhuriyet, Tan, Akşam

Enver Behnan Şapolyo'nun *Türk Gazeteciliği Tarihi* adlı kitabında “Cumhuriyet devrinin en büyük gazetesi” olarak nitelendirilen¹⁶⁶ *Cumhuriyet*, Cumhuriyet'in ilanından 7 ay sonra, 7 Mayıs 1924 tarihinde Atatürk'ün isteğiyle çıkmaya başladı. Gazete, Cumhuriyet rejimini savunmak ve halka tanıtmak gibi özel bir amaç taşıyordu.¹⁶⁷ Ancak, bu gazete 2. Dünya Savaşı döneminde basın tarihine Alman yanlısı olarak geçmiştir.

Cemil Koçak, “Türk Basını Üzerindeki Yabancı Etkiler” başlıklı makalesinde, Papan'ın bir raporunda, *Cumhuriyet* başyazarlarından Nadir Nadi ile

¹⁶⁶ Şapolyo, Enver Behnan, *Türk Gazeteciliği Tarihi*, Ankara, Güven Matbaası, 1971, s.228.

¹⁶⁷ Gazetenin kurucusu ve ilk başyazarı olan Yunus Nadi Abaloğlu, 1918 yılında İstanbul'da çıkarmaya başladığı Yeni Gün gazetesi ile ulusal direniş hareketine ilk gününden itibaren destek vermiştir. Yunus Nadi, İstanbul'un işgalinden sonra Ankara'ya geçerek gazetesini 9 Ağustos 1920'den itibaren burada, “*Anadolu'da Yeni Gün*” adı ile çıkarmaya başlamıştır. Yunus Nadi, aynı yılın Nisan ayında kurulan Anadolu Ajansı'nın da kurucuları arasındadır. *Anadolu'da Yeni Gün*, ulusal kurtuluş hareketini bütün dünyaya yansıtan bir organ olmuştur. Yunus Nadi gazetenin ilk sayısında yazdığı sunuş yazısında *Cumhuriyet* Gazetesinin ilkelerini şöyle ortaya koymaktadır:

“*Cumhuriyet'in siyasi programı isminde belli olduğu gibi, onu yayımlayanların siyasi hayatları da bellidir. Cumhuriyet Türkiye'de büyük kavgalarla elde edilmiş tarihi bir sonuçtur. Biz (...) bu amaç uğrunda fiilen çalışmış insanlarız. Memlekette bu muzaffer ve galip fikrin çok kuvvetli tarafları vardır. Cumhuriyet memlekete mal olmuş bir fikirdir. Biz onun temsilcisi ve koruyucusuyuz. Bu temel düşünce göz önünde tutulduktan sonra kesin olarak söyleriz ki gazetemiz ne hükümet gazetesi ne de parti gazetesidir. Cumhuriyet sadece cumhuriyetin, bilimsel ve yaygın ifadesiyle demokrasinin savunucusudur.*” (www.cumok.org/html/vakif/vakif_1.htm)

bir görüşme yaptığını ve bu görüşmeden sonra Nadi'nin *Cumhuriyet*'te Almanya lehine iyimser bir yazı yazdığını açıkladığını belirtmektedir. Ayrıca, Alman Dışişleri Bakanlığınca 1941 yılı ortalarında hazırlanan bir raporda Türk basını taraflara ayrılmakta ve bu arada, *Cumhuriyet*, *La République* ve *Tasvir-i Efkar* Alman dostu olarak nitelenmektedir.¹⁶⁸ Orhan Koloğlu da *Türk Basın Tarihi*'nde, *Cumhuriyet*'i Alman yanlısı olarak tanımlamaktadır.¹⁶⁹ Hıfzı Topuz da *100 Soruda Türk Basın Tarihi*'nde “*Bazı gazeteler savaşı kesinlikle Almanların kazanacağına inanmışlardır. Almanlarla sıkı bir dostluk politikası savunurlar. Tasvir-i Efkar ve Cumhuriyet'in bazı yazarları bu eğilimdedirler*”¹⁷⁰ diyerek gazetenin tamamını olmasa da, bazı yazarlarını Alman yanlısı olarak nitelendirmektedir.

Bu dönemde gazetenin askeri editörlüğünü yapan emekli general Erkilet, günlük savaşın seyrini, Alman bakış açısıyla değerlendiriyordu.¹⁷¹ 11 Mayıs 1941 tarihinde *Cumhuriyet*'te askeri yorumlar yazmaya başlayan Erkilet, yazılarında Almanların kesin zafer kazanacağını söyler.¹⁷² Erkilet'e, o dönem faaliyet gösteren Pan-Turancıların önderlerinden biri olduğu gerekçesiyle saldırılıyordu. Ayrıca, aynı gerekçeyle *Cumhuriyet* yazarları Muharrem Feyzi Togay ve Peyami Safa da saldırılara hedef olmaktadır. Daha sonra Hüseyin Erkilet 1944 yılında Turancılar davasında tutuklanır.¹⁷³

Yunus Nadi, anılarında, gazetenin bu dönemde Almanlardan yana olmada dozu fazla kaçırdıklarını itiraf etmektedir.¹⁷⁴ Nadir Nadi ise tam olarak babası gibi düşünmemekte, *Cumhuriyet*'in taraf tutmadığını savunmaktadır.¹⁷⁵

¹⁶⁸ Koçak, Cemil, *a.g.e.*, s.50-51.

¹⁶⁹ Koloğlu, Orhan, *a.g.e.*, s.67.

¹⁷⁰ Topuz, Hıfzı, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, 1973, S.164.

¹⁷¹ Seydi, Süleyman, *a.g.e.*, s.61.

¹⁷² Karaca, Emin, *Cumhuriyet Olayı*, Altın Kitaplar, 1994, S.117.

¹⁷³ Karaca, Emin, *a.g.e.*, S.172.

¹⁷⁴ Yunus Nadi, anılarında bu dönemi şöyle anlatmaktadır:

Kuruluşundan beri devletle iyi ilişkiler kuran *Cumhuriyet*, İkinci Dünya Savaşıyla birlikte bu çizginin dışına taşmış ve karşılığında yayın hayatının en uzun kapatma cezasını almıştır. 1940 yılında 11 Ağustos'tan 8 Kasım'a kadar 90 gün, devletin genel politikasına aykırı yayın yapmaktan kapalı kalmıştır. Bu cezadan sonra daha dikkatli bir politika gütmekle birlikte, *Cumhuriyet*, 12 Temmuz ve 7 Aralık 1941'de yeniden kapatılmaktan kurtulamamıştır. Yani, birbuçuk yıl içinde üç kez kapatma cezası almıştır.

Tan'ı Zekeriya Sertel, Ahmet Emin Yalman ile İş Bankası'ndan satın alarak 1936 yılında Ahmet Emin Yalman ve Halil Lütfü Dördüncü ile yönetmeye başlamıştır. Ancak Sertel, gazeteye istediği şekli vermek için önce Ahmet Emin Yalman'ı gazeteden uzaklaştırmış, daha sonra Sabiha Sertel ile birlikte, gazetede memleketin ilerici ve devrimci yazarlarını toplamıştır.¹⁷⁶

İkinci Dünya Savaşı sırasında *Tan*, Müttefiklerden ve demokrasiden yana bir politika izlemiş, ayrıca Rusya sempatisini olarak tanınmıştır.¹⁷⁷

“*Tek Parti Döneminde Basın*” adlı makalesinde, Tunçay, *Tan*'ı köktenci muhalif bir gazete olarak tanımlamıştır.¹⁷⁸ Bu nedenle Sertel'in gazetesi, İkinci Dünya Savaşı sırasında 1939-1945 yılları arasında yedi defa kapatılmış, ve toplam

“*Biz de Cumhuriyet olarak İtalya'nın Mussolini faşizmini fersah fersah geride bırakan Alman faşizmine umutlarımızı bağlamış yayınıma devam edip gidiyorduk...Dünya ahvali (durumu) kendi başına deveran ediyor, biz de ülkemizde ortaya çıkan yeni dünya şartlarına göre kendimize bir dünya uydurmuş dönüp duruyorduk*”. (...)“*Sonraki yıllarda, hele 2.Dünya Savaşı başladığında, nerede “devletin genel siyasetine aykırı davrandığımızı sezemez olmuştuk. Ve bir iki kere daha uzunca süreler kapatma cezasına uğramıştık. Almanya'nın propagandası ve hele Alman Nazizmine bakişımız, kantarın topuzunu kaçırmamıza neden oluyor, ‘devletin genel siyasetindeki kıvraklığı’ bir türlü yakalayamadığımız oluyordu.*” (akt.Karaca,a.g.e., s.87-89)

¹⁷⁵ Nadir Nadi, savaş sırasında olayların nasıl gelişeceğini kimsenin bilemediğini, ancak Türk milletinin tek bir isteği olduğunu ifade ederek şöyle der:

“*Bildiğimiz, herhangi bir maceraya atılmaktan millette kaçınmak istediğimizdi. Devleti yönetenlerimiz de bu isteği yüzde yüz paylaşıyorlardı*”

Bu gerçeğe rağmen, Nadi anılarında, Türk basınının taraf tutmakta en aşırı giden basın olduğunu, sürekli Almanya'ya çatıldığını, adeta Hitler'in yıkılmasında dostlarımızla fiili bir işbirliğine gireceğimiz günün sabırsızlıkla beklendiğini, batı medeniyetini kurtarmak uğruna Türk milletinin kanını dökmeye hazır olduğunu, bunu da millet adına kalem oynatan başyazarların buyurduğunu yazmaktadır.(Nadi, Nadir, a.g.e., s.51-61)

¹⁷⁶ Sertel, Zekeriya, *a.g.e.*,s.188.

¹⁷⁷ Koloğlu, Orhan, *a.g.e.*,s.67.

¹⁷⁸ Tunçay, Mete, *a.g.e.*, s.49.

olarak iki ay on üç gün yayınlanamamıştır. 12 Ağustos 1944 tarihinden itibaren ise süresiz olarak kapatıldığı görülmektedir.¹⁷⁹

Fuat Süreyya Oral'ın Türk Basın Tarihi kitabında, *Tan*'ın, bu dönemin başlıca komünist yayınları arasında yer aldığı ifade edilmektedir. Oral, Serteller'in açıkça komünizm propagandası yapmaktan ziyade Türk halkına daima Rusya dostluğunu telkin ettiğini söyler.¹⁸⁰

Sertel, anılarında, gazeteler için felaket anlamına gelen, Bakanlar Kurulunca gazetenin kapatılması olayının o dönemde en çok *Tan*'ın başına geldiğini anlatmaktadır. Alman nazizminin iktidara gelmesinin Türkiye'deki faşist gençleri de harekete geçirdiğini, faşizm propagandası yapan bu gençlerin en büyük hedefinin *Tan* olduğunu, çünkü kendi propagandalarına en büyük engel olarak *Tan*'ı gördüklerini anlatan Sertel, gazetenin güttüğü politikanın Sovyet dostluğu ve faşizm düşmanlığı noktalarında toplandığını söylemektedir.¹⁸¹

Muhafif yayınları nedeniyle defalarca kapatılan *Tan*'ın başına gelen en kötü olay, 4 Aralık 1945 tarihinde *Yeni Dünya* ve *La Turquie* ve sol yayınlar satan ABC Kitabevi ile Berrak Kitabevi ile birlikte bir grup üniversite öğrencisi tarafından saldırıya uğramasıdır. Bu olay, siyasal yelpazede sol eğilimleriyle bilinen bu üç

¹⁷⁹ Güvenir, O. Murat, *a.g.e.*, s.120.

¹⁸⁰ Oral, Fuat Süreyya, *Türk Basın Tarihi 1919-1965 Cumhuriyet Dönemi*, Doğu Matbaacılık ve Tic.Ltd.Şti., Ankara, 1968, s.162

¹⁸¹ Sertel, anılarında düşüncelerini şöyle dile getirmektedir:

"Nazizm ve faşizm bütün dünya için olduğu gibi Türkiye için de büyük bir tehlike idi. Nazizm ve faşizm Türkiye'yi hem içinden hem dışından yıkabilirdi. Türkiye'de bir faşist diktatoryası, içerde bütün demokratik hakları silip süpürecek, kara bir esaret dönemi açacaktı.. Dış politikada da Türkiye'yi Almanya'nın arkasından tehlikeli maceralara sürükleyecekti. Bunu önlemek için faşizmin ve nazizmin gerçek karakterini, amaç ve hedeflerini açıkça anlatarak kamuoyunu aydınlatmayı görev bilmiştik. Aynı zamanda Türkiye'nin büyük komşusu Sovyetler'le iyi geçinmesi bir zorunluluktu. Tarih bizi Sovyetler'le komşu yapmıştı. Tarihe kafa tutmak hem anlamsız, hem de tehlikeliydi.(...)Sovyetler'in Türkiye'ye karşı dostluktan başka emelleri olamazdı. Emperyalizmin acı tecrübelerini geçirmiş bulunan Türkiye için doğru yol Sovyetler'le dostlukta idi. Atatürk de bu inançta idi. Biz, Sovyet dostluğu davamızda onun güttüğü politikadan kuvvet alıyorduk."(Sertel, Zekeriya, *a.g.e.*,s.190-191)

gazeteyi ortadan kaldırmaya yöneliktir. Bu olayların sonucunda *Tan*, *Yeni Dünya* ve *La Turquie'ün* yayın hayatı sona ermiştir.¹⁸²

Akşam 1918 yılında, Darülfünun'da Tarihre Usul Müderris Muallimi Kazım Şinasi (Dersan) ile üniversiteden arkadaşı ve aynı zamanda *Vakit* yazarı olan Necmettin Sadık (Sadak) ve gazeteci Ali Naci (Karacan) tarafından kurulmuştur. Türkiye'nin, yaşayan en eski gazetesi olan *Akşam*, Türk basın tarihinde önemli bir yere sahiptir.¹⁸³

Akşam, Orhan Koloğlu tarafından İkinci Dünya Savaşı sırasında *Vatan* ve *Tanin* ile birlikte, demokrasilerden yana olan bir gazete olarak tanımlanmıştır.¹⁸⁴ Hıfzı Topuz ise, *Akşam'ın*, *Vatan* ve *Tanin* ile birlikte Müttefikleri tuttuğunu ama, Sovyetlerin ilerlemesini kuşku ile karşıladığını ifade etmektedir.¹⁸⁵

Gazetelerin büyük bölümünün en az iki kez kapatıldığı savaş yıllarında, *Akşam* hiç kapatılmamış, ancak uyarı almıştır.

Bu uyarılardan biri, gazetenin 7 Kanunuevvel 1941 günü dördüncü sayfasında okuyucularına sunduğu bulmaca nedeniyledir. Çözümü kolay görünen bu bulmacanın dolu karelerinin görünümü, hükümetin tarafsızlık politikasıyla hiç de uyumlu değildir.

¹⁸² Gürkan, Nilgün, "50 Yıl Sonra Tan Gazetesi Olayı", *Yıllık 94*, A.Ü. İletişim Fakültesi yayınları, Ankara, 1997, s.122.

¹⁸³ Osmanlı'nın son günlerine ilişkin tanıklığı, işgal yıllarının İstanbul'undan ulusal mücadeleye verdiği destek ve Cumhuriyet'in getirdiği yenilik ve değerlere sahip çıkışıyla, *Akşam'ın* Cumhuriyet'in oluşum sürecinde ve sonrasında özel bir yeri bulunmaktadır. Cumhuriyet yıllarında da *Akşam*, Mustafa Kemal'in kurmak istediği laik, batılı, ulusal ve bağımsız devlet yönetiminin hayata geçirilmesi çabalarına destek vermeye devam eder. Gazetenin yeni kurulan rejimle bağları, Necmeddin Sadak'ın, 1927-1950 yılları arasında kapsayan III-VIII. dönemler arasında Sivas milletvekilliği yapmasıyla da pekişmektedir. (Tunçay, *a.g.e.*, s.49). Yayın politikası da halkı Batılı değerlerin ışığında eğitmek ve toplumu Cumhuriyet ilkeleri yönünde dönüştürme çabalarını desteklemektir (a.k.:51). Bu politika çerçevesinde, *Akşam* harf devrimini de desteklemiş, hatta matbaa çalışanlarına Necmettin Sadak bizzat ders vererek Latin alfabesini öğretmiştir (...). Bu dönemde yeni rejimin halka daha iyi anlatılması ve benimsenmesi amacıyla gazeteci milletvekillerinin sayısında artış olmuştur. Bu milletvekillerinden biri de, *Akşam'ın* yazar ve ortaklarından Falih Rıfki Atay'dır. (Kavaklı, Nurhan, *Bir Gazetenin Tarihi / Akşam*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s.61.)

¹⁸⁴ Koloğlu, Orhan, *a.g.e.*, s.61

¹⁸⁵ Topuz, Hıfzı, *a.g.e.*, s.164.

Bulmacanın dolu kareleri, bulmacada köşelemesine üst üste duran iki gamalı haç biçimindedir. Bu durum, herkesin olduğu gibi, Sıkı Yönetim Komutanlığının da dikkatini çekmiştir. Akşam gazetesi, bu bulmaca nedeniyle kapatılmamış, ancak uyarılmıştır. Komutanlık, bu olaydan sonra “tesadüfen meydana gelmiş olması mümkün olsa bile” bir çok okuyucunun değişik şekilde değerlendirebileceği ve yanlış anlaşılmalara yol açabilecek bu gibi şekil ve yazılardan kaçınılması gerektiğini bütün gazetelere bildirmiştir.¹⁸⁶

Akşam, savaşın ilk yıllarında Türkiye'nin savaşa girmemesi gerektiğini savunmaktadır. Gazeteye göre, savaşa girmenin tek bir meşru nedeni olabilir: “Vatanı savunmak”. Başyazar Necmettin Sadak da, ülkenin güvenliği tehlikede olmadıkça, Türkiye'nin hem savaşa girmemesini hem de tarafsız olmasını en doğru politika olarak benimsemiştir. Tabii ki, gazetenin yayın çizgisi, ülkeyi bir saldırı olmadıkça “her ne pahasına olursa olsun” savaştan uzak tutmaya çalışan İnönü'nün denge politikasına paralellik göstermektedir. Sadak, savaş ortamında belirginleşen ideolojik kutuplaşmalar karşısında da hükümetin tavrına destek vermektedir.¹⁸⁷

Cumhuriyet, *Tan* ve *Akşam*'ın İkinci Dünya Savaşı sırasındaki siyasi eğilimlerine kısaca değinildikten sonra, savaş döneminden seçilen dört önemli olayın haberlerinin Anadolu Ajansı bültenleri ile her üç gazetede veriliş biçimleri karşılaştırılarak, aralarındaki farklar ortaya konacaktır. Bu dört olay, 22 Haziran 1941'de Almanya'nın Rusya'ya saldırması, 7 Aralık 1941'de Pearl Harbour Baskını ve Amerika'nın Savaşa Girmesi, 14-24 Ağustos 1943 tarihleri arasındaki Québec Konferansı ve 6 Haziran 1944 tarihindeki Normandiya Çıkarması'dır.

¹⁸⁶ Alemdar, Korkmaz, “Anadolu Ajansı'na Alman Baskısı”, *Tarih ve Toplum*, Ocak 1987, S. 37, s.53.

¹⁸⁷ Kavaklı, Nurhan, *a.g.e.*, s.108.

2. 22 Haziran 1941 : Almanya'nın Rusya'ya saldırması¹⁸⁸

A.Anadolu Ajansı Bültenleri

Alman saldırısının başladığı 22 Haziran 1941 tarihinde Anadolu Ajansı toplamı 38 sayfa olan dört adet haber bülteni yayınlamıştır. Bültende yer alan 64 haberin 36'sı, Almanya'nın Rusya'ya saldırması ile ilgilidir. Bu haberlerin 10 tanesi Müttefik kaynaklardan gelirken, 20 tanesi Mihver kaynaklı üç tanesi işgale uğrayan Rusya kaynaklı, bir haber henüz savaşa girmemiş olan Amerika kaynaklı, ikisi Ankara kaynaklıdır. Haberlerin tamamına yakını, olaya ilişkin olarak en yetkili kişilerin yaptıkları açıklamalardan oluşmaktadır.

Mihver kaynaklı haberlerin en geniş kapsamlısı, Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Von Papen'in Türkiye Dışişleri Bakanına verdiği muhtıranın tam metnidir. Bu muhtıra aslında, Almanya Dışişleri Bakanlığının Sovyet Rus Hükümetine verdiği ve daha sonra tüm Alman ve dış basın temsilcileri huzurunda radyo ile dünya kamuoyuna duyurulan notadır. On iki sayfalık bu nota metninin başında, Almanya ile Sovyet Rusya'nın politik amaçlarındaki esaslı ayrılıktan sözedilerek, Almanya milli bir devletler topluluğuna mensup iken, Rusya'nın milli devletleri inhilal etmek (ortadan kaldırmak) isteyen bir politika benimsediği söylenmektedir.¹⁸⁹

¹⁸⁸ Almanya'nın Rusya'ya saldırdığı tarih olan 22 Haziran 1941, İkinci Dünya Savaşı için olduğu kadar Türkiye için de önemli tarihlerden biridir. Bu tarihten dört gün önce, 18 Haziran 1941'de Türkiye ile Almanya arasında bir dostluk ve saldırmazlık anlaşması imzalanır. Bu anlaşma Almanya'nın güneydoğu kanadını güvence altına almasını sağlayarak rahatlatmış, Türkiye de Almanya'nın kendisine saldırması tehlikesini uzaklaştırmıştır. 22 Haziran günü Almanya'nın Rusya'ya saldırmasıyla Türkiye rahatlamıştır. Bu tarihten sonra Türkiye resmi olarak tarafsız, ancak Almanya'ya karşı daha sıcak bir politika izlemeye başlamıştır. Ancak, aynı anlaşma, Müttefikler ile Türkiye arasında güvensizlik duygularının doğmasına neden olmuştur.

¹⁸⁹ Notaya göre, bu ayrılığa rağmen 1939 yılında biri bolşevik diğeri nasyonel sosyalist iki zıt taraf arasında yapılan anlaşmanın nedeni, Yahudiliğin komünist doktrinlerinin Avrupa'ya yayılmasına karşı garanti sağlama fikridir. Birbirlerinin hakkına tecavüz etmemek, Almanya'nın Finlandiya, Estonya, Litvanya ve Besarabya'da her türlü nüfuzdan vazgeçmesi ve Polonya'nın barew-vug-sam hattına kadar olan kısımlarının Sovyetlere ilhakı konularını kapsayan anlaşmadan sonra Almanya'nın Sovyetlere karşı dostane bir tavır

Mihver kaynaklı diğer haberlerde de bu gerekçelerden sözedilmektedir.¹⁹⁰

Yine DNB kaynaklı bir haberde Romen ordusu Başkomutanı General Antonesco'nun ordusuna hitaben yayımladığı beyanname metninde, milletin tarihini kirleten lekeyi silmek, kilisenin hukuku için, Romanya'nın edebi mihrapları için mücadele etmek saati geldiği haber verilmekte; erlerden

aldığı söylenen notada, anlaşma hükümlerinin sadakatla yerine getirildiği dile getirilmektedir. Ancak, notaya göre, Alman Hükümetinin Rusya'ya inanmakla aldanmış olduğu anlaşılmıştır. Sonuç olarak genel görünüş, Almanya'nın Avrupa'da istikrarlı bir düzen kurma gayretlerine karşı, Sovyet Rusya'nın bütün ülkelerde Almanya aleyhinde sistemli bir mücadele seferine giriştiğidir.

SSCB mukavele şartlarına uymamıştır. Rusya'nın asıl niyeti, bolşevik olmayan devletleri, diğerlerinden daha kolay ayırabilmek ve zamanı gelince yere vurabilmek için zayıf düşürmektir. Rusya uygun an geldiğinde Almanya'yı ani olarak vuracaktır.

Rusya'nın 1939'da Finlandiya'ya girmesi, daha sonra 1940 Temmuz'unda Baltık ülkelerine harekete geçerek işgal etmesi ve bolşevikleştirmesi de önemli savaş sebepleri olarak gösterilmektedir. Ayrıca, Alman hükümeti, Rusya'nın bütün sahalarda yoğun askeri hazırlıklar yaptığını ilişkin bir belge ele geçirmiştir.

Notada, Rusya'nın Bulgaristan'la Baltık devletleri ile yaptığı paktın benzeri, kendisine askeri üsler verilmesini gerektiren bir yardım paktı imzalamak istediği; ayrıca Türkiye ile de Sovyet kara ve deniz kuvvetleri için Karadeniz ve Çanakkale boğazlarında uzun vadeli kiralama esasları ile bir üs tesisi için anlaşma yapmak istediği belirtilmiştir. Bu talepler tüm Balkanların Rusya hakimiyeti altına girmesine kadar uzanmaktadır. Notada, Almanya'nın bu talepleri tabii ki kabul edemeyeceği söylenmektedir. Yugoslavya'daki hükümet darbesinden de İngiltere ile birlikte Rusya sorumlu tutulmakta, Rusya'nın İngiltere ile anlaşma yaparak Almanya'yı arkadan vurmaya çalıştığı, Türkiye'ye arkasından vurmayacağını garanti ederek onu Bulgaristan ve Almanya'ya karşı saldırgan bir tutum almaya ve Trakya'da Türk ordularını harekete geçirmeye çalıştığı öne sürülmektedir.

Notanın sonunda, Sovyet Rusya'nın Almanya'ya karşı düşmanca bir tutuma girdiği, aralarındaki anlaşmaları çiğnediği ve ihanet ettiği öne sürülmekte, Bolşevizmin nasyonel sosyalizmin can düşmanı olduğu ve Almanya'yı arkasından vuracağı öne sürülerek Führer'in Almanya ordusuna bu tehdidi karşılama emrini verdiği; bunun yalnız vatan savunması için değil bütün medeniyet alemi bolşevizmin öldürücü tehlikesinden kurtararak Avrupa'da gerçek bir sosyal kalkınma yolunu açmak için yapıldığı belirtilmektedir.

¹⁹⁰ Yine Führer'in Alman milletine yayınladığı altı sayfalık bir bildiriye Führer önce İngiltere'den sözetmiş ve İngiltere'nin Avrupa kalkınma hamlesini yıkmak için Almanya'yı çember içine aldığı, 1914'te savaş çıkardığını söylemiştir. Führer bildiriye İkinci Dünya Harbinin başlama gerekçelerini anlatırken yine İngiltere'ye yüklenerek Almanya aleyhine çemberleme siyasetinin yeniden ortaya çıktığını ve İngiltere'nin Almanya'yı karalamak için diğer milletleri tehdit ettiği yalanını öne sürdüğünü söylemektedir. Alman milletinin Rusya'yı oluşturan milletlere düşmanlık beslemediğini, ancak Rusya'nın Bolşevik hükümetlerinin yirmi yıldır bütün Avrupa'yı ateşe verme gayreti içinde olduğunu söyleyen Führer, sorunları halletmek ve Berlin'e davet ettiği, Sovyet Dışişleri bakanı Molotov'un, Rusya'nın Romanya'ya saldırması halinde Almanya'nın Romanya'ya verdiği garantiyi yerine getirip getirmeyeceğini, Finlandiya'ya saldırdığı takdirde Almanya'nın Finlandiya'daki askerini geri alıp almayacağını, Bulgaristan'a asker göndermesine ve Boğazlardaki bazı önemli üsleri işgal etmesine Almanya'nın razı olup olmadığını sorduğunu anlatmaktadır. Cevabında, Romanya'ya verdiği garantinin Almanya'yı bağladığını, Rusya'nın Finlandiya'ya karşı savaş açmasını onaylamadığını, Bulgaristan'ın Rusya'dan böyle bir yardım istediğini duymadığını ve son olarak Boğazlarda üs konusunu onaylamadığını bildirdiğini söyleyen Führer, bundan sonra Sovyetlerin Almanya'ya karşı hareketinin daha yoğun bir hal aldığı dile getirmektedir. Savaşın sorumluları olan Yahudi ve Anglosaksonlarla, onlar kadar Yahudi olan Moskova Bolşevik merkezindeki zümre tarafından hazırlanan suikasta kaşı koyma zamanı geldiğini söyleyen Hitler, Prut'un iki kıyısından ve Tuna'nın aşağı kıyısından Karadeniz sahillerine kadar olan bölgede Alman ve Romen askerlerinin bulunduğu ve bu cephenin görevinin artık tecrid edilmiş memleketlerin himayesi değil fakat Avrupa'nın emniyetini korumak ve kıtadaki bütün memleketleri korumak olduğunu söylemektedir.

bolşevizmin boyunduruğu altındaki kardeşlerini kurtarmak, eski Besarabya'yı anavatana katmak ve yapılan haksızlıkları tamir için dünyanın en kuvvetli ve şanlı ordusu ile çarpışmaları millet,kral ve general tarafından istenmektedir.

DNB kaynaklı başka bir haberde, Sovyetler Birliğinin iyi techiz edilmiş ve talim görmüş kuvvetlerine karşı Almanya'nın görülmemiş muazzam kuvvetlerle hücumlar yapacağı bildirilmektedir. Alman kuvvetlerinin şarkta yalnız olmadığına dikkat çekilen haberde, kuzeyde Finlandiya kıtalarının, Romen–Sovyet sınırında ise Romen kıtalarının Alman ordusunun yanında olduğu belirtilmektedir.

Aynı bültende Müttefik kaynaklarından (Londra ve Reuter) gelen toplam 10 tane haber bulunmaktadır. Bu haberlerin üçü, Führer'in ağzından saldırının gerekçelerini ve o anki genel durumu, hiç yorum yapmadan verirken biri, Alman Başkumandanlığının radyoda Alman halkına Rus paraşütçüler hakkında yaptığı uyarıyı, biri Sovyetler Birliği İngiltere Sefiri Maiski ile İngiltere Dışişleri Bakanı Eden'in görüşmesini, diğeri ise Sovyet Dışişleri Bakanı Molotof'un saldırıya ilişkin radyoda yaptığı açıklamasını vermektedir.¹⁹¹

¹⁹¹ Molotof, açıklamasında, Alman kıtalarının sabah saat dörtte, hiç bir neden göstermeden ve ilanı harp etmeden Sovyetler Birliğine taarruz ettiğini, 200'den fazla ölü ve yaralı olduğunu, memleketine yapılan bu tecavüzün eşine rastlanmadığını, Almanlarla yapılan anlaşmaya harfiyen uyduklarını söylemektedir. Bunun tersinin ispat edilemediğini, saldırının bütün sorumluluğunun Almanların faşist şeflerine ait olduğunu belirten Molotof, saldırı başladıktan sonra Almanya'nın Moskova sefirinin Dışişleri Bakanına nota verdiğini, bu notada Alman Hükümetinin Kızılordu alaylarının Alman sınırında tahşit edilmesi üzerine Sovyetlere karşı harekete geçmeğe karar verdiğinin bildirildiğini belirtmektedir. Molotof, notaya Sovyet Hükümeti adına verdiği cevapta, Alman Hükümetinin son dakikaya kadar hiç bir girişimde bulunmadığını söylediğini bildirmekte, Hükümetinin Sovyet kıtalarının ve uçaklarının hiç bir zaman herhangi bir sınıra tecavüz etmediğini ilan etmesini istediğini, Romenlerin Sovyetlerin hava akınları yaptığı şeklinde yalan söylediğini öne sürmektedir. Saldırdan sonra Sovyet hükümetinin kıtalarına Alman kıtalarını vatan topraklarından kovmak emrini verdiğini bildiren Molotof, bu saldırının onlaraAlman illeti tarafından değil, Fransızları, Çekleri, Polonyalıları, Sırları, Belçikalıları, Danimarkalıları, Hollandalıları, Yunanlıları ve diğer milletleri esaret altına alan nazi Almanyasının hunhar zimamdarlarının oluşturduğu zümre tarafından yapıldığını belirtmektedir. Milletinin küstah ve müteceviz bir düşmanla ilk kez karşılaşmadığını belirten Molotof, vaktiyle Napolyon'un Rusya seferine de vatanın iyiliği için giriştiği bir savaşa karşılık verdiğini dile getirmektedir.

Müttefik kaynaklı diğer haberlerden üçü İtalyan Stefani Ajansında alınma olup, Alman kıtalarının ilerleyişini ve İtalya'nın da Sovyetler Birliğine savaş açtığını konu almaktadır.

Alman saldırısının Japonya'daki yankılarını anlatan bir habere göre, saldırı Tokyo'da hayret uyandırmıştır. Ayrıca, habere göre resmi yorumda bulunulmamasına rağmen, Japonlara, üçlü paktın üyelerine Avrupa ve Asya'da şef olma hakkını verdiği, bu amaç için güçlerini birleştirmeleri gerektiği; diğer yandan, paktın, paktı imzalayanlar ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilere harel getirmeyeceğini söylediği de hatırlatılmaktadır.

Müttefik kaynaklı haberlerden biri de İngiltere Başbakanı W.Churchill'in radyoda verdiği nutkun metnidir. Churchill nutkunda, Rusya'ya yapılan saldırı ile savaşın dönüm noktalarından birine gelinmiş olduğunu bildirmekte, Büyük Britanya'nın Rusya'ya mümkün olan bütün teknik ve iktisadi yardımı yapmayı teklif ettiğini söylemektedir.¹⁹²

Rusya kaynaklı üç haberde de Molotof'un saldırıya ilişkin radyodan yaptığı nutkun özeti, nutuk üzerine Moskova'da yapılan gösterilerde, milyonlarca işçinin düşmanın hakkından geleceğinin ifade edilmesi, Rusya'de seferberlik ve sıkı yönetim ilan edildiği konu edilmektedir.

¹⁹² Churchill iki ülke arasındaki anlaşmaya uyulmadığına dair Almanya'dan hiç bir şikayet gelmediğini, Almanya'nın savaş ilan etmeden, ultimatom bile vermeden saldırıya geçtiğini, bir saat sonra da Alman Büyükelçisinin Rus Dışişleri Bakanını çağırarak savaş ilanını bildirdiğini söylemektedir. Aynı şeyin daha önce de Norveç, Danimarka, Hollanda ve Belçika'da yaşandığını belirten Churchill, bu olayın kendisi için sürpriz olmadığını, daha önce Stalin'i uyardığını söylemektedir. Hitler'in bir canavar olduğunu, Avrupa'yı ayağı altına aldıktan sonra şimdi de yıkımcılığını Rusya ve Asya'ya kadar sokmak istediğini söyleyen Churchill, başarılı olursa Rus milletine getireceği felaketi daha sonra Çin ve Hindistan'da yaşayan insanlara da getireceğini öne sürmektedir. Churchill nutkunda ayrıca, Nazi rejiminin komünizmin en kötü esaslarından ayırd edilemeyeceğini, iştiha ve ırk tahakkümü hariç her türlü tez ve prensipten yoksun olduğunu, vahşette bütün insan kötülüğü şekillerini aştığını söylemektedir. Komünizmin son 25 yıl içinde sürekli düşmanı olduğunu ve bunu geri almadığını söyleyen Churchill, ancak sadece vatanlarını savunan Rus askerleri gördüğünü, hükümetinin tek hedefinin Hitler'le sonuna kadar çarpışmak olduğunu, Rusya'ya her türlü yardımı yapacaklarını, tehlikenin bütün devletlerin tehlikede, davanın da dünyadaki tüm hür insanların davası olduğunu söyleyerek nutkunu bitirmektedir.

Washington kaynaklı bir haberde ise, Alman saldırısının Washington diplomatik çevrelerinde heyecan uyandırdığı, ilk meselenin Amerika'nın Rusya'ya yardımı meselesi olduğu, Ayandan George'un, bu olayın Amerika siyasetinde değişiklik yapmayacağını, Alman meydan okumasına karşı Büyük Britanya ve Amerika'ya hazırlanma zamanı vereceğini, diğer yandan Almanya'nın Büyük Britanya'yı istila ümidinden vazgeçtiğini söylemektedir.

Görüldüğü gibi, Anadolu Ajansı bültenlerinde savaşan iki tarafın kaynaklarına da yer verildiği gibi, onların dışında işgal edilen Rusya, savaşın dışında olan Amerika ve Japonya gibi farklı kaynaklara da yer verilmiştir. Böylece olayın farklı yönleri, farklı bakış açılarından kamuoyuna yansıtılmak istenmiştir. Gazeteler Ajans aracılığıyla tüm tarafların haberlerini alacaklardır. Tarafsız ve savaş dışı bir ülkenin yapması gereken de zaten haberlerinde taraf tutmadan, iki tarafın görüşlerini de haber yapmak ve iki taraftan birine iltimas yaptığı izlenimi vermemektir. Peki, gazeteler Anadolu Ajansından aldıkları bu haberleri nasıl halka yansıtmışlar, hangi bölümlerine ağırlık vermiş, hangi bölümlerini almadan geçmiş ya da kısa tutmuşlardır?

B.Cumhuriyet

Anadolu Ajansı bültenlerinde Alman saldırısının haberinin verildiği 22 Haziran 1941 tarihinin ertesi günü, 23 Haziran 1941 tarihli *Cumhuriyet*'in birinci sayfası tamamen bu olaya ilişkin haberlere ayrılmıştır. Konuyla ilgili sekiz ayrı başlık bulunmaktadır. Bu başlıklardan ikisi, Yunus Nadi ve H.Emir Erkilet'in makalelerine aittir.

Gazetenin sol en üst köşesinde diğer başlıklardan daha iri puntolarla yazılan "Bitarafız" başlığı dikkati çekmektedir. Başlığın altındaki üç satırlık

haberde, Anadolu Ajansında yayımlanan hükümetin tarafsızlık kararı aynen verilmektedir.

“Bitarafız” başlığının hemen yanında bulunan “Alman-Rus harbi başladı” başlıklı haber DNB kaynaklı doktor Göbels’in radyoda Führer’in Alman milletine okuduğu beyannameden sözetmektedir.¹⁹³

“Alman Hariciye Nazırı Sovyet elçisine ilanı harbi bildirdi” başlıklı haberde; Von Ribbentrop tarafından verilen notada Sovyetler Birliğinin düşmanca vaziyeti ve Kızılordunun Almanya sınırları için tehlike oluşturan tahşidatı (çıkarma) nedeniyle Almanya’nın Almanya’nın Sovyetler Birliğine askeri tedbirlere başvurduğunu söylediği yazmaktadır. Haber, Anadolu Ajansı’nda Hitler’in erlere hitaben yayımladığı emirden, Avrupa’nın kaderinin, Alman Reich’inin geleceğinin erlerin elinde olduğunu söyleyen bölümle sona ermekte ve altında, Alman Başkumandanlığının ilk tebliğinde savaşın gidişatı hakkında bilgi verilmektedir.

Bu haberlerin hemen üstünde, 1939’da Polonya’da çekilmiş, Alman ve Rus askerlerini bir sohbet sırasında gösteren bir fotoğraf bulunmaktadır. Bu fotoğrafla, o andaki savaşın sıcaklığını vermekten ziyade, iki karşı tarafın eski anlaşma günlerine gönderme yapılmakta ve *Cumhuriyet*’in Alman saldırısının olumsuzluğunu ortaya koymaktan ve Almanya aleyhine yorum yapmaktan kaçındığı izlenimi uyandırmaktadır.

Baş sayfadaki bir haber, “Molotof Bütün Alman İddialarını Reddediyor” başlıklı haberdir. Molotof’un “Memleketimize karşı yapılan bu tecavüzün medeniyet tarihinde eşi görülmemiştir” sözü, “Sovyet Nazırı Alman Paktna

¹⁹³ Haberde Führer’in bu beyannamede, Führer’in Sovyetlerin İngiltere ile birlikte Almanya aleyhine müteveccih (yönelmiş) hareketlerini bildirmekte, Buzlar Denizinden Karadeniz’e kadar Finlandiya ve Romanya orduları ile beraber bir cephe oluşturulduğu ve bu cephenin Avrupa’nın güvenliğini sağlama amacı taşıdığı söylenmektedir.

riayet edildiğini ısrarla söylüyor” ve “Alman tayyareleri Zitomir, Kief, Sivastopol ve diğer bazı şehirleri bombardıman ettiler” alt başlıkları ve Sovyetler Birliği Komiserler Heyeti Reisi Jozef Stalin’in fotoğrafı yer almaktadır.¹⁹⁴ Molotof’un beyanının hemen yanında, “Churchill Sovyetleri Müttefik Addediyor” başlığı altında Churchill’in “Onların karşılaştığı tehlike, bizim tehlikemizdir, Rus Milletine elimizden gelen her yardımı yapacağız.” sözü ve Churchill’in fotoğrafı yer almaktadır.¹⁹⁵

İlk sayfanın altlarındaki iki başlık da, “Rumen Ordusu dün Prut Nehrini Geçti” ve “İtalya da Sovyetlere Harb İlan Etti”dir. Başlığın altında, diğer ülkelerin tepkileri, “Macaristan Müdafaa Tedbirleri Aldı”, “Japonya Bir Karar Arifesinde” ve “Amerika Sovyetlere Yardım Edecek” şeklinde özetlenmiştir.Haberde ayrıca, Slovakya’nın Sovyetlerle ilişkisini kestiği, Sovyet elçisinin M.Eden’le görüştüğü yer almaktadır.

Birinci sayfanın sağ üst kısmında koyu puntolarla “Hitler Alman Milletine Bir Beyanname Neşretti” Başlığı altında Führer’in ağzından “Yalnız Almanya için değil, bütün beşeriyeti kurtarmak üzere harb ediyoruz.” cümlesi yer

¹⁹⁴ Londra kaynaklı bu haberde, Molotof’un radyodaki beyanatında, Alman kıtalarının hiçbir sebep göstermeden Sovyetler Birliğine taarruz ederek hududu geçtiğini, Zitomir, Kief, Sivastopol’a hava akınları yaptıklarını, 200’den fazla ölü ve yaralı olduğu yazmaktadır. Taarruz başladıktan sonra Almanya’nın Moskova sefiri Molotof’a verilen notada Alman Hükümetinin Kızılordu alaylarının Alman sınırında tahşid edilmesi (çıkarma) üzerine Sovyetlere karşı harekete geçmeye karar verdiğinin bildirildiği söylenmektedir. Habere göre Molotof , notaya verdiği cevapta Alman Hükümetinin son dakikaya kadar Sovyet Hükümeti nezdinde hiçbir teşebbüste bulunulmadığını bildirmiştir. Ayrıca Sovyet kıta ve tayyarelerinin hiçbir zaman herhangi bir yere tecavüz etmediği, Rumenlerin yalan söylediği, Molotof’un ağzından bildirilmektedir.

¹⁹⁵ Haberde Churchill’in davanın bütün hür insanların davası olduğunu açıkladığını, savaşın dört aşama geçirdiğini, bunların Fransa’nın sükutu, İngiliz Hava Kuvvetlerinin Alman taarruzuna karşı gelmesi, Amerika’nın İkras ve ve İaşe (Ödünç Verme ve Yardım) anlaşmasını kabul etmesi ve Almanya’nın Rusya’ya yüklenmesi olduğunu anlattığı yazmaktadır. Beşinci sayfada devam eden ve altbaşlıkları “Rus Milletinin kendini müdafaa edeceğinden eminim”, “Hitler harp makinesini boş bırakamazdı” ve “Hitler’in hedefi İngiltere’dir.” olan haberde Churchill, Hitler’in bütün Avrupa’yı çiğnemek isteyen bir canavar olduğu, canavarın ordusunu atıl bırakamayacağını, bunun için yüzlerce milyon insanı çiğnediğini, bu orduyu yalnız kanın beslemediğini, petrol gerektiğini, onun için Hitler’in Rus köylüsünü çiğnediğini söylemekte Churchill, haberde Hitler’in amacının Rus ordularını yenerek güçlendikten sonra İngiltere üzerine yüklenmek olduğunu öne sürmektedir.Haber, Churchill’in “Rusya’ya elimizden gelen her yardımı yapacağız” altbaşlığı ile sona ermektedir.

almaktadır. Aşağısında ise, “Führer, Sovyetlerin Almanya’yı mütemadiyen arkadan vurmaya çalıştığını anlattı.” ve “Hitler’in ifşaatına nazaran Molotof, Rusya’nın Boğazları işgal etmek istediğini de bildirmiş.” altbaşlıkları bulunmaktadır.

Gazetenin birinci sayfasından başka, iki, üç ve beşinci sayfaları da Alman saldırısına ayrılmıştır. Hitler’in Alman milletine yayımladığı bildirinin metni iki sütun halinde gazetenin beşinci sayfasında verilmektedir.

Üçüncü sayfada ise iri puntolarla “Alman Elçisinin Hükümetimize Dün Verdiği Muhtıra” başlığı altında, muhtıranın tam metni, sayfanın yarısını kaplayacak şekilde yer almaktadır. Haberin alt başlıkları Almanya’nın ağzından verilmektedir.

Cumhuriyet’in savaşa iki tarafa da yer veren haberleri, hükümetin ve Anadolu Ajansının denge politikasını titizlikle uyguladığını göstermektedir. Zaten hepsi Anadolu Ajansı’ndan alınan haberlerin bir kısmı özetlenmiş, ancak Hitler’in ve Von Papen’in tam metin bildirimleri olarak verilmiştir.

Haberler birinci derecede yetkili ağızlardan, yorum katmadan verilmiştir. Yine her iki taraftan da yetkililerin beyanlarına ilk sayfada yer verilmesi ve hepsinin yanına fotoğraflarının konması, uygulanan denge politikasını göstermektedir. Ancak gazetede kapladıkları yer açısından bakıldığında, Almanya haberlerine ve yetkililerinin beyanlarına fazla önem verildiği görülmektedir. Kısaca, biçimsel açıdan Almanya lehine bir durum göze çarpmaktadır.

Cumhuriyet’in başyazarı Yunus Nadi, “Alman-Rus Harbi” başlıklı makalesinde, bu olayda doğruyu bulmak için iki taraf arasında yapılan

anlaşmanın başlangıcındaki samimiyetsizlik üzerinde durmak gerektiğini söylemektedir. Nadi, Rusya'yı başından, demokrasiler yerine Almanya ile anlaşarak savaşı hem mümkün kıldığını, hem de hızlandırdığını, ama savaşın sonuçlarına ilişkin hesaplarında yanıldığını söyleyerek suçlamaktadır. Makalede olayın bütün dünyada sürpriz tesiri yaptığını söyleyen Nadi, harbin başlamasından hayrete düşmeyecek tek kişinin *Cumhuriyet*'in askeri yazarı H.Emir Erkilet olduğunu öne sürmektedir. Erkilet'in bu çarpışmayı kaçınılmaz bir zorunluluk olarak gördüğünü söyleyen Nadi, Rusya-Almanya arasındaki anlaşmanın zaten samimi olmadığını ifade etmekte, Nasyonal Sosyalist Almanya'nın baş ilkelerinden birinin Rus komünizmi aleyhtarlığı olduğunu, üçlü paktın adının antikomintern paktı halinde var olduğunu hatırlatmaktadır. Anlaşma olunca bu antikomintern paktın bir kenara koyulduğunu, bu anlaşmayı akıllarına sığdıramayan ince zekaların , bu gidişle Sovyetlerin de antikomintern paktına mı gireceğini sormaya başladığını söyleyen Nadi, ya da bir gün nasyonal sosyalizmle faşizmin komünizmle birleşeceğini, oysa ikisinin de mümkün olmadığını söylemektedir.

Nadi'ye göre Rusya, Almanya ile anlaşarak baştan savaşı mümkün kılmıştır. Yani iki taraf da masum değildir. Rusya da işgale uğrayan mazlum bir ülke konumundan uzaktır. Savaşın nedenlerini böyle yorumlayan ve iki taraf arasındaki samimiyetsiz ve dürüstlükten uzak olunmasına bağlayan Nadi, bitmesini istedikleri bir savaşın yeni alanlarda devam etmesine yalnız teessüf edebileceğini, memleket olarak alacağımız tavrın ,sınırlarımızdaki nöbetçiliği daha sıkı ve dikkatli kılarak olayların dışında kalmak ve bu ateşten ülkemize kıvılcım sıçramamasını sağlamak olması gerektiğini ifade etmektedir.

C.Tan

Tan'ın 23 Haziran 1941 tarihli sayısının ilk sayfası da tamamen Alman-Rus Savaşına ayrılmıştır. *Cumhuriyet* gibi *Tan*'ın da ilk sayfasının sol üst köşesinde çerçeve içinde koyu puntolarla “Türkiye Bitaraf” yazmakta ve altında Hükümetin konuya ilişkin resmi tebliği yer almaktadır.

Bu tebliğin hemen yanında “Alman-Rus Harbi Başladı” başlığı ile yanında bir Rus köyünde bir evin bahçe çitlerini yıkan Alman kuvvetlerine ait bir topçu müfrezesini gösteren bir fotoğraf bulunmaktadır.

Tan ile *Cumhuriyet* arasındaki fark, önce bu fotoğraflarda göze çarpmaktadır. *Cumhuriyet*'in koyduğu fotoğrafta Almanya'nın saldırısını hatırlatan bir işaret yoktur. Tersine iki ülke askerlerinin birlikte görüldüğü eskiyi hatırlatan bir fotoğraftır. *Tan*'ın fotoğrafında ise vurgu, Almanya'nın Rusya'ya saldırısına yapılmaktadır. Bundan *Tan*'ın Almanya'yı saldırgan, Rusya'yı işgal edilen mazlum ülke olarak gördüğü sonucu çıkmaktadır.

Tan'da savaş haberi ise, “Alman-Rus Muharebesi Başladı” başlığı ile verilmektedir. Saldırı haberi Anadolu Ajansından alınarak *Cumhuriyet*'te olduğu gibi yorum katılmaksızın aktarılmaktadır.

Bu haberin hemen yanında “Hitler'in Mesajı” başlığı altında Hitler'in Alman milletine yayımladığı beyanname, Anadolu Ajansından alınarak hiçbir yorum yapmadan aynen verilmiştir.

Bu haberin yanında “İngiltere Rusya'ya Yardım Edecek” başlığının altında, Churchill'in nutku kendi ağzından aynen verilmiştir.

Gazetenin son haber sütununun başlığı “Molotof’un Nutku”¹⁹⁶dur.

Cumhuriyet’te özetlenerek verilirken *Tan*’da tamamı verilmiştir. Bu da *Tan*’ın Rusya’ya önem verdiğini düşündürebilir. “Alman-Rus Harbi” başlıklı haberin altında, “Alman Notası” başlığı göze çarpmaktadır. Başlığın altında, “Sovyet Rusya’nın Hasmane Vaziyeti, Kızıldunun Tahşidatı Dolayısıyla Harekete Geçildiği Tasrih Ediliyor (belirtiliyor)” yazısı ile, Von Papan’ın Türk Dışişleri Bakanına verdiği nota aynen yayımlanmaktadır. Baş sayfada dikkati çeken diğer haber başlıkları, “İtalya da Harp İlan Etti.”, “Karadeniz Harp Sahası” ile “*Ulus*’un Makalesi” dir.

Tan, *Cumhuriyet*’ten farklı olarak, baş sayfasında *Ulus*’ta Falih Rıfki Atay tarafından savaş hakkında yazılan başmakaleye yer vermektedir.¹⁹⁷

Amerika’nın savaşa tepkisi, 5. sayfada “Amerikan Siyaseti Alman-Sovyet Harbi Karşısında Değişmeden Kalıyor” başlığı ile yer almış ve bültendeki Washington kaynaklı haberin aynısı verilmiştir.

Tan da *Cumhuriyet* gibi tarafların yetkililerinin tüm demeçlerini dengeli bir şekilde baş sayfada vermiştir. Bu da zaten dönemin titizlikle uygulanan denge politikası gereği beklenen bir durumdur. Bu haberlerden ya da demeçlerden birinin verilmemesi belki de kıyameti kopartacak, haberi geçmeyen tarafın baskısı ile sonuçlanacaktır. Böyle bir duruma meydan vermemek için baştan

¹⁹⁶ Molotof’un ağzından verilen; “Napolyon Gibi Hitler Mağlup Olacaktır.”, “Tamamile Muslihane (barışçı) Bir Yol Tutmuştuk.”, “Orduya Müdafaa İçin Emir Verilmiştir, Düşmanı Ezeceğiz.” altbaşlıkları ile verilen haberde, Molotof’un radyoda beyanatta bulunarak Alman kıtalarının hiçbir sebep göstermeden ve ilanı harp etmeden Sovyetler Birliğine taarruz ederek hududu geçtiğini bildirdiği yazmaktadır. Ardından, Molotof’un beyanatının tamamı verilmektedir.

¹⁹⁷ Makalede Atay, Sovyetler’in Boğazlara ait teklifleri hakkında doğru olması gereken beyanatın memlekette hayret uyandırdığını söyledikten sonra, Rusya’nın tüm teşebbüslerinin Führer üzerinde, diğer Cenup Slavlarıyla da birleşerek Almanya’yı çember içine alma tertibi etkisi uyandırdığını söylemektedir. Falih Rıfki Atay daha sonra sözü olaylara bırakmak gerektiğini söylemiş ve makalesini Türkiye’nin harp karşısında bitaraf kalacağını ilan ettiğine, yalnız harbin değil, asrın en büyük olayı karşısında bulunduğumuza dikkat çekerek bitirmiştir.

koyulan yasaklar ve talimatlar gazetenin iki taraftan da eşit söz eden dengeli yayınıyla sonuçlanmaktadır.

Tan'ın başyazarı Zekeriya Sertel'in makalesinin başlığı, "Sovyetlerle Almanlar Harp Halinde"dir. Sertel, makalenin başında, Almanya'yı batıda savaşırken doğuya dönerek Sovyetler Birliğine savaş ilan etmeye mecbur eden sebeplerin, Avrupa'da barışı ve yeni düzeni kurmak ve sonra Anglosakson milletlerine karşı uzun bir kıta savaşına girebilmek için Sovyet Rusya'nın zengin kaynaklarına olan ihtiyacı olduğunu, Almanya karada müsavi kuvvetlerle karşı karşıya bulunduğu için Alman-Sovyet Harbinin İkinci Dünya Savaşının en önemli aşamasını oluşturduğunu ifade etmektedir. Alman Dışişlerinin beyannamede savaş için ortaya sürdüğü nedenlere Moskova henüz karşılık vermediği için bu görünürdeki nedenleri üzerinde fazla durmaya gerek olmadığını, çünkü bunlar bir kenara bırakılıp da gerçekleri görmeye çalışınca, Almanya'yı Rusya'ya karşı savaşa sevkeden sebeplerin bambaşka olduğunun görüleceğini söylemektedir.

Almanya'nın Avrupa'ya hakim olduğunu ama harbi kazanamadığını, Amerika'nın giderek güçlendiğini, savaşın uzayacağını, uzun bir savaşı sürdürebilmek için Avrupa'ya hakim olmanın yetmeyeceğini, Avrupa'nın kendi kendine yeten bir kıta olmadığını, hammadde ve gıda maddesine ihtiyacı olduğunu dile getirmektedir. Bunu ise ne sadece Balkanlardan ne de dışarıdan sağlayamamaktadır. Bu nedenle Sertel'e göre Almanya uzun bir kıta harbine girebilmek için Sovyet Rusya'nın zengin kaynaklarına ihtiyaç duymaktadır. İşte bu ihtiyaç, Almanya'yı Sovyet Rusya'ya savaşmaya mecbur etmiştir. Almanya'nın Ukrayna'da öteden beri gözü olduğunu öne süren Sertel, buranın

ele geçirilmesiyle zengin kaynaklarının Almanya ve hatta tüm Avrupanın halkını ve sanayiini senelerce besleyebileceğini söylemekte; bu kaynaklardan yararlanabilmenin Almanya için öteden beri bir emel olduğunu ifade etmektedir.

Sovyet ordusunun dünyanın en mekanize ve motorize kuvvetlerinden biri olduğunu söyleyen Sertel, orduda paraşütten yararlanmayı ilk kez Sovyetler Birliğinin uyguladığını, bütün dünya bu tecrübeye gülerken bunu yalnız Almanların ciddiye alarak denediğini anlatmaktadır. Ayrıca, Sovyet Rusya'nın sonsuz insan ve malzeme kaynağı olduğu için savaşa dayanabileceğini belirten Sertel, bu nedenle Alman-Sovyet savaşının savaşın en önemli ve meraklı aşamasını oluşturacağını, yaratacağı sonuçlar açısından da dünyanın en önemli olayı olacağını söyleyerek sözlerini bitirmektedir.

Görüldüğü gibi, haberlerde denge politikası gereği eşit ve tarafsız davranan *Tan*, Sertel'in makalesinde Rusya'ya karşı sempatisini belli etmektedir. Savaştan tamamen Almanya'yı sorumlu tutan Sertel, Rusya'nın sadece zengin kaynakları nedeniyle saldırıya uğradığını söyleyerek onu haksızlığa uğramış mazlum bir ülke olarak göstermekte, ancak Rusya'nın Almanya'ya direnecek kadar güçlü olduğunu söyleyerek yüceltmektedir.

D.Akşam

23 Haziran 1941 tarihli *Akşam*'ın birinci sayfasının en üstünde göze çarpan iki başlık, "Sovyet Hududunda Şiddetli Muharebeler"¹⁹⁸ ve "Türkiye

¹⁹⁸ Londra ve Anadolu Ajansı kaynaklı haberde Moskova'dan alınan haberlere göre çarpışmalar olduğu, bir kişinin öldüğü, 200 kişinin yaralandığı yazmaktadır. Ardından verilen Berlin (A.A.), (DNB) kaynaklı bilgide, Hitler'in emrinden sonra Sovyetler Birliğinin iyi talim görmüş ve techiz edilmiş kuvvetlerine karşı açılan muazzam savaşta Almanya'nın o ana kadar görülmemiş muazzam kuvvetlerle hücum yapacağını tahmin edildiği kaydedilmektedir. Kara, deniz ve hava kuvvetlerinin kitle halindeki hücumlarına şark cephesi boyunca başladığı belirtilen haberde, Alman hava kuvvetlerinin tayyare meydanlarına, kıtaat tahşidatına, istihkamlara ve Sovyet kıtalarına mahsus barakalara başarıyla hücum ettiği yazmaktadır. Devamı 7. sayfada devam eden haberde, Berlin kaynaklı "Şarki Prusya'ya akın teşebbüsü tardedildi.", Bükreş kaynaklı "Rumen kıtalarının hareketi", New York (A.A.) kaynaklı "Sovyet Rusya'da alınan

Bitaraf" tır. Savaş karşısında Türkiye'nin tarafsız olduğunu ilan eden "Türkiye Bitaraf" başlıklı resmi tebliğ, diğer gazetelerde olduğu gibi Akşam'da da baş sayfanın en üstünde çerçeve içinde verilmiştir. "Sovyet Hududunda Şiddetli Muharebeler" başlıklı haberin sağında bir Sovyet askerinin, solunda ise bir alman askerinin fotoğrafı aynı büyüklükte yer almaktadır. Bununda iki tarafa da eşit davranma ve eşit yer verme gereğidir.

Baş sayfadaki diğer haberlerden biri, Berlin kaynaklı, "Molotof'un 4 suali, Almanya'nın cevabı" başlığı ve "B.Hitler, Sovyetlerin Boğazlarda üsler istemesine muvafakat etmediğini söylüyor.-B.Hitler, Sovyetlerin Romanya, Filandiya ve Bulgaristan hakkındaki suallerine verdiği cevapları da bildiriyor." altbaşlıkları ile sunulan haberdır. Haberde Hitler'in Alman milletine yayımladığı bildiri özetlenmektedir. Sonra da, Führer'in beyannamesini Alman milletine Dr.Goebbels'in okuduğu, beyannamenin sonunda Almanya'nın ve Alman milletinin mukadderatını ve istikbalini yeniden ordunun ellerine vermek kararını bildirdiği anlatılmaktadır.

Bu haberin hemen altında, Londra (A.A.) kaynaklı bir haberde, Hitler'in mesajında, Alman hududunda 160 Sovyet fırkası yerleştirildiğini, son haftalarda sınırda sık sık tecavüzler yapıldığını ve Moskova'daki Yahudi ve Bolşevik suikastçilerin faaliyetine son vermek zamanı geldiğini söylediği bildirilmektedir.

Bunu izleyen Berlin kaynaklı bir haberde ise, Führer'in Doğu cephesi erlerine yayımladığı bildiride, Alman milletine hitabının sonunu yinelemekte ve Alman erlerine seslenerek Avrupa'nın mukadderatı, Alman Reich'inin istikbali, milletimizin mevcudiyetinin, ellerinde olduğu söylenmektedir.

tedbirler" ve Presburg (A.A.) kaynaklı "Slovakya Sovyetler Birliği ile münasebetlerini kesti." Başlıklı kısa haberler yer almaktadır.

Baş sayfada savaşı anlatan başlıklardan biri de Londra (A.A.) kaynaklı “B.Churchill’in Dün Akşam Radyodaki Nutku - Büyük Britanya Rusya’ya yardımda bulunacağını vaat etti”dir.Haberde, B.Churchill’in radyodaki nutkunda, Hitler’in Rusya’ya taarruz ettiğini, bütün bilinen hıyanet formalitelerine uyulduğunu, Büyük Britanya’nın Rusya’ya yapabilmesi mümkün bütün teknik ve iktisadi yardımı yapmayı teklif ettiğini söylediği kaydedilmekte ve Churchill’in nutku özetlenmektedir.

Diğer haberlerden biri de, “B.Molotof’un Radyodaki Beyanattı” başlığı altında, “Sovyet Hükümet Adamı Yeni Harbin Mesuliyetini Almanya’ya yüklüyor / Molotof Almanların bir çok mıntakalarda harekete geçtiklerini, müteaddit şehirlere bombalar atıldığını söyledi” altbaşlıklı haberdır. Haberde, Molotof’un radyoda beyanatta bulunarak, Alman kıtalarının sabah saat dörtte hiçbir sebep göstermeden ve ilanı harp etmeden Sovyetler Birliğine taarruz ederek hududu birkaç noktada geçtiklerini söylediği bildirilerek, beyanattın tamamı verilmektedir.

Buradaki altbaşlık, Akşam’ın Sovyet Rusya’ya bakışını göstermesi açısından ilginçtir. Molotof’un savaşın sorumluluğunu Almanya’ya yüklediğini belirten başlık, savaşın Alman saldırısı ile başladığını gözardı etmekte, iki tarafın da suçlu olduğu ya da Rusya’da da suç olduğu imasında bulunmaktadır. Bu da Akşam’ın Sovyet Rusya’ya pek sıcak bakmadığını satır arasında göstermektedir.

Yukarıdaki haberin hemen yanında, “İlk Sovyet Harp Tebliği – İki Mıntaka Müstesna Alman Taarruzları Püskürtüldü” başlığı altında, Moskova (A.A.) (B.B.C.) kaynaklı ilk Sovyet harp tebliği, onun altında “Moskova’da

Nümayişler – Halk Caddelerden Geçen Askerleri Alkışladı” başlıklı, yine Moskova (A.A.) (B.B.C.) kaynaklı kısa bir haber bulunmaktadır.

Baş sayfadaki son üç haber, Roma (A.A.) kaynaklı “İtalya, Almanya ile beraber – Sovyetlere, kendilerine harp halinde bulunduğunu bildirdi.” , Berlin (A.A.) kaynaklı “Alman Taarruzu” ana başlığıyla “Şarki Prusya’da Topçu Hazırlığı Yapılmaksızın Başladı – Sivastopol Bombardıman Edildi”, Moskova (A.A.) kaynaklı Sovyet Rusya’da Seferberlik ve Örfi İdare” başlıklı haberlerdir.

Ayrıca, 2. sayfada, Almanya’nın Rusya’ya verdiği notanın tam metni ile “Harp İlanı Haberinin Akisleri “ başlıklı bir haber yer almaktadır.

Sonuçta, *Akşam* da dengeli haber konusundaki görevini yerine getirmiş, her tarafın haberine ve yetkililerin demeçlerine tam yer vermiştir. Ama, biraz önceki örnekte olduğu gibi bazı başlıklar gözetilen siyasi görüşü ele vermektedir.

Akşam’ın başyazarı, Necmeddin Sadak tarafından kaleme alınmıştır.Yazının başlığı “Hem askeri bakımdan, hem neticeleri itibarı ile Avrupa’nın en büyük kara harbi karşısındayız – Bu yeni mücadelede de Türkiye’nin siyaseti bitaraflik muhafaza etmektir.”dir.

Yazıda Almanya’nın Rusya’ya savaş ilanının bütün dünyada derin bir hayret ve heyecan uyandırdığı, çünkü 1939’da sıkı bir işbirliği ile Polonya’yı paylaşan iki devletin düşman haline gelmesinin bu harbin en garip gözlemlerinden biri olduğu ifade edilmekte, fakat bu garipliğin sadece görünüşte olduğu öne sürülmektedir. Aslında Almanya ve Sovyet Rusya’nın Avrupa’da yan yana yaşayan iki amansız düşman olduğu kaydedilen yazıda, Sovyetler İngiltere ve Fransa ile Polonya savaşından önce ittifak etmiş olsaydı Almanya’nın savaşa girişmeyeceğini öne süren Sadak, o zaman da Almanya’nın Rusya için tek düşman kalacağını,

Rusya'nın bu yüzden Almanya ile anlaşmayı ve dolayısıyla Avrupa savaşının başlamasını çıkarlarına barıştan daha uygun bulduğunu söylemektedir. Sadak, Rusya'nın bu harpte Almanya'nın kazanmasını değil, yenilgisini beklediğini belirtmiştir.

Sadak'a göre bu iki taraflı düşmanlığın gizliliği, Alman orduları Avrupa'da serbest kalıncaya kadar sürmüş, İngiltere'yi istila girişiminde bulunmak istemediği anlaşılan Almanya, doğu komşusuyla hesaplaşmak zamanı geldiğine hükmetmiştir.

Bu taarruzun bir günlük, bir yıllık geçmişi olan bir olay olmadığını ifade eden Sadak, Germen ve Slav ırkının tarih kadar eski rekabetinin er geç ortaya çıkışına şahit olduğunu ve yalnızca Slavlığın Hitler Almanyası ağzında komünistlik tehlikesine dönüştüğünü öne sürmektedir.

Avrupa'da savaşa karışabilecek devlet kalmadığını söyleyen Sadak'a göre, Türkiye'nin bu çatışma karşısında tarafsızlıktan ayrılmayacağı, herkesçe bilinmesi gereken bir gerçektir. Amerika veya İngiltere'nin Rusya'ya yardım etmeleri ihtimali de yeni bir durumu ortaya çıkarmayacaktır. Çünkü Rusya'nın ne denizden, ne de asker, silah, v.b. açılarından yardıma ihtiyacı yoktur, ayrıca yardım alma imkanı da yoktur. Sovyetlere hiç de dost olmayan Japonlar ise Çin savaşıyla o kadar bunalmışlardır ki, Almanya'ya üçlü ittifakla bağlı olmalarına rağmen Moskova'da Sovyetlerle bir saldırmazlık anlaşması imzalamışlardır.

Sadak yazısının sonunda, Almanya'nın çetin bir savaşa girdiğini, Sovyet Rusya'nın ise çoktandır korktuğu için politika oyunlarına başvurduğunu, en kuvvetli ve kendisine en fazla kin besleyen düşmanla karşı karşıya olduğunu belirtmekte ve savaşın heyecanla izleneceğini söylemektedir.

E.Sonuç

Yapılan incelemeye göre, üç gazete de savaşa ilişkin haberleri bültenden aldıkları gibi ve yorum katmadan vermişler, hatta yetkili kaynakların yayımladıkları bildirimleri noktasına dokunmadan yayımlamışlardır. Ancak haberler arasında gözle görülür değişiklik başlıklarda olmuştur. Gazetelerin kendi ağzından verilmiş olan başlıkların bazılarında taraflardan birine duyulan sempati ya da antipati hissedilmektedir. Tüm başlıkların konuyu özetleyen, kamuoyunun anlayacağı kısa ve anlaşılır cümleler olmasına dikkat edilmiştir.

Haber kaynakları açısından bakıldığında, *Akşam*'da Alman-Rus savaşına ilişkin 4 Berlin, 4 Londra, 3 Moskova, 1 Roma ve 3 New York&Washington kaynaklı haber yer alırken, *Tan*'da 4 Berlin, 2 Londra , 1 Roma ve 1 Washington kaynaklı haber yer almaktadır. *Cumhuriyet*'te ise, yine 4 Berlin kaynaklı, 3 Londra kaynaklı, 1 Roma kaynaklı ve 1 Presburg kaynaklı haber vardır. *Cumhuriyet* ve *Tan*'ın Rusya haberleri Londra kaynaklı olarak görünmektedir. Kısacası, gazetelerin taraflardan herhangi birinin haberine ağırlık vermesi ya da ön planda tutması söz konusu olmadığı gibi, görünen odur ki; gazeteler iki tarafa da eşit davranmak için ellerinden geleni yapmışlardır.

Haber başlıkları açısından, *Akşam* diğer iki gazeteden biraz farklı görünmektedir. Gazetenin baş sayfasındaki 8 haberden 5'inin başlığında Rusya'ya ilişkin bir kelime yer almaktadır. Başlıklarda iki kez Molotof, iki kez Sovyetler, bir kez de Moskova ismi yer almıştır. *Tan*'ın başlıklarında iki kez Alman, iki kez Rusya, bir kez Molotof, bir kez Hitler, bir kez de Churchill adı geçmektedir. *Cumhuriyet*'in başlıklarında ise, 4 kez Alman-Rus (Sovyetler) adı,

2 kez Alman, iki kez Sovyetler , bir kez Molotof, bir kez Churchill, bir kez Hitler adı geçmektedir. Bu açıdan *Cumhuriyet* ve *Tan* haber başlıklarında daha dengeli ve eşit davranıldığı izlenimi edinilmektedir.

Cumhuriyet ve *Tan*, ana haberin başlığı olan “Alman-Rus Harbi Başladı”, olayın bir Alman saldırısı olarak değil, başlamasında iki tarafın da sorumluluğu bulunan bir olay olarak algılanmasına yol açmaktadır. Haber *Akşam*’da “Sovyet Hududunda Şiddetli Muharebeler” başlığıyla verilmektedir. Dolayısıyla, hiçbir gazete, haberlerinde Almanya’nın Rusya’ya saldırdığı gibi bir ifade kullanmamıştır. Bu özenin, Türkiye’nin durumunun nazikliği ve hassasiyeti , izlediği denge politikası nedeniyle gösterildiği düşünülmektedir. Zaten saldırıdan birkaç gün önce, 18 Haziran 1941’de Almanya ile Türkiye arasında Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması imzalanmıştır ve gazetelerde hala bu anlaşmanın haberleri yer almaktadır.

Haberlerin kapladığı yer açısından bakıldığında, *Cumhuriyet*’te Rusya’nın saldırıya ilişkin açıklaması sadece bir sütunda verilirken, Alman kaynakların açıklamaları üç sayfaya yayılmıştır. *Tan*’da da Rusya, İngiltere ve Amerika’nın açıklamaları daha az, Almanya’nın açıklamaları daha geniş yer kaplamaktadır. Bunun nedeni, Anadolu Ajansı bülteninde yer alan haberler ile gazetedeki haberlerin genişliğinin doğru orantılı olmasına bağlanabilir. Çünkü bültende Rus kaynaklı iki habere karşılık Alman kaynaklı otuzbeş haber vardır.

Başmakaleler de tarafsızlık politikasına gölge düşürmemek için dikkatli ve özenli yazılmış olmalarına rağmen, haberlerle karşılaştırıldığında onların tarafsızlığından söz etmek mümkün değildir. Yunus Nadi’nin makalesinde , nazizm ile komünizmin asla birleşmeyeceği söylenerek bu anlaşmanın başından beri

samimiyetsiz bir anlaşma olduğu üzerinde durulurken, Rusya'nın bu anlaşmayı yaparak başlayan savaşa zemin hazırladığı söylenerek Rusya suçlanmakta, Almanya için ise açık bir suçlamada bulunulmamaktadır. Makalenin sonunda ise, ülkenin iyiliği ve savaş dışı kalması için herkese düşen görev, tarafsız ve sağduyulu bir şekilde dile getirilmektedir.

Zekeriya Sertel ise, başmakalesinde doğrudan Almanya'ya yüklenmekte, Almanya'nın neden Rusya'ya saldırdığını kendi yorumu ve bakış açısıyla anlatmaktadır. Rusya'dan söz ederken de Rusya'nın gücü ve zenginlikleri üzerinde durarak, daha ziyade Rusya'yı yüceltmekte ve Almanya'nın Rusya'yı yenemeyeceğini, Rusya'nın savaştan galip çıkacağını söylemektedir.

Necmeddin Sadak'ın başmakalesi , savaşan iki tarafa da aynı uzaklıkta gibi görünse de, Sadak İkinci Dünya Savaşının başlamasından Rusya'yı sorumlu tutmakta ve dolayısıyla onu suçlamaktadır. Almanya içinse kesin bir suçlama olmamakla birlikte, Almanya'nın her zaman Slavlara düşman olduğunu, bu düşmanlığın şimdi komünist düşmanlığına büründüğünü öne sürmektedir. Nadi'nin yazısı gibi Sadak'ın yazısında da Türkiye'nin tarafsızlığı vurgulanmakta, bunun herkesçe bilinmesi gereken bir gerçek olduğu ifade edilmektedir.

Sonuç olarak başyazarlar makalelerinde kendi yorumlarını özgürce ortaya koymuşlar, eğilimleri ile ilgili mesajları vermişlerdir. Açıkça taraf tutmasalar da *Cumhuriyet* ve *Akşam* Rusya'yı, *Tan* ise Almanya'yı suçlayarak siyasi eğilimleri hakkında fikir vermektedir. Nadi ve Sadak yazılarında Türkiye'nin tarafsızlığını vurgulamışlardır. Ayrıca, Yunus Nadi'nin yazıyı bitirirken verdiği mesaj, ulusal çıkarlar adına yapılan tarafsız bir çağrı özelliği

taşıması açısından önemlidir. Bu tür bir mesaja ve Türkiye'nin tarafsızlığına ilişkin bir vurguya Sertel'in makalesinde rastlanmamaktadır.

3. 7 Aralık 1941: Pearl Harbour Baskını ve Amerika'nın Savaşa Girmesi¹⁹⁹

A.Anadolu Ajansı Bültenleri

7 Aralık 1941 tarihli Anadolu Ajansı'nda Pearl Harbour saldırısıyla ilgili haberler,saldırı öncesi ve saldırı haberleri olmak üzere iki çeşittir. Saldırı öncesi iki ülke arasındaki ilişkileri anlatan haber sayısı, yedi tanesi Müttefik, iki tanesi Mihver kaynaklı olmak üzere toplam dokuz tanedir. Savaşla ilgili haberler ise,toplam otuz iki tanedir ve hepsi Müttefik haber ajanslarından gelmektedir.

İlk haberde, Japon hava kuvvetlerinin Hawaii adalarında Pearl Harbour şehrine hava akını ile taarruz ettikleri bildirilmektedir.

Sonraki haberlerde, saldırıyla ilgili gelişmeler verilmekte,Amerikan askeri kuvvetlerinin seferber edildiği, Japonya'nın Birleşik Amerika ve Büyük Britanya'ya savaş ilan ettiği, Roosevelt'in saldırıya ilişkin belgeleri Amerikan Kongresine göndereceği bildirilmektedir.

8 Aralık 1941 tarihli Anadolu Ajansı bülteninde Japonya'nın saldırısı ve Amerika'nın savaşa girmesiyle ilgili, altmışdördü Müttefik, onyedisi

¹⁹⁹ Amerika, Avrupa'da başlayan savaş karşısında tarafsız kalmıştı. Ancak,Müttefik devletlerine değişik zamanlarda yardımlarda da bulunmuştur. Bununla birlikte, İkinci Dünya Savaşının çıkmasıyla ABD ve Japonya arasındaki ilişkiler de gerginleşmeye başlamıştı. Çünkü Uzakdoğu'da Japonya'nın ve ABD'nin çıkarları çatışmaktaydı. Japonya , 7 Aralık 1941'de Hawaii adalarında demirli bulunan Amerikan Pasifik donanmasına saldırmış ve ve donanmanın büyük kısmını yok etmiştir. Bu olayın sonucunda Japonya 8 Aralık günü ABD ve İngiltere'ye, 11 Aralık'ta da Almanya ve İtalya ABD'ne resmen savaş ilan etmiştir. Dünyanın değişik bölgelerinde bulunan bir çok devlet de, içinde buldukları bloka uygun olarak birbirleriyle savaşa girmişler ve böylece savaş, tam bir dünya savaşına dönüşmüştür.

Mihver olmak üzere toplam seksenbir haber vardır. Bunların en önemlileri şunlardır:

Amerika'nın Japonya'ya verdiği muhtıra ve Japonya'nın buna cevabının yayınlandığı haberde, Amerikan Dışişleri Bakanı, Japonların, son kararlarını kendisine bilidirmeden önce hücumla başladıklarını söylemekte; Japonya'nın barış istediği mesajı ile iki yüzlülük ve yalancılık ettiğini öne sürmektedir.

Washington kaynaklı bir haberde, Roosevelt'in, Japon imparatoruna gönderdiği mesajı yayımladığı bildirilmekte, bu uzun mesajın sonunda Roosevelt, vaziyetin böyle devam edemeyeceği, karanlık bulutları dağıtma çareleri düşünmesi için imparatora müracaat ettiği, yalnız kendi ülkeleri halkı için değil, çevre halkının çıkarları için ve daha fazla ölüm olmaması için dostluklarını korumakla görevlendirildiklerini söylemektedir.

Bir başka haber, İngiltere'nin Japonya'ya savaş ilan ettiğidir.

Bir haberde, Çin'in Amerika elçisinin Reuter Ajansına verdiği beyanatta, Japonya'nın büyük devlet olarak kendi idam kararını kendi imzaladığını söylediği bildirilmektedir.

Bir haber ise, Amerika'da halkın kitle halinde gösteri yaparak Japonya'yı protesto ettiği, Amerika'nın vereceği savaş kararının alkışlarla karşılanacağı, pek çok kimsenin bu taarruzu Japon değil Mihver taarruzu olarak kabul ettiğini söylemektedir.

Mihver kaynaklı bir haber, Japon saldırısının Amerika kamuoyunda hayret ve şaşkınlıkla karşılandığını, hükümet propagandasının halka hep Japonya'nın blöf yaptığını söylediğini, basın ise iyice kafaları karıştırdığını,

saldırının Amerikalılara can sıkıcı bir sürpriz olduğunu, maliye ve sanayi çevrelerinin paniğe kapıldığını, Pearl-Harbour'da hasarın çok ağır olduğunu yazmaktadır.

Yine Mihver (Stefani) kaynaklı bir haberde, Japonya'nın Amerika notasına verdiği cevaba yer verilmektedir. Cevapta, kısaca iki ülke arasında anlaşmanın imkansız olduğu, Japon hükümetinin barış isteğiyle müzakerelere devam ettiği ama Washington hükümetinin hiç bir fedakarlıkta bulunmadığı ve isteklerinde değişiklik yapmadığı öne sürülmektedir.

Mihver kaynaklı başka bir haberde de Alman basınının Japonya-Amerika arasındaki savaşın sorumluluğunun Roosevelt'e ait olduğunu yazdığı bildirilmektedir.

Tokyo (Mihver) kaynaklı bir haber ise, Japon başvekilinin Japon milletine hitaben yaptığı konuşmada, Amerika'nın Japonya'ya kabul edilemeyecek teklifler yaptığı, mesela Çin'den çekilmesi ve üçlü paktın iptalini istediği, bunları kabul etmesi halinde imparatorluğun varlığının tehlikeye gireceğini söylediği bildirilmektedir.

Yine Londra kaynaklı bir haber ise Roosevelt'in kongreye sunduğu, Japonya ile savaşa girilmesini isteyen nutuğun metnini vermekte ve kongrenin bu nutuktan 25 dakika sonra bu talebi kabul ettiğini bildirmektedir.

Bültendeki haberlerden biri de, Churchill'in Japonya'nın Amerika'ya haksız bir saldırıda bulunduğunu, İngiltere'nin Amerika'nın yanında olduğunu, Japonya'ya ve Mihver ülkelerine karşı savaşa girdiklerini, bu

savaşta dünyanın beşte dördünün yanlarında olduğunu anlatan uzun nutkunu içermektedir.

Sonuç olarak, saldırıyı yaparak savaşı başlatan, diğer bir deyişle olayın faili Japonya olmasına rağmen, 7 Aralık tarihli Anadolu Ajansı saldırıyla ilgili otuziki haber de Müttefik (Amerika,İngiltere) kaynaklardan gelmektedir. 8 Aralık tarihli bültende bir gün öncekine göre nispeten daha fazla Mihver kaynaklı haber olmasına rağmen, yine de Müttefik/ Mihver oranı altmışdörde onyedidir. Dolayısıyla böyle önemli bir olaya ilişkin Müttefik haberleri, Mihver ülkelerine karşı en ılımlı olduğumuz dönemde bile , bültende ezici bir ağırlığa sahiptir.

B.Cumhuriyet

8 Aralık tarihli *Cumhuriyet*'in ilk sayfasında, Pearl Harbour saldırısına yalnızca bir sütun ayrılmıştır. Haberin ana başlığı “Uzakşarkta nihayet harp başladı” dır.²⁰⁰

Haberlerin hepsi Anadolu Ajansı bültenlerinden hiç değiştirilmeden verilmiştir. 7 Aralık tarihli Anadolu Ajansı'nda haberin tamamı Müttefik kaynaklardan verildiğinden *Cumhuriyet*'teki saldırı haberi de doğal olarak müttefik kaynaklıdır. Saldırıyla ilgili haberler yoğunlukla 8 Aralık tarihli bültende yer almaktadır. Bu bültendeki haberler ise inceleme konusu olan

²⁰⁰ Alt başlıkları, “Japonya; Havay, Filipin ve Dahu adalarına havadan taarruza geçti”, “Tokyo aynı zamanda Amerika ve İngiltere’ye harp ilan etti”, “Havay akınında 350 kişi öldü, Honolulu açıklarında bir deniz muharebesi olmaktadır.” olan haber Vaşington (Reuter) (A.A.) kaynaklıdır. Haberde Japonya'nın Pearl-Harbour'a taarruz ettiği ve Amerika ile Büyük Britanya'ya savaş ilan ettiği yazmaktadır. 3.sayfada tek sütunda devam eden haberin alt başlıkları;“Havay’a 150 tayyare hücum etti/ Honolulu da bombalandı/ İlk akın nasıl oldu?/ Taarruzlar uzun sürdü/Havay’da 350 kişi öldü/ Bir deniz harbi oluyor/ İstihkamlara ateş açan tayyare gemisi/ Taarruz gemilerden yapıldı/ Bir Amerikan gemisi torpillendi/ Roosevelt’in Japon imparatoruna mektubu/ Filipin ordusu harp hazırlıklarını tamamladı/ Tayland kıtaları cenuba gidiyormuş/ Küba da fevkalade ahval ilan edecek/ Bir taraftan taarruz bir taraftan müzakerat mı? altbaşlıkları ile özetlenerek verilmektedir.

8 Aralık tarihli *Cumhuriyet*'e yetişmemiş olup, öğleden sonra çıkan Akşam gazetesinde yer almaktadır.

Bu haberin yanında “Amerika ordu ve donanması harekete geçiyor”/Roosevelt kabineyi fevkalade içtima çağırıldı ve askeri kuvvetlere gizli emirler verdi.”/Amerika’da seferberlik başladı,bugün mühim kararlar bekleniyor.” başlıklı tek sütunluk bir Müttefik haberi daha vardır. Üçüncü sayfada devam eden haberde, Roosevelt’in kabineyi olağanüstü toplamaya karar verdiği, askeri şeflerle müzakerelerde bulunduğu, seferberlik emrini verdiği ve New York kolordusunda mezuniyetlerin kaldırıldığı bildirilmektedir.

8 Aralık tarihli *Cumhuriyet*'te Japon saldırısıyla ilgili haberler bu kadarla sınırlıdır. Bu haber dışında, başsayfanın en büyük puntolu, en önemli haberi “Türkiye-Almanya ticaret muahedesinin tatbikatına dair layiha Büyük Millet Meclisinin yarınki içtimaında görüşülecek” başlıklı iki sütunluk bir haberdir. Diğer haberler ise, Alman harp tebliği, Sovyet harp tebliği ve “Şark cephesinde Gördüklerim” başlıklı tefrikadır. Ayrıca ilk sayfada, “Dün gece yarısından itibaren İngiltere, Finlandiya,Macaristan ve Romanya ile harp halinde” haberi vardır.

Cumhuriyet'in Japon saldırısını tek sütunla vermesi, öte yandan baş sayfasının en önemli haberini Türk-Alman ticaret anlaşmasına ayırması, Almanya'ya verdiği önemi gösterir niteliktedir. Oysa dünya kamuoyunun gündemi Japon saldırısıdır ve normalde gazetede en çok yeri bu haberin kaplaması gerekir. Ama görünen odur ki *Cumhuriyet*'in gündemini Almanya oluşturmaktadır.

Yunus Nadi'nin yazdığı “Üç Yeni harp hali” başmakalede Japon saldırısı değil, Rusya ve İngiltere ile Almanya arasında süren savaş ve İngiltere'nin Finlandiya, Macaristan ve Romanya ile savaşa girmesi konu edilmektedir.

C.Tan

8 Aralık 1941 tarihli *Tan*'ın ilk sayfasının üst kısmında, Japonya'nın bombaladığı Filipin adalarının haritası, onun hemen yanında “Japonya, Amerika ve İngiltere'ye harp açtı.” “Filipin Adaları ile Diğer Amerikan üslerine karşı hücum başladı.” “Havay adalarına 150 tayyare hücum etti.” başlıklı saldırı haberi bulunmaktadır.

Washington (A.A.) (Reuter) kaynaklı tek sütunluk haberde, Japonya'nın Amerika'ya ve Büyük Britanya'ya savaş ilan ettiği, Japonların Havay adalarında Pearl Harbour şehrine bir hava akını ile taarruz ettiği, bu haberin Roosevelt tarafından teyid edildiği bildirilmektedir.

Bu haberin altında, “Japonya Taarruza Geçmeden” “Roosevelt Japon imparatoruna bir barış mesajı göndermişti.” başlıklı ve Vaşington (A.A.) kaynaklı başka bir tek sütunluk haber vardır.²⁰¹

Başsayfadaki bu haberlerin yanında; Japon saldırısı ile başlayan sürece ilişkin olarak; “Honolulu açığında bir deniz harbi başladığı bildiriliyor”/ “Bir Amerika zırhlısı taarruza uğradı”/ “Amerika'da Kara, Deniz Kuvvetleri emir

²⁰¹ Japonya imparatorunun resmiyle verilen haberde, Roosevelt'in Japon imparatoruna bir mesaj gönderdiği, bu mesajın hayret uyandırdığı ve uzak şark buhranının son sınırına vardığı anlamına geldiği yazmaktadır. Arka sayfada devam eden haberde, mesajda yazılanlar bilinmemekle birlikte, Roosevelt'in Japon militaristlerini felakete neden olmaktan alıkoymak için son olarak azami bir çaba gösterdiği söylenmektedir. Ayrıca, “Hindiçin tahşidat” başlığı ile, Japonya'nın kuvvetleri hakkında bilgi verilmekte, “Tokyo gazetelerinde” başlığı ile Tayland kıtalarının batıya gitme emri olarak doğu sınırını terk ettiği bildirilmektedir. Bu haberin altındaki “Endişeli alametler” başlıklı haberde ise, vaziyetin Japon kuvvetlerinin Bangkok'a doğru gitmesiyle nazikleştiği ve Amerika'da tüm kuvvetlerin vazifeye çağrıldığı bildirilmektedir.

aldı”/ “Reis Roosevelt Kongreye bir mesaj vermek üzeredir.” / “Bütün askeri memurlar seferber edildi” başlıklı haberler vardır.

Başlıklarında içerikleri özetlenmiş olan bu haberlerin de tamamı (Washington) Reuter Ajansı (A.A.) kaynaklıdır.

Tan’ın Pearl Harbour saldırısına *Cumhuriyet*’ten daha fazla ve ayrıntılı olarak yer verdiği görülmektedir. *Cumhuriyet*’in manşetten verdiği Türk-Alman ticaret anlaşması ise *Tan*’da yer almamıştır, en azından baş sayfada bulunmamaktadır. *Tan*’ın Almanya’ya karşı pek de sıcak olmadığı gözönüne alındığında, bunu da normal karşılamak gerekir.

Zekeriya Sertel, “Amerika’da harpten bahsediliyor” başlıklı başmakalesinde, Amerika’nın savaşın başından beri ilk kez savaştan söz ettiği ve Amerikan kamuoyunun ciddi olarak savaşı konuştuğunu söylemektedir. Saldırıdan önce yazıldığı anlaşılan bu makalede, Roosevelt’in doğrudan doğruya imparatora mesaj göndererek barışı kurtarmak için son bir hamle yaptığı ama Tokyo’nun mesaja verdiği cevabın Vaşington’u kandırmaya ve yatıştırmaya yetmediği ileri sürülmekte, İngiltere ve Amerika’nın savaş hazırlıklarını artırdığı ifade edilmektedir. Japonya’nın Japonya’nın Amerika ve İngiltere’den, Çin’e yardımı kesmelerini ve Japonya’ya uygulanan ablukanın kaldırılmasını istediğini yazan Sertel, oysa Amerika’nın Çin’e yardımdan vazgeçerek Çin’i Japonya’nın kucağına atamayacağını ve emperyalist emellerinden ve Pasifik’te tecavüz siyaseti izlemekten vazgeçmedikçe ablukayı kaldırmayacağını belirtmektedir. Sertel, iki taraf arasında bir anlaşmaya varılamamasına rağmen, iki tarafın da savaştan korktuğunu ve savaşa hazır olmadığını öne sürmekte; yine de sabaha

Uzakdoğu’da savaş başladığı duyulursa şaşmamak gerektiğini yazarak makalesini bitirmektedir.

D.Akşam

8 Aralık 1941 tarihli *Akşam*, öğleden sonra çıktığı için hem 7 hem 8 Aralık tarihli Anadolu Ajansı bültenlerinin saldırıyla ilgili haberlerini içermektedir. Pearl Harbour saldırısı ilk sayfada, tek sütunluk bir haber olarak verilmiştir. Haberin başlığı, “Japonya Amerika ve İngiltere’ye harp ilan etti”dir.²⁰²

Sayfanın altında taarruzla ilgili başka bir haber de “Japonlar habersiz taarruza geçmişler”dir. Bu haberde taarruzun, son Japon cevabının verilmesinden bir saat önce başladığı ve Tokyo radyosunun , taarruz başladıktan 8 saat sonra Japonya’nın Amerika ile savaş halinde olduğunu ilan ettiği yazmaktadır.

Taarruzla ilgili Tokyo (Mihver) kaynaklı tek haber, “İki Amerikan zırhlısında yangın çıkarılmış”. “Berlin’e göre, Virginia zırhlısı Japonlar tarafından batırılmış” başlığını taşımaktadır.²⁰³

Taarruzla ilgili son iki haber, “Japonlar Malaya yarımadasına asker çıkardılar” ve “İngiltere Japonya’ya harp ilan etti” haberidir.

²⁰² Altında, “Japonlar 150 tayyare ile Havay adalarına karşı taarruza geçtiler” ve “Honolulu’da ölen ve yaralananlar var, bir Amerikan gemisi batırıldı, iki Japon tayyaresi düşürüldü” altbaşlıkları vardır. Washington (Reuter) kaynaklı olarak verilen haberde, Japonya’nın Amerika ve Japonya’ya savaş ilan ettiği, Havay adalarında Pearl Harbour şehrine yaklaşık 150 uçakla taarruz ettiği bildirilmektedir. Altında “Petrol depolarında yangın” başlığı ile, haber devam etmekte ve bombardıman sonucunda petrol depolarının yandığını, Amerikan uçaklarının karşı koyma ateşi açtığını yazmaktadır. Ayrıca, taarruzda ağır hasar meydana geldiği, Hickam-Field’da 350 kişinin öldüğü bildirilmektedir. Haber arka sayfada devam etmekte, Amerika’da seferberlik ilan edildiği, saldırının Roosevelt tarafından teyid edildiği yazmaktadır.

²⁰³ Japon orduları başkomutanlığı tebliğini içeren haberde, Pasifik denizinin batısında,İngiliz ve Amerikan birlikleri arasında hava ve deniz savaşının devam ettiği, düşmanın Oklahoma ve Virginia zırhlılarında yangın çıkarıldığı yazmaktadır.Berlin (A.A.) kaynaklı olup Tokyo’dan bildirilen bir habere göreyse,Japonların Pasifik’teki West adasını işgal ettiği ve bir zırhlının batırıldığı,birinin alevler içinde olduğu bildirilmektedir.

Gazetenin ikinci sayfasında ise, “Japon Başvekilinin Beyannamesi” “Amerika kabul edilemeyecek teklifler yapmış” ve “Japonya’nın cevabı” başlıklı haberler vardır.²⁰⁴

Görüldüğü gibi *Akşam* Müttefik haberlerinin yanında Japon haberlerine de yer vererek haberlerinde bir denge oluşturmuştur. Ancak bunun açıklaması basittir. *Akşam*, 8 Aralık tarihli Anadolu Ajansı bültenlerindeki haberleri de içermektedir ve yer verdiği Mihver haberleri, 8 Aralık tarihli Anadolu Ajansı bültenlerinden alınmadır.

Öğleden sonra çıkan *Akşam*, haberleri bir gün önce vererek böylece diğer gazetelerin önüne geçmiş olmaktadır.

Necmeddin Sadak’ın “Bu harbi asker sayısı ve silah kuvveti mi kazanacak?” başlıklı makalesi, taarruz haberinden önce yazılmış olmalıdır. Taarruza ilişkin hiçbir yorumda bulunmayan makalede Amerika’nın hazır bulundurduğu askeri kuvvet konu edilmektedir. Yazıda Amerika’nın hazır bulundurduğu söylenen 5 milyon askeri Avrupa’ya göndermesiyle; bütün Avrupa kaynaklarına el koymuş Almanya ile, Amerika zenginliğine dayanan İngiltere’nin karşı karşıya geleceği, bu savaşta asker sayısının ve silah kuvvetinin kazanacağını söylemenin yanlış olacağı öne sürülmektedir. Savaşı kazanacak tek silahın, milli bünyenin dayanıklılığı olduğunu söyleyen Sadak, içinden çöken

²⁰⁴ Japon Başvekilinin beyannamesinin aynen alındığı haberde, Başvekil Amerika’nın Japonya’ya hiçbir ülkenin kabul edemeyeceği teklifler yaptığını, Japon kuvvetlerinin Çin’den çekilmesini, üçlü paktın iptalini istediğini, eğer Japonya bunları kabul etmiş olsa, imparatorluğun varlığının tehlikeye gireceğini söylemekte, Japonya’nın insanlığa başka acılar tattırmaktan kaçınmak ve barışı korumak için sabır gösterdiğini, Başvekilin zaferi kazanmak için Japon milletinin vatanperverliğine başvurduğunu, üçlü ittifaktan, Mançuko ve Çin ile Japonya arasındaki ilişkilerden memnuniyet duyduğunu söylemektedir. Bu haberin yanıdaysa “Japonya’nın cevabı” “Roosevelt’in Japon imparatoruna gönderdiği mektup” başlıklı haber yer almakta, haberin içinde, Japonya’nın Roosevelt’in gönderdiği mektuba cevap olarak yayınladığı muhtıra verilmektedir. Altında ise Roosevelt’in Japon imparatoruna mesajı verilmektedir.

tarafın savaşı kaybedeceğini, dayanıklı durmanın, silahla beraber maddi- manevi gücü artırmanın zaferin yolu olduğunu söyleyerek yazısını bitirmektedir.

İki tarafa da aynı mesafede olan Sadak'ın makalesi tarafsız bir izlenim yaratmaktadır.

E.Sonuç

Akşam'a bakıldığında, ilk sayfadaki saldırı haberlerine üç sütun ayrıldığı, haberlerin dört tanesinin Müttefik, bir tanesinin Mihver kaynaklı olduğu görülmektedir. 7 ve 8 Aralık tarihli Anadolu Ajansı bültenlerindeki Müttefik/Mihver oranı göz önünde bulundurulduğunda, (7 Aralık 39/2, 8 Aralık 64/17) gazetenin kaynaklarının, bültendeki kaynaklarla orantılı olduğu görülmektedir. Mihver kaynaklı haberlere daha çok ikinci sayfada yer verilmiştir. Bu sayfada Tokyo kaynaklı üç haber bulunmaktadır. Sadak'ın makalesi de herhangi bir tarafa yakın olmayıp, tarafsız bir görünüm içermektedir.

Cumhuriyet'te saldırı haberine iki sütunda kısaca yer verilmiş olup, haberler Reuter kaynaklıdır. Başsayfaya genel olarak bakınca ilk göze çarpan, iri puntolarla "Türkiye-Almanya" başlığıdır. Ayrıca, ilk sayfada yer alan 3 haber Almanya ile ilgilidir ve Almanya ismi 3 kez, Japonya ismi 1 kez, Amerika ve İngiltere isimleri birer kez geçmektedir. Diğer gazetelerde bulunmayan Türkiye-Almanya ticaret anlaşması *Cumhuriyet*'te en önemli haber olmuştur.

Tan, ilk sayfasında iki tarafa da ait haber başlıklarına eşit olarak yer vermiş gibi görünmektedir. Ancak haberlerin kaynaklarına bakılınca, bir tanesinin Mihver, diğer beş tanesinin Reuter kaynaklı olduğu görülür. Savaşla ilgili Japonya ve Amerika başlıklarıyla verilen haber sütunlarının hepsinin kaynağı Washington'dur.

Sonuç olarak, üç gazeteden *Akşam* ve *Tan* , yer verdikleri kaynak ve kullandıkları başlıklardaki ülke isimleri açısından daha çok Müttefiklere, *Cumhuriyet* ise tarafsız gibi görünmesine rağmen Almanya haberlerine daha çok yer vermiştir ki bu da Almanya'ya verdiği önemi göstermektedir. *Akşam* ve *Tan* gazetelerinin başlığı aynı, ancak *Cumhuriyet*'inki farklıdır. Ancak, hepsinin başlığı Müttefiklerin bakış açısıyla yazılmıştır. *Akşam* ve *Tan*, Anadolu Ajansından aldıkları haberleri değişiklik yapmadan gazetesinde yer vermiş, iki tarafın haberlerine de yer ayırmakla birlikte Müttefik haberleri ve bakış açısı ağırlık kazanmış görünmektedir. Bu durum Anadolu Ajansı bültenindeki kaynakların Müttefik ağırlıklı olmasının yanında, *Tan* ve *Akşam*'ın Müttefiklere daha sıcak bir tutum içinde olduklarını göstermektedir.

4. 24 Ağustos 1943: Québec Konferansı²⁰⁵

Québec konferansı, görüşmeler sırasında Türkiye'nin de savaşa katılması konu edildiği için, basında yer alış biçimi açısından önem taşımaktadır. Bu incelemede, sadece konferansın sonuçlarının açıklandığı 24 ve 25 Ağustos tarihli Anadolu Ajansı bültenleri ile, 25 ve 26 Ağustos tarihli *Cumhuriyet*, *Tan* ve *Akşam* incelenmiştir.

²⁰⁵ Québec Konferansı, İtalya'da Mussolini'nin birdenbire düşmesiyle ortaya çıkan yeni durum karşısında, ikinci cephe meselesini yeni bir açıdan ele almak amacı ile, 14-24 Ağustos 1943 tarihleri arasında Churchill, Roosevelt ve Çin askeri yetkililerinin katılımıyla Québec'te yapılmıştır. Görüşmelerde, Almanya'nın silahsızlandırılmasını ve kontrol altına alınmasını öngören bir plan kabul edilmiştir. Ayrıca konferansta Churchill, İtalya'da ortaya çıkan yeni durum dolayısıyla, ikinci cephenin Fransa yerine, Türkiye'nin de savaşa katılmasıyla Balkanlarda açılmasında çok ısrar etmiş, fakat görüşünü kabul ettirememiştir. İkinci cephenin Normandiya kıyılarında açılmasına ve bunun hazırlanmasının sorumluluğunun A.B.D.'ne bırakılmasına karar verilmiştir. Konferansa Rusya'nın katılmaması siyasi çevrelerde tartışma konusu olmuş ve farklı yorumlarda bulunulmuştur.

A. Anadolu Ajansı Bültenleri

24 Ağustos 1943 tarihli Anadolu Ajansı bültenlerinde Québec Konferansını konu alan altı adet haber bulunmaktadır. Hepsisi Québec'ten gelen haberlerin biri AFİ, diğerleri Reuter Ajansı kaynaklıdır.

Haberlerin birinde, A.B.D. Devlet Başkanı Roosevelt'in Japonlara girişilecek saldırının Almanya'ya indirilecek öldürücü darbelerle birleştirilmesi konusunda Amerikan Bahriye Nazırı, Harbiye Nazırı ve Çin Hariciye Nazırı ile görüştüğü bildirilmekte, Roosevelt ile Churchill tarafından hazırlanmış bulunan Québec Deklarasyonunun bir bölümünün buna ilişkin yayınlanacağına zannedildiği söylenmektedir.²⁰⁶

Konferansa ilişkin başka haberde, 24 Ağustos 1943 tarihinde Québec'te Roosevelt ve Churchill tarafından açıklanan deklarasyonun metni yer almaktadır.²⁰⁷

Diğer haberler, konferansın bitişi ile ilgili birkaç cümleden oluşan kısa haberlerdir.

²⁰⁶ Bu deklarasyonun şartsız teslim koşulunu kesinleştireceği, Casablanca Konferansında verilen bu ultimatomun özellikle Japonya için ağır olacağını söylendiği ifade edilen haberde, Müttefik Harp Meclisi üyelerinin çoğunun Konferansta hazır bulunmasının, Sovyet temsilcilerin Konferansa gelmemiş olmasını açıkladığı bildirilmektedir. Konferansta alınan ve şüphesiz çok önemli olan askeri kararlardan Stalin'in tam olarak bilgi aldığı kesin olduğu belirtilen haberde, Churchill veya Eden'in bizzat Moskova'ya giderek bu konuda tam rapor sunmalarının muhakkak olduğu yazmaktadır. Haber, konferansın görüşüldüğü tahmin edilen siyasi ve askeri bölümlerini maddeler halinde vererek sona ermektedir.

²⁰⁷ Metinde, Mayıs ayından beri iki lider arasında yapılan toplantıdan beri dünyada meydana gelen memnuniyet verici hareketlerin gözden geçirildiği söylenmekte; iki milletin kara, deniz ve hava kuvvetlerinin bölüm bölüm harekete geçmelerini sağlayacak önlemlerin alındığı, harbin sevk ve idare yöntemleri açısından tam birliğin korunmasının gerekli görüldüğü bildirilmektedir. İki ülkenin harp sahaları genişledikçe daha çok toplantı yapılması gerekliliği ifade edilmiştir. Alınan kararlar hakkında açıklama yapmanın savaşın kuvvetler için faydalı olmayacağı söylenen bildiriye; bununla beraber, yapılan askeri görüşmelerin Japonya'ya karşı girişilecek mücadele için yapılacak yardımlar konusunda olduğu, askeri hareket ve siyasi konularda anlaşmaya varıldığı, daha sonra Rusya ile de üçlü bir toplantı yapılmasına karar verildiği bildirilmektedir. Alınan kararlara ait raporların Sovyet Hükümetine bildirileceği söylenen deklarasyon metninde, Fransız Milli Kurtuluş Komitesine verilmesi gereken öneme de yer ayrıldığı belirtilmektedir.

Québec Konferansı, Müttefik ülkeleri arasında yapıldığı için doğal olarak Anadolu Ajansı'nda yalnız Müttefik kaynaklı haberlerden verilmektedir.

B.Cumhuriyet

Cumhuriyet'in ilk sayfasının manşeti "Kebek Konferansı Sona Erdi"dir.

Gazetenin dörtte birini kaplayan ve tek sütun olarak verilen haberin içinde ise, Roosevelt ile Churchill tarafından yayınlanan bildirinin tam metni bulunmaktadır.

Bu haberin hemen yanında "Mihverin aldığı tedbirler/Danimarka'nın işgali şiddetlendi" başlıklı, onun yanında ise "Akdeniz'de yeni taarruz hazırlıkları gelişti/General Montgomery 'Yakında taarruza geçeceğiz'diyor-İtalya, Yunanistan ve Girit'e taarruz edilmesi muhtemel" başlıklı haber vardır. Bu haber de Québec Konferansının sonuçlarına ilişkin bir haberdir. Haber metninde, "Kanada sansüründen geçtikten sonra Québec Konferansı hakkında şu bilgiler verilmektedir" denedikten sonra, Napoli, Toronto ve Erendiziye karşı denizden yapılacak olan bombardımanla birlikte Akdeniz'deki ihraç hareketinin yakın olduğuna muhakkak gözle bakıldığı, İtalya'ya karşı yapılacak taarruz işaretinin burada (Québec) verilmesinin beklendiği, Ortadoğu'daki kuvvetlerle Yunanistan ve Girit'e karşı hücum geçmelerinin muhtemel olduğu yazmaktadır. Bu haberin Anadolu Ajansı bülteninde bulunmaması tüm haberlerin Anadolu Ajansı'ndan alınması yönündeki talimata zaman zaman uyulmadığını göstermektedir.

Cumhuriyet, iki Müttefik ülke arasında yapılan Québec Konferansına yarım sayfa ayırmıştır. Başsayfadaki diğer haberler ise, Almanya ile ilgili

haberler ile yurtiçi haberlerdir. Bu olaya ilişkin haberlerin tümü Müttefik kaynaklıdır.

Yunus Nadi'nin 25 Şubat tarihli makalesinin adı, "Her taraftan taarruz"dur. Nadi, makalesinde Québec Konferansının askeri kararlarının kısaca üç kelime ile özetlenebileceği düşüncesini öne sürmektedir: Mihver devletlerine her taraftan taarruz. Müttefiklerin hedefinin en kısa yoldan Balkanlara atlamak ve oradan Almanya'ya baskı yapmak olduğunu söyleyen Nadi, zaten yarı yarıya işgal edilmiş olan İtalya'nın da ya zorla ya da kendi rızasıyla ele geçirmenin amaçlandığını söylemektedir. Hedeflerin Avrupa'da Almanya ve Uzakdoğu'da Japonya olduğunu söyleyen Nadi, Rusların Harkof şehrini işgal ettikleri, ikibin kilometrelik cephede savaşın devam ettiği düşünüldüğünde, Doğu cephesinin önemini koruduğu ve Rus faktörünün Müttefikler için oynadığı rolün büyük olduğuna değinmektedir. Bunun için Müttefikler batıda bir cephe açarak Sovyetleri tatmin etmeyi gerekli görmüşlerdir. Japonya'ya yönelik taarruz ise, Nadi'ye göre Amerikan kamuoyunu ve milliyetçi Çin'i tatmin etmek açısından zorunluydu.

Nadi, artık tek başına olan Almanya'nın beklenen taarruzun hangi yönden gelebileceğini hesap etmek zorunda olduğunu ve her tarafta yeni stratejiler oluşturma yolunda olduğunu belirtmektedir. Makalenin sonunda, savaşın bu ölüm dirim aşamasının, hala olanca kudretiyle ayakta olan Alman askeri için bir sınav olduğu kadar Müttefikler için de zor bir safha olduğunu ifade eden Nadi, Japonya ile hesaplaşmanın Avrupa savaşından sonraya kalmasının zorunlu olduğunu kaydetmektedir.

C.Tan

25 Ağustos 1943 tarihli *Tan*'ın baş sayfasının manşeti “Québec Konferansı Dağıldı” dır. Konferans haberine iki sütun ayrılmıştır. Manşetin altındaki başlıklardan birinde, Rusya'nın da katılımı ile üçlü bir konferans toplanmasına karar verildiği ifade edilmektedir. Rusya'nın konferansa çağırılması yankı uyandıran bir olay olduğu için, Tan, Rusya ile de daha sonra biraraya gelineceğini özellikle vurgulamak zorunda hissetmiş olmalıdır. Böyle bir başlık *Cumhuriyet*'te yoktur.

Bu başlıkların altında, Québec (A.A) kaynaklı olarak verilen haberde, konferans sonunda okunan deklarasyonun tam metni verilmektedir. Haberin devamında, yine Québec (A.A) kaynaklı, “M.Roosevelt bugün Ottawa'da olacak” başlıklı haberde, Roosevelt'in Ottawa'ya giderek Kanada ileri gelenleri ve milletvekillerine bir nutuk vereceği ve Churchill'in radyoda konuşacağı bildirilmektedir. Haberin altındaki diğer altbaşlık, “Harekatı idare edecek olan kumandanlar” dır. Ankara Radyo Gazetesi kaynaklı haberde, konferansta askeri meselelerin görüşülerek % 95'inin halledildiği, Avrupa harekatını idare edecek komutanların da tayin edildiği, Balkanlardaki harekatın General Eisenhower'a verildiği, Fransa ve Hollanda harekatına bir İngiliz generalin tayin edileceği belirtilmektedir.

Sertel'in başmakalesinin başlığı “Almanya'yı şarktan, garptan,cenuptan ve havadan tehdit eden tehlikelerdir”dir. Sertel makalesinde Québec'ten söz etmemekte, Rusların Almanlar karşısındaki başarılarını konu etmektedir. Almanya için yazın iyi gitmediğini, Harkof'u kaybettiklerini, arkasından Moskova'da yayımlanan bir tebliğin, Rus kuvvetlerinin 30-40 km derinliğine

Alman hatlarına girdiğini, sonra da Berlin'in Müttefik uçakları tarafından ağır bir taarruza uğradığının bildirildiğini belirtmekte, bunların her birinin tek başına Almanya için birer darbe sayıldığını söylemektedir.

Sertel'e göre, Harkof'un Ruslar tarafından ele geçirilmesi, Almanya için telafisi güç bir kayıptır. Ruslar böylece bütün batı Doneç havzasına hakim olmuşlardır. Bu nedenle Harkof'un düşmesi, Alman ordularının Doneç havzasındaki mevkiilerini sarsmıştır. Kısaca Sertel, Almanya'nın Ruslar karşısında yavaş yavaş yenilgiye doğru gittiğini söyleyerek Rusya'nın başarılarını vurgulamakta, sempati duyduğu Rusların zaferine inanmaktadır.

D.Akşam

Tan'ın aksine, 25 Ağustos 1943 tarihli *Akşam*'da, Québec Konferansı başlıklarda yer almamıştır.

Gazetenin ilk sayfasının en üstünde "Berlin yanıyor" , "Türkiye'nin tarafsızlığı" ve Necmeddin Sadak'ın "Bugün gördüklerimiz yarın için iyi alametler değildir" başlıkları yer almaktadır.

"Berlin yanıyor" başlığı altında, "12 km uzunluğunda, 3 km genişliğinde bir saha alevler içinde." "Alevler 200 km uzakta Baltık kıyılarından görülüyor. Dumanlar 7000 m yüksekliğe kadar çıkıyor, sefaretle Berlin'den ayrılıyor." altbaşlıkları vardır. Bu başlıklardan savaşın sonuna gelindiği, Almanya'nın teslim olduğu ve Berlin'in işgal altında olduğu izlenimi elde edilmektedir. Bu, şüphesiz Almanya aleyhine bir haberdur.

Québec Konferansına ait haber ise, "M.Roosevelt 'Düşmanları birer birer ezeceğiz' diyor-"İstirap içinde kıvranan milyonlarca insanı kurtaracak planlar hazırlandı." başlığı ile yer almaktadır. Washington kaynaklı olan ve radyodan

alınan haberde, Québec Konferansının bitmesi nedeniyle Roosevelt ve Churchill'in 200 kadar gazeteciyi kabul ettikleri bildirilmektedir. İki lider, gazetecilere, heyecan verici beyanatta bulunamayacaklarını, görüşmelerinin sonucunu özetleyecek bir cümle bulamadıklarını, şimdilik sadece resmi tebliğ ile yetinmeleri gerektiğini söylemiştir. Roosevelt daha sonra, Mihvere bütün kuvvetlerinin ağırlığını duyuracak durumda olduklarını, düşmanları ezecekleri günleri beklediklerini, bir çok kara gündən sonra Kazablanka'da verilen kararların uygulandığını, yakında yeni planların da uygulanacağını ifade etmiştir.

M.Churchill'in ise düşmanları birbiri ardı sıra yenmek için lazım gelen bütün tedbirlerin alındığını, 4 yıldan beri ıstırap içinde kıvranan milyonlarca insanı bir an evvel kurtaracak askeri planların hazırlandığı, alınan kararları ancak ilerideki hareketlerin ortaya çıkaracağını, sözün askeri harekate bırakıldığı şeklindeki sözleri bulunmaktadır. Bunun altında "Neşredilen Beyanname" başlığı altında Québec (A.A.) kaynaklı olarak yayımlanan deklarasyonun tam metni verilmektedir.

İki haber birlikte düşünüldüğü zaman *Akşam*, savaşın galibini 1943 yılından açıklıyor gibi görünmektedir. Oysa savaşın bitmesine iki yıl, sonunu hazırlayan Normandiya çıkarmasına henüz bir yıl vardır ve daha İtalya bile teslim olmamıştır. Bu da, gazetenin Müttefiklerden yana politikası ile düşünüldüğünde doğal ve anlamlıdır.

Sadak'ın makalesinin başlığı "Bugün gördüklerimiz yarın için iyi alametler değildir"dir. Makale, doğrudan Québec Konferansını konu almıyorsa da, dolaylı olarak konferansla ilgilidir. Sadak, yazısının başında, günün başlıca meselesinin, Sovyet Rusya'nın, Amerika ve İngiltere Büyükelçilerini geri çekmiş

olması olduğunu belirtmektedir. Sadak, aslında bunun olağan bir şey olduğunu, ama buluttan nem kapan politika ve propaganda çevrelerinin Müttefikler arası ilişkilerin bu nazik günlerinde her olaya anlam verdikleri için bu değişikliği sessiz geçemediklerini ve bu konu hakkında dünyanın dört köşesinden haberler geldiğini yazmaktadır. Bunun nedeni bazı çevrelere göre bu elçilerden daha iyi yararlanmak iken, bazı çevrelere göreyse bu davranış bir hoşnutsuzluk belirtisi olarak görülmektedir.

Sadak, bunlardan hangisinin doğru olduğunun bilinemeyeceğini, ama diplomasi geleneklerine göre böyle savaş ve politika açısından nazik bir dönemde bellibaşlı elçilerin nedensiz olarak değiştirilmesi dedikodulara yol açacağı için zorunlu olmadıkça böyle bir değişiklik yapılmadığını öne sürmekte, bu nedenle böyle bir değişikliğin iç idare gereklerinden çok dış politikaya ilişkin bir karar olduğu duygusu uyandırdığını söylemektedir.

Bu değişikliğin olumlu olmadığı yönündeki yorumların hep Mihver kaynaklarından ya da tarafsız ülkelerden geldiğini vurgulayan Sadak, Müttefik çevrelerdeki yorumların tamamen tersine olduğunu söylemekte; öte yandan Vaşington'dan gelen United Press kaynaklı bir haberde , Rusya'nın elçilerini geri çektiği haberinin Québec'te bomba gibi patladığı, bunun Stalin'in konferanstan memnun olmadığını garip bir göstergesi sayıldığının belirtildiğini eklemektedir.

Times'ın Londra elçisinin geri çağrılmasını tesadüf saymadığını, çünkü Sovyet gazetelerinin Alman kuvvetlerini Şark cephesinden çekecek ikinci bir cephenin acilen açılmasını istediklerini yazdığını ifade eden Sadak, İngiltere ve Amerika bile bu davranışı kötüye yorduguna göre, bu kararın Québec

konferansından memnun olmayan Stalin'in Müttefiklere olumsuz bir tepkisi saymanın yanlış olmayacağını öne sürmektedir.

Sadak, Moskova'nın Londra'daki göçebe hükümetlerin kendisine düşmanlık beslemesinden kuşkulanan ve İngiltere ile Amerika'nın bu sığıntı hükümetler hakkındaki politikalarını dikkatle izlediğini öne sürmekte; sonuç olarak bu üç ülkenin yalnız savaş değil barış konularını da konuşup kararlaştırmaları gerektiğini, çünkü görünenlerin yarın için iyi alametler olmadığını söyleyerek yazısını bitirmektedir.

Görüldüğü gibi Sadak'ın makalesi de Québec konferansının sonucuna ilişkin olmasa da dolaylı olarak konferansın ortaya koyduğu sonuçlara ilişkindir. Sadak Rusya ile İngiltere ve Amerika ilişkilerinden endişe duymaktadır. Almanya'dan hiç söz etmemektedir. Makalesi ise tarafsız bir izlenim vermektedir.

E.Sonuç

Görüldüğü gibi, üç gazete de Québec Konferansını baş sayfada vermiş ve haberin içinde konferans bildirisini Anadolu Ajansı'ndan aldıkları gibi, tam metin olarak yayınlamışlardır. Ancak değişiklik başlıklarda ve başmakalelerde görülmektedir. *Tan ve Cumhuriyet* haberi sayfanın en üstünde manşetten verirken, *Akşam* sayfanın aşağısında ve başlıkta Québec adını kullanmadan vermiştir. *Tan*, "Rusya'nın da iştiraki ile bir üçlü konferans akdedilecek." başlığı ile Rusya'yı ön plana çıkarır ve üçlü konferansa kesin gözle bakarken, *Cumhuriyet*, "Churchill ve Roosevelt'in Stalin'le görüşmesinin "umulduğunu" yazmıştır. *Tan*'ın başlığı okunduğunda üç ülkenin de eşit konumda olduğu ve üçlü konferans kararının beraber verildiği izlenimi uyanırken, *Cumhuriyet* bu

kararın Churchill ve Roosevelt tarafından verileceği ve durumun çok da kesin olmadığı izlenimi uyandırmaktadır. *Akşam*'ın haberindeyse, Rusya'nın adı geçmemektedir. *Akşam*'ın manşeti, Almanya'nın içinde bulunduğu kötü duruma ayrılmıştır. Üç gazete de tarafsız ve dengeli haber yapıyor görünmekle birlikte, *Tan* Rusya'ya ve Müttefiklere olan yakınlığını ayrıntılarda belli etmektedir.

Her zamanki gibi başmakaleler, gazetenin önem verdiği konuyu daha fazla vurgulamakta ve ön plana çıkarmaktadır. Zekeriya Sertel, Québec Konferansından hiç söz etmediği makalesinde, yalnızca Rusya'nın Almanya'ya karşı kazandığı zaferleri ve Almanya'nın içinde bulunduğu kötü durumu konu alırken, Sadak Rus elçilerinin geri çekilmesi olayından yola çıkarak Ruslarla diğer Müttefikler arasında soğukluk olduğu tahmini üzerinde durmakta ve bu konudaki endişelerini dile getirmektedir. Nadi ise, konferansın sonuçlarını yorumlayarak Almanya'nın her taraftan taarruza uğrayacağını dile getirmektedir. Ancak, tarafsız gibi görünen makalenin daha çok Almanya'nın uğrayacağı taarruzdan söz etmesi ve makalenin sonunda Alman askerinin her şeye rağmen bütün kudretiyle ayakta olduğunu söylemesi, *Cumhuriyet*'in Almanya'ya karşı sempatisini göstermektedir.

Sonuç olarak, Sertel Rusya'yı, Nadi ise Almanya'yı ön plana çıkarırken, Sadak'ın makalesi diğer iki başyazarın makalesine göre daha tarafsız bir izlenim vermektedir.

5. 25 Ağustos 1943:Québec Konferansı

A.Anadolu Ajansı Bülteni

25 Şubat tarihli Anadolu Ajansı bülteninde Québec Konferansından söz eden haberlerin tümü, Müttefik (United Press ve Reuter) kaynaklıdır. Bu haberlerden ilki, konferansın sonuçlarına ilişkin gazetecilere yapılan açıklamayı vermektedir.²⁰⁸

Québec (United Press) kaynaklı ikinci haberde, Amerika, Büyük Britanya ve Rusya arasında yapılması planlanan üçlü konferans konu edilmektedir. Konferansın Churchill İngiltere'ye döndükten sonra yapılabileceğinin zannedildiği söylenen haberde, dikkatle inceleyenlerin, deklarasyonda üçlü konferans yapılabilme ihtimalinin açıkça gösterildiğini fark edecekleri ifade edilmektedir. Haberde, birkaç gün önce Moskova'da çıkan resmi gazetede Sovyet hükümetinin Avrupa'da ikinci cephe açılmasını görüşmek için İngiliz ve Amerikalılarla askeri bir konferansa memnuniyetle katılacağını yazdığı söylenmektedir. Churchill'in Roosevelt ile görüşmelerde bulunmak üzere Vaşington'a gideceği, üçlü konferansın Churchill Amerika'dan ayrılmadan önce yapılacağını tahmin edildiği bildirilmektedir.

Haberde ayrıca Roosevelt ve Churchill'in söylediğine göre, Québec Konferansı sadece İngiliz ve Amerikalıları ilgilendiren ve Rusya'nın harekatta

²⁰⁸ Müzakerelerin ardından gazetecilere hitap eden Roosevelt ve Churchill'in savaşta ilerlemelerden söz ettiği bildirilen haberde, Roosevelt'in , görüşmelerin başarıyla geçtiğini söylediği vurgulanmaktadır. Roosevelt ve Churchill savaşta yeni ve yakın bir hareketin beklenmesi gerektiğini, ama ayrıntıları öğrenmek için olayları beklemek icap ettiğini eklemişlerdir. Churchill, gelecek dönemdeki olayların, Québec'te, zafere ulaşmak için yapılan planların kıymetini göstereceğini söylemiş, Roosevelt ile Casablanca veya Vaşington'daki son görüşmelerinden beri olayların iyi gittiğini ifade etmiştir. Haberde, Churchill'in memnun görünmekle birlikte, düşmanları yenmek için yapılmasına karar verdiği şeyleri düşündüğü belirtilmektedir. Churchill'in, konferansta Japonya'ya karşı yapılan savaş hakkındaki görüşmelerden söz ederek, Rusya'nın Japonya ile savaş içinde olmadığı için konferansta temsil edilmediğini vurguladığı bildirilmektedir.

bulunmadığı Pasifiği konu almış, bununla ilgili kararlar alınırken, Avrupa ile ilgili konular sürüncemede kalmıştır ki, bunun için Rusya ile yapılacak konferansın beklendiği zannedilmektedir.

Konferansa katılan bir şahidin ağzından konferansın sonucunun özetlendiği bir haberde, Büyük Britanya ile Amerika'nın Avrupa milletlerinin kurtuluşu ile ilgili geçici kararlara vardıkları, şimdi Rusya ile müzakerede bulunmaya hazır olduğu, yapılan bu beyanatın konuşmaya davet demek olduğu bildirilmektedir.

Daily Telegraph'ın yazdıklarını konu alan bir haberde de konferans sonrası Roosevelt ile Churchill'in demeçlerinden sonra, düşmanın yakında şiddetli darbelere maruz kalacağından emin olabileceği öne sürülmekte, Japonya'ya karşı harp projeleri hazırlanan konferansta Japonlara ait meselelerin konuşulmuş olmasının, Rusya'nın neden konferansa katılmadığını çok güzel izah açıkladığını, çünkü Rusya'nın Japonya ile savaş halinde olmadığını, ileride toplanacak konferanslara Rusların da katılmasının zorunlu olacağını yazmaktadır.

Bülten'de Québec'le ilgili son haber, Roosevelt'in Ottawa'da Meclise hitaben yapmış olduğu konuşmanın metnidir. Roosevelt bu konuşmasında, harp konferansının gizli haberlerini vakti gelince İtalya, Almanya ve Japonya'ya bildireceklerini, düşmanları konferansta bulunsalardı, teslim olmanın daha yararlı olacağını anlayacaklarını söylemiştir.

B.Cumhuriyet

Cumhuriyet de, aynı *Tan* gibi başsayfanın manşetini Roosevelt'in Kanada'da yaptığı konuşmada söylediği bir söze ayırmıştır:

“Roosevelt'in Kanada'da mühim bir nutku: Hitler'le arkadaşları kararlarımızın mahiyetini öğrenebilseler, şimdiden teslim olmayı ileride teslim olmaya tercih ederlerdi !”

“Amerika Reiscumhuru zaferden sonra yeni ve daha iyi bir dünya kurulacağını ve Atlantik misakındaki dört hürriyetin esas olduğunu söyledi.”

Üçüncü sayfada devam eden haberde, Roosevelt'in nutkunun tamamı verilmiştir.

Birinci sayfada, bu haberin hemen altında, “Amerika-İngiltere-Rusya Konferansı Mr.Churchill'in avdetini beklemeden Londra'da toplanabilecek” başlıklı başka bir haber bulunmaktadır. İki liderin ortak bildirisine yer veren haberde, İngiltere ile Amerika ordularının tarihte hiç bu kadar birbirine bağlı olmadığı, konferansın daha çok Japonya'yı yenme projelerini konuşmak amacıyla yapıldığı için yalnız bu konunun uzmanlarının çağrıldığı söylenmektedir. Roosevelt konferansın amacının savaşı bir an önce kazanmak olduğunu, Müttefiklerin bir işi daha başarmak üzere olduklarını söylemiştir. *Cumhuriyet*'te, “Berlin'in tefsirleri” başlığı altında Berlin'de konferans hakkında yapılan yorumlara 2-3 satırlık bir yer vermiştir. Diğer gazetelerde olmayan bu haber, Cumhuriyet'in Almanlara olan tutumu açısından diğer gazetelerden farkını göstermektedir.

“Türkiye ve Balkanlar” başlıklı başmakalesinde Nadir Nadi, Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun New York Times gazetesi muhabirine verdiği bir demeci

yorumlamaktadır. Saraçoğlu'nun, Türkiye'nin dış politikasına ilişkin verdiği demecin anlamı, Nadi'ye göre şöyledir: Türkiye'nin İngiltere ile 1939'da yaptığı anlaşma, ilk günkü kadar sağlamdır. Anlaşmaya göre, bazı şartların gerçekleşmesi halinde Türkiye'nin savaşa girmesi gerekir; ancak aynı anlaşma, başka devletlerle yürütülen ve yürütülecek ilişkileri hiçbir şekilde kayıt altına almamıştır. Türk-İngiliz ittifakına ilham veren en önemli prensibin barış ve hürriyet olduğunu, anlaşmanın imzalanmasından sonra İngiltere ile Almanya'nın düşman olmasının anlaşmayı değiştirmedini belirten Nadi, Türkiye'nin hiçbir yabancı toprakta gözü olmadığını, sözüne sadık kalmakla gücü yettiği geniş bir bölgeyi savaştan korumayı başardığını ifade etmektedir. Öte yandan, Saraçoğlu'nun Balkanlara verilecek düzen konusunda Anglo-Saksonlarla işbirliğine hazır olduğunu belirten sözlerini de anlamlı bulan Nadi, Balkan düzenini korumaya önem veren Türkiye'nin Müttefiklere bu konuda çok verimli bir işbirliği sağlayabileceğini, bu sözlerin Anglo-Sakson alemini ilgilendirmesi gerektiğini söyleyerek sözlerini bitirmektedir.

Nadi her ne kadar Almanya'ya sıcak baksa da, Türkiye'nin tarafsızlığına ve denge politikasına vurgu yapan, öte yandan Müttefiklerle işbirliğine de gönderme yapan bir başyazı yazmıştır. Bunun nedeni, Müttefiklerin 1943'de Türkiye üzerindeki baskıları nedeniyle Türkiye'nin Türk-İngiliz ittifakının altını çizme ihtiyacı ve Almanya'nın güçlü konumunu giderek yitirmesidir.

C.Tan

26 Ağustos tarihli *Tan*'ın başsayfasında yedi sütuna manşet olan başlık, “Almanya'ya yeni bir ihtar” dır. Bu başlığın altında,

“Roosevelt diyor ki: Hitler ve generalleri planlarımızı bilselerdi şimdiden teslim olurlardı.”

“Amerika Cumhurreisi, harp konseyinde alınan gizli kararların vakti gelince İtalya, Almanya ve Japonya’ya bildirileceğini söyledi” altbaşlıkları vardır. *Tan*, Anadolu Ajansı’ndan, Roosevelt’in yaptığı konuşmanın en can alıcı yerlerini alarak başlık yapmıştır. Konuşma metninin bir kısmının aynen verildiği haberde, yakında Rusya’nın da katılımıyla üçlü bir konferans toplanmasının mümkün olduğu yazmaktadır. Haber, “Konferansın kararları” başlığı altında ise, Anadolu Ajansı bültenindeki Reuter kaynaklı haber aynen verilmektedir. Ardından gelen “Gazeteciler Konferansında” başlığı altında ise, yine Churchill ve Roosevelt’in gazetecilere yaptığı ve Anadolu Ajansı’nda yer alan açıklamanın aynısına yer verilmektedir.

Tan’ın ilk sayfasında Almanya’ya ilişkin hiç bir haber görülmemekte, savaşa ve konferansa ilişkin haberler Müttefikler açısından verilerek Almanya yok sayılmaktadır.

Sertel’in başmakalesinin başlığı “Québec Konferansında Konuşulan Meseleler ve Verilen Kararlar”dır. Konferans sonunda yayınlanan bildiriye yorumlayan Sertel, konuşulan konuların askeri ve siyasi olarak ikiye ayrılabilceğini, askeri konularda, iki milletin kuvvetlerinin hareketlerine devam etmesi ve Japonya’ya karşı mücadeleye girişilirken, Çin’e yardıma karar verildiğini belirtmektedir. Sertel, İngiliz ve Amerikan gazetelerinin yorumlarından anlaşıldığına göre, Müttefiklerin gelecekteki aylar içinde bir yandan Sovyetlerin ikinci cephe isteğini yerine getirmek için Avrupa’da ileri

harekete devam edeceğini, diğer yandan da Amerikan kamuoyunu tatmin etmek için Pasifik'te Japonya'ya karşı taarruza başlayacağını ileri sürmektedir.

Konferansla ilgili bir konunun da, işgal edilecek Avrupa ülkelerinde uygulanacak sistemin ne olacağı olduğunu söyleyen Sertel, siyasi konular hakkında da anlaşmaya varıldığını, ama burada Rusya ile ilişkilerin de gözden geçirilmesi gerektiğini, çünkü işgal edilecek ülkelerde kurulacak yönetim sistemiyle Rusya'nın da ilgili olduğunu, onun da fikrini almaya ihtiyaç olduğunu ifade etmektedir. Bu durumun üçler konferansının gereğini ortaya çıkardığını, bildiride bundan da söz edildiğini belirten Sertel, Anglo-Sakson şefleri tarafından verilecek açıklamanın bu noktaları da aydınlatacağını söyleyerek makalesini bitirmektedir.

Görüldüğü gibi Sertel, Québec sonuçlarını irdeleyen yazısında adeta Rusya'ya yakınlığına uygun biçimde Rusya adına konuşmakta ve olaylara Rusya açısından bakmaktadır.

D.Akşam

Akşam'ın baş sayfasındaki en büyük başlığı, üç sütuna manşet olan “Kayıtsız Şartsız teslim”dir. Başlığın altında ;“M.Roosevelt, “Faşist liderler müstesna, Mihver bundan ürkmemelidir diyor”/ “Cumhurreisi ilave ediyor: “Gayemiz kurtulan milletlerin serbest siyasi hayatla iktisadi emniyet elde etmeleridir”/ “İtalya'da mühim politika değişikliği bekleniyor” altbaşlıkları vardır.

Bu haber, Roosevelt'in “Ödünç Alma ve Kiralama Kanunu” için kongreye gönderdiği demeci konu etmektedir. Bu demeçte Roosevelt, Mihverin kayıtsız şartsız teslim olmaktan ürkmemesini, çünkü Müttefiklerin açlara yemek,

hastalara ilaç verdiğini söylemektedir. Bunun altında, “Churchill Pazar günü konuşacak” ve “Mussolini nerede” başlıkları vardır.

Sayfanın altında ise M.Roosevelt dün mühim bir nutuk söyledi” başlığı ile, Anadolu Ajansı’ndan alınan , Roosevelt’in Kanada parlamentosunda yaptığı ve Québec Konferansından söz ettiği konuşmanın büyük bir kısmı verilmektedir.

Akşam da haberlerinde Almanya’dan haber vermeyerek, tamamen Müttefiklere ayırdığı başsayfasında, Müttefikler ağzından Mihverin kayıtsız şartsız teslim olacağını ya da olması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, Almanya’nın yenilgisi kesinleşmiş gibi, Müttefiklerin zafer sonrası Mihver ülkelerin halkına iyi davranacakları konusunda gönderdiği mesajı aynen yayınlarak Müttefikler adına konuşmaktadır.

Sadak’ın başmakalesi, “Kanada Konferansından neşredilen beyannameye göre” başlığını taşımaktadır. Makalede, beyannamelere bakarken, söylenenler kadar söylenmeyenlere de dikkat etmek gerektiğini ifade eden Sadak, beyannamenin propaganda niteliği taşımadığını, ağırbaşlı, gerçekçi bir beyanname olduğunu söylemektedir. Olumsuz yorumlara yer açmamak için Müttefikler arasında her konuda görüş birliği sağlandığının açıklanacağını sanıldığını söyleyen Sadak, (herhalde) Rusya’nın çekingenliğinin buna engel olduğunu tahmin etmektedir. Sadak beyannameyi okuyup satır aralarını tamamlayınca, savaşın bir elden idare edileceğini, Almanya kadar Japonya’nın da düşünüleceğini, Roosevelt’in bu sefer ağır bastığının anlaşıldığını söylemektedir. Verilen kararların gizli tutulması da Sadak’a göre önemli bir noktadır. Görüşmelerin Japonya’ya karşı savaşta yoğunlaştığı açıkça söylenirken, Sovyetlerin o kadar gürültü yapan ikinci cephe isteğinin sessiz geçildiğini

söyleyen Sadak, kararlar gizli tutulduğu için Japonya'ya karşı hareketin de gizli tutulması gerektiğini, bu açığa vurulurken 3.cephe açılacağından hiç söz edilmemesinin dikkate değer bir olay olduğunu vurgulamaktadır. Herhalde Sadak'a göre Müttefikler Rusya'ya görüldüğü kadar önem vermemekte, onun isteklerini ikinci plana itmektedir. Beyannameye göre Rusya ile üçlü konferansın da mutlaka değil mümkün görüldüğünü söyleyen Sadak, beyannameden anlaşılana, Sovyetlerin istediği gibi bir cephe açılmayacağı, ve savaş konusu dışında İngiltere ile Amerika'nın sık sık baş başa konuşmalarını gerektiren önemli siyaset meseleleri olduğunun anlaşıldığını söyleyerek makalesini bitirmektedir.

E.Sonuç

Üç gazetede de konferansa ilişkin olarak yer alan tüm haberler, Roosevelt ve Churchill'in verdiği demeçlerden oluşmaktadır. Bütün gazeteler, Anadolu Ajansı bülteninden, Roosevelt ve Churchill'in konferans sonunda verdiği demeçleri almış ve ya tümünü ya da bir kısmını gazetelerinde aynen vermişlerdir. Ancak, kullanılan başlıklar gazeteler arasındaki farkı vurgulamaktadır. *Tan* ile *Cumhuriyet*, Roosevelt'in demecindeki aynı sözü alıp manşet yaparken, *Akşam* Roosevelt'in başka bir demecinden farklı bir söz alıp manşet yapmıştır. Haberlerin tümü, Anadolu Ajansı bülteninde olduğu gibi, Müttefik kaynaklıdır. Konuyla ilgili Mihver kaynaklı bir haber ya da yorum yoktur. Sadece *Cumhuriyet*, arka sayfada, konferansla ilgili haberin en sonunda "Berlin Tefsirleri" altbaşlığı ile birkaç satırlık bir Alman yorumuna yer vermiştir. Gazeteler genel olarak iki tarafın da haberlerine yer vermekle beraber, Müttefiklerin haberleri daha ağırlıklı görünmektedir. Almanlara *Tan* ve

Akşam'dan daha yakın görünen *Cumhuriyet* bile, Müttefik haberlerine ağırlık vermiştir. Bu da doğaldır, çünkü konferans Müttefikler tarafından gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Anadolu Ajansı bülteninde de Müttefik kaynakların ağır bastığı ve , bunun gazetelere aynı şekilde yansıdığı görülmektedir.

Gazeteler arasında siyasi farklar, en çok baş makalelerde göze çarpmaktadır. *Tan*'ın başyazarı Zekeriya Sertel, konferansın sonuçlarını yorumladığı yazısında, Rusya'dan birkaç konuda söz etmektedir. Demeçlerin nasıl farklı yorumlanabildikleri, özellikle Rusya konusunda görülmektedir. Sertel yazısında, Sovyetlerin 2. cephe isteğini yerine getirmek için Avrupa'da ileri hareketin devam edeceği ve işgal edilecek Avrupa ülkelerindeki yönetim sistemiyle Rusya'nın da ilgili olduğunu ve bunun için üçler konferansının toplanması gerektiğini söyleyerek Rusya'nın önemi üzerine vurgu yapmış ve Rusya'nın sözcülüğünü yapar gibi konuşmuştur. Ancak *Akşam*'da Necmeddin Sadak, bu görüşün tam aksini dile getirmekte, Sovyetlerin o kadar gürültü yaptığı 2. cephe isteğinin konferansta sessiz geçildiğini, ayrıca Rusya ile üçlü konferansın muhakkak değil sadece mümkün görüldüğünü söyleyerek Rusya'nın Müttefiklerle olan ilişkilerinde ağırlığı ve şansını olmadığını öne sürmektedir. Bu ileri sürdüğü düşünceler, Sadak'ın Rusya'ya sıcak bakmadığını göstermektedir.

Nadir Nadi ise, farklı bir konuya değinerek, Başbakanın yabancı bir gazeteciye verdiği bir demeci ele almakta; Türkiye'nin İngiltere ile olan ittifakını ve tarafsızlığını yorumlarken iki tarafı da küstürmemeye , Türkiye'nin savaş dışı ve tarafsız konumunu vurgulamaya çalıştığını düşündürmektedir.

Cumhuriyet, burada eski Alman yanlısı tutumunu daha ılımlı bir politikaya bırakmış gibi görünmektedir.

6. 6 Haziran 1944: Normandiya Çıkarması²⁰⁹

A. Anadolu Ajansı Bültenleri

6 Haziran 1944 tarihli Anadolu Ajansı bülteni, toplam yirmiyedi sayfadan oluşmaktadır. Bültende bulunan yüzaltı adet haberin, altmışbir tanesi Normandiya çıkarması ile ilgilidir. Bunların yirmisekizi Müttefik kaynaklı, ondokuzu Mihver kaynaklıdır; onüç tanesi ise Londra çıkışlı olmakla birlikte, Mihver kaynaklarından alınarak Londra üzerinden aktarılmıştır. Haberlerin bir tanesi de işgal altındaki Fransa kaynaklıdır.

Normandiya çıkarmasına ilişkin Müttefik kaynaklı haberlerin büyük kısmı Londra ve Reuter kaynaklı olup, bir kaç tanesi Washington'dan gelmektedir. Bu haberlerin çoğu, istilanın başladığını haber veren ve istilanın son durumu hakkında bilgi veren birkaç satırlık kısa haberlerden oluşmaktadır. Haberlerin altısı olayla ilgili yetkililerin verdiği demeçleri içermektedir²¹⁰

²⁰⁹ Normandiya Çıkarması, 2. Dünya Savaşının en önemli dönüm noktalarından birisidir. Aylarca süren bir hazırlık döneminden sonra, General Eisenhower komutasındaki Müttefik kuvvetlerince 6 Haziran 1944 tarihinde başlatılan bu hücum hareketi, Haziran ayından Eylül ayına kadar devam etmiştir. Bu çıkarma, Alman cephesinin yarılmasına ve hemen hemen Fransa'nın ortasına kadar geriletilmesine yol açmıştır. Normandiya Çıkarması, 6 Haziran günü Almanların Atlas Okyanusu kıyısındaki tahkimatının bombalanmasıyla başlamış, Eylül ortalarında Müttefiklerin zaferiyle sona ermiştir. Bu tarihten sonra bütün Müttefik birlikleri Reich sınırlarına doğru harekete geçmişlerdir.

²¹⁰ Haberlerden biri, seferi kuvvetleri başkumandanlığından, çıkarmanın yapıldığı sahillerin yakınındaki Fransa halkına radyo ile verilen talimattır. Bu talimatla hayatlarının hareket hızlarına bağlı olduğu, hava harbinin yeni bir aşamaya girdiği, hücumdan bir saat önce haber verileceği söylenerek, halkın uçaklardan atılan beyannameleri alırmaz evlerini terk etmeleri ve açık araziye çıkmaları, gruplar oluşturmamaları bildirilmektedir.

Müttefik Hava Kuvvetleri Umumi Karargahından yayımlanan bildiri ise, General Eisenhower'ın kumandası altında bulunan ve çok kuvvetli hava teşkilleri tarafından desteklenen Müttefik Deniz Kuvvetlerinin Müttefik ordularını kuzey Fransa sahillerine çıkarmaya başladığı bildirilmektedir.

İstila kuvvetleri başkumandanı General Eisenhower, Avrupa milletlerine yayımladığı bildiri ise; istila kuvvetlerine mensup büyük birliklerin Fransa kıyılarında karaya çıktığı haber verilerek, Fransızlara hürriyete kavuşacakları saatin yaklaştığı, bütün verilen talimatları takip ve tatbik etmeleri, düşmana indirilecek darbeler için halka gerekli işaretin verileceği bildirilmektedir. Eisenhower, Fransızları yüreklendirici sözler söylemekte ve kayıplarının olabileceğini, ama zafere ulaşmak için fedakarlıklara katlanmak gerektiğini anlatarak "Birleşin,yeneceğiz" sözleriyle bildirisini tamamlamaktadır.

Reuter Ajansının Müttefik Seferi Kuvvetleri nezdindeki hususi muhabirinden gelen bir haberde, İngiliz, Amerikan ve Kanadalılardan oluşan Müttefik kıtalarının kuzey Fransa sahillerinde Hitler'in kalesine karşı taarruza geçtiği, kuzeybatı Avrupa'da ilk kez deniz, kara ve hava hareketinin ortak yapıldığı bildirilmektedir.

Haberler yetkililerin ağızından Avrupa ve Amerika halkına moral verecek mesajları da kapsamaktadır. Örneğin, Washington'dan gelen bir haberde, Amerikan Başkanı Roosevelt'in o akşam radyoda Amerikan milletiyle birlikte istilanın başarılı olması için dua edeceği haber verilmekte, General Eisenhower'ın gece umumi karargahtan ayrılp uçak meydanlarında gezdiği, Amerikan paraşütçüleriyle şakalaştığı, onları azimli ve güler yüzlü gördüğü bildirilmekte, Churchill, Avam kamarasında istilaya ilişkin verdiği ikinci demeçte, hareketin memnuniyet verici şekilde sürdüğünü, tüm tehlike ve güçlüklerin geride kaldığını, tahminden az kayıp verildiğini, düşmanın direncinin hava hücumlarıyla zayıflatıldığını söylemektedir.

Churchill yine Avam kamarasında sonradan yaptığı beyanatta, ilk hareketin memnuniyet verici olduğunu, ama ileriki günlerde ne olacağının bilinmediğini söylemiş, hareket sırasında Müttefikler arasındaki sağlam dostluktan söz etmiştir.

Bu haberlerde, propaganda ile haberlerin içice olduğu görülmektedir. Çıkarmanın çok yüksek bir moral ve birlik içinde başladığı ve her şeyin yolunda gittiği, zaferin yakın olduğu izlenimi verilmeye çalışılmaktadır.

Haberlerden biri de İngiltere Başbakanı Churchill'in Avam Kamarasında verdiği bir demeç verilmektedir. Demeçte Churchill, Avrupa kalesine karşı ilk çıkarmanın yapıldığını ve bunun büyük kuvvetlerle yapılacak çıkarmaların ilki olduğunu belirterek kurtarıcı hamlenin Fransa sahillerine yapıldığını, 4 bini bulan muazzam armadanın binlerce küçük gemi ile Manş'ı geçtiğini bildirmektedir.

6 Haziran 1944 tarihli Anadolu Ajansı'nda yayımlanan çıkarma konulu haberlerin ondokuz tanesi Berlin'den, DNB Ajansından veya Milletlerarası Haber Ajansından gelmektedir. Mihver haberleri de çıkarmayı kendi açılarından değerlendirerek haberleştirmekte ve mesajlarını vermektedir.

Berlin kaynaklı bir haberde, Alman Basın Şefi Doktor Dietrich'in beyanatında, düşmanların o sabah Moskova'nın emri üzerine kanlı teşebbüse başladığını söylenmektedir.²¹¹

Berlin kaynaklı başka bir haberde, Seine nehri yakınına denizden çıkarılan ve havadan indirilen İngiliz ve Amerikan kuvvetlerine derhal karşı harekete geçildiği, düşmanın bu hareketlerden kendini koruyabilmek için sis tabakalarından yararlandığı söylenmekte, Alman savunma kuvvetlerinin düşmana karşı şiddetle savaştığı, çok sayıda Amerikalı ve İngiliz esiri alındığı haber verilmektedir.

Milletlerarası Haberler Bürosunun bildirdiği haberde, nehir yakınına havadan ve denizden gelen birliklerin neredeyse tamamen yok edildiği, indirilen paraşütçülerin büyük bir kısmının da imha edildiği söylenmektedir.

Yine Milletlerarası Haberler Bürosunun bildirdiği başka bir haberde, çıkarma gücünün 3 bin tonlata büyüklükte ve ondan daha küçük bir çok gemiden oluştuğu, iki kanadının da düşman donanmasından kuvvetli birlikler tarafından korunduğu anlatılmakta; Ancak sayıca çok üstün bu birliklere karşı Alman torpido muhriplerinin cesaretle saldırdığı, atılan torpil ve açılan topçu ateşinin ağır kayıplara neden olduğunun tahmin edildiği ifade edilmektedir. Haber özet olarak, Alman birliklerinin kendilerinden sayıca çok üstün düşmanla, ateş

²¹¹ Müttefikleri "Bolşeviklerin batı yardımcıları" olarak adlandıran Dietrich, çıkarmayı "Avrupa'nın hürriyetine karşı yönelilen tecavüz" olarak nitelendirerek; Almanya'nın düşmanı hararetle karşılayacağını, Avrupa'yı, onun medeniyetini ve Avrupa milletlerinin hayatını korumak için azim ve hırsıyla çarpışacağını bildirmiştir.

yeteneklerinin azlığına bakmayarak şiddetle savaştığını ve başarılı olduğunu bildirmektedir.

Mihver Haberlerinden biri de DNB Ajansının askeri köşe yazarının, çıkarma konulu yazısıdır.²¹²

Berlin’de yarı resmi bir kaynaktan bildirildiği yazılı haberde, İngiliz ve Amerikalıların istila teşebbüsünün Alman Dışişlerinde büyük bir memnuniyet uyandırdığı, uzun zamandır beklenen bu olayın Stalin’in baskısı ile nihayet gerçekleştiği söylenmektedir. Habere göre İngilizler bu istilaya Sovyet baskısı ile girerken, Amerika ise seçim propagandası için girmektedir. Haber, kimsenin bu dramın ne zaman sona ereceğini bilmediğini,ama sonucu hakkında tam bir itimad hissinin hakim olduğunu ifade etmektedir.

Macar Ajansından bildirilen bir habere göre, Macar halkı uzun zamandan beri beklenen istila haberini emniyet ve sükunla karşılamıştır. Haber, Macaristan’ın o güne kadar olduğu gibi, büyük müttefikinin yanında, aynı sadakatla bulunduğunu ve Macarların genel kanısının olayların nihai zaferi yakınlaştıracığı olduğunu söylemektedir.

Berlin kaynaklı haberde, İngiliz radyolarının Havre limanının harp gemilerince durmadan bombalandığını bildirdiği, halbuki DNB Ajansının öğrendiğine göre, Havre limanının bu haberin yayıldığı ana kadar bombardıman

²¹²Yazıda, bu istila ile İngiliz ve Amerikalıların o güne kadar kaçındıkları karşılaşmayı arar gördüklerini , bunun da Alman Başkumandanlığının durumu çok iyi görmüş olduğunu ve düşman manevrasının etkisi altında kalmadığını gösterdiğini ifade edilmektedir. İstilanın ilk işaretleri görülür görülmez Almanların karşı koyma mekanizmasının harekete geçtiğini söyleyen yazar, bütün savunma kuvvetlerinin ileri hatta sürülmesinden sakınıldığını, İngiliz–Amerikan hareketinin hangi noktadan geleceğini öğrenmek gerektiğini belirtmektedir. Alman savunmasının ilk başarısının önemli olduğunu belirten yazar, baskın ve kamufraj hesaba katılmazsa, Anglo-Sakson kumandanlığının Almanları aldatmayı başaramadığını, öne sürmektedir.İngiliz ve Amerikalıların Batı Avrupa sahnesine en kanlı dramlardan birinin aktörleri olarak girdiğini ifade eden yazar, son başarının ne olacağını bilmek için olayların gelişmeleri beklemek gerektiğini, bununla beraber Alman Askeri Birliklerinin sonuçtan çok emin olduklarını belirterek yazısını bitirmektedir.

edilmediği öne sürölmektedir. Başka bir haber ise, çıkarmaların yapıldığı sahilin açıklarında en az 30 düşman gemisinin hasarlı ya da batmakta olduğunu bildirmektedir.

Londra aracılığı ile alınmış ancak kaynağı Mihver olan bazı haberler, hiç bir yorum yapılmadan, yalnızca “Denizaşırı Alman Haberler Ajansı bildiriyor” başlığı ile verilmektedir.²¹³

Göröldüğü gibi, gerek Müttefik gerek Mihver haberleri, kendilerinin haklılığını anlatmaya ve nihai zaferin kendilerinin olacağı yönündeki inançlarını vurgulamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla haberler tamamen iki tarafın da dünya kamuoyuna verdiği propaganda mesajları olarak görölmektedir. Bir tarafın kaynağının söylediğı diğer tarafın kaynağı tarafından yalanlanabilmekte ve durum hakkında taban tabana zıt görüşlere yer verilmektedir. Önemli olan olumlu ve haklı bir görüntü çizmektir.

Anadolu Ajansı ise, bültenlerinde yine olayla ilgili tüm tarafların haberlerine ve yetkili kaynakların denge politikasını bozmayacak demeç ve yorumlarına yer vermiştir. Bu olayda haberlerin sayısı ve kapladığı yer açısından durum Müttefiklerin lehine gibi görölse de, çıkarma hareketi Müttefiklerin fiilen başlattığı bir hareket olduğu için, Müttefik tarafının haberlerinin daha fazla olması olağan sayılabilir. Londra üzerinden gelen Mihver haberleri de hesaba katıldığında ise, toplam otuziki tane olan Mihver haberleri, yirmisekiz tane olan

²¹³ Bu haberlerin arasında kayda değer tek değişik haber, Alman gazetelerinin istila hakkında yazdıkları yorumlara yer veren haberdur. Yorumlardan biri, Almanya'nın etrafında toplanmış bulunan Avrupa milletlerinin, İngiliz ve Amerikalıların yaptıkları çıkarma teşebbüsüne karşı tüm güçleriyle savaşacaklarını, bundan böyle doğuda olduğu kadar batıda da bolşevizme karşı mücadeleye girişilmiş bulunulduğunu söylemektedir. Başka bir gazetenin yorumunda ise, istilanın İngiliz ve Amerikalıların arzusu ile değil ancak Bolşevizmin emri ile yapılmakta olduğu, Stalin'in Tahran Konferansında Roosevelt ve Churchill'e Avrupa'ya doğrudan hücum emrini verdiği söylenerek bu planların 1942 Haziranından beri hazırlanmakta olduğu, şimdi ise planın üstündeki perdenin kalktığı ifade edilmektedir.

Müttefik haberlerinin önüne bile geçmektedir. Dolayısı ile, Anadolu Ajansı'nın bu olaya ilişkin verdiği haberlerde haber kaynağı açısından eşitlik söz konusudur.

B.Cumhuriyet

7 Haziran 1944 tarihli *Cumhuriyet*'in başsayfasındaki haber başlığı tüm sayfayı kaplayacak genişlikte, çok iri puntolarla yazılmıştır: “Tarihin En Büyük Çıkarma Harekatı”. Bu başlıkta herhangi bir yorum, iki taraftan birinin yanını tutar, sempati duyar ya da suçlar görünen bir yanlılık görülmemekte, sadece olayın büyüklüğüne ve tarihiliğine dikkat çekilmektedir.

İkinci başlık, “Fransa'nın şimalinde Avrupa'ya çıkan Müttefikler sağlam köprü başları kurup 16 km ilerlediklerini bildiriyorlar”dır. Bu başlık da haberin Müttefik kaynaklardan alındığını baştan belirterek olayın doğruluğu ya da yanlışlığı hakkında bir yorumda bulunmamakta ve sorumluluk almamaktadır.

Üçüncü başlıkta Alman kaynaklarından alınan haber verilmekte, ancak verilirken bir yorum yapılmaktadır: Alman kaynaklarının verdikleri haberler birbirinden farklı: Bir kısmı şiddetli muharebelerin devam ettiğini bildirirken, diğer kısmı bütün düşman kuvvetlerinin denize döküldüğünü haber veriyor. Bu başlık, Almanya tarafından gelen haberler arasındaki çelişkiye dikkat çekmekte ve Alman kaynaklarının güvenilirliği hakkında okuyucunun aklında soru işareti uyandırmaktadır. Almanya'ya daha yakın tutumuyla tanınan Cumhuriyet'in böyle bir çelişkiyi vurgulaması ilginçtir.

Başlıkların altında iki fotoğraf ile ortalarında bir harita bulunmaktadır. Bu fotoğraflardan biri, istila emrini veren Müttefik Başkumandanı Eisenhower'ın son resmi, diğeri ise İkinci cephede Başkumandanlığı ele alan Hitler ile evvelce Başkumandan tayin edilmiş olan Mareşal Hundstat'ın beraber fotoğrafıdır.

Ortadaki harita ise, istila edilen bölgeyi göstermektedir. Bunlar, gazetenin üst yarısını kaplamaktadır. Fotoğrafların gazete sayfasına yerleştirilişinde de bir tarafsızlık, bir eşitlik görünmektedir. Başsayfanın alt yarısında yayınlanan haberlerde de aynı eşitlik devam etmektedir.²¹⁴.

Alman kaynaklı haberlerin altında “Hitler kumandayı bizzat ele aldı. Umumi Karargah şimali Fransa’ya nakledildi.” başlıklı Londra kaynaklı kısa bir haber yer almaktadır.

Birinci sayfadaki “Son vaziyet” başlıklı haberin 5. sayfadaki devamında da Müttefiklerin 2. resmi tebliği ve Alman (T.P.) Ajansı ile Alman radyosunun verdiği haberler vardır. Bu olayda *Cumhuriyet*’in Almanya’ya yakın tutumu, yerini daha tarfsız ve nötr bir haberciliğe bırakmış görünmektedir. Herhalde bunda, *Cumhuriyet*’in daha önce aldığı kapatma cezası da rol oynamaktadır. Ayrıca 1944 yılı, Türkiye’nin yoğun Müttefik baskısı altında olduğu ve kendini yalnız hissettiği bir dönem olup, bu baskı sonucu Türkiye Almanya’dan uzaklaşmış ve önce Almanya’ya krom sevkiyatını durdurmuş, 2 Ağustos 1944 tarihinde de Almanya ile ilişkilerini kesmiştir. *Cumhuriyet*’in haberlerinde eşitliğe gösterdiği bu dikkat ve titizlik böyle bir dönem içinde düşünüldüğü zaman doğal karşılanmaktadır.

Nadir Nadi, “Asrımızın En Mühim Olayı” başlıklı makalesinde, aylardan beri planları hazırlanan ve açılıp açılmayacağı tartışması yapılan İkinci cephenin

²¹⁴ Haritanın altında iri puntolarla alta “İstila Hareketi Nasıl başladı?”, “4 000 gemi Manş’ı geçti, 11 000 uçak hareketi destekliyordu, 150 km’lik bir sahile indirme ve çıkarmalar yapıldı” “Londra ve Berlin’in verdiği tafsilat” başlıkları yer almakta, bunların altında “Müttefiklere göre” ve “Almanlara göre” diye iki ayrı başlık altında Anadolu Ajansından alınan tarafların resmi tebliğleri aynen verilmektedir. Sayfanın sağında, Hitler ve Hunstat’ın fotoğrafının altında ise “Son Vaziyet Nedir” başlığı altında, Müttefik yetkililerinin verdikleri beyanatlar ile İkinci Müttefik Resmi istilayı yapan Kara Kuvvetlerinin Kumandanı General Montgomery ile İngiltere Başbakanı Churchill’in beyanatları kendi ağızlarından verilmiştir. Mihver kaynaklı haberlerin içinde ise, Alman orduları başkumandanlığı sözcüsü ile Alman Hariciyesinin askeri sözcüsünün beyanatları bulunmaktadır.

nihayet açıldığını, cephenin açılmasıyla savaşın kısır durumdan kurtularak kesin sonuç anının yaklaştığını yazmaktadır. Sadece Doğu Cephesi ile Almanya'yı yenmeye imkan olmadığını söyleyen Nadi'ye göre, Avrupa'nın kalbini hedef tutan, batıdan gelecek bir Müttefik ordusunun mutlaka gerekliydi. Nadi, Müttefiklerin ikinci cepheyi açmadan önce uzun süre bekleyerek kendileri için maddi - manevi en uygun şartları topladığını ve böylece başarı şanslarını mümkün olduğunca artırdığını öne sürmektedir. Amerika'nın savaş sanayini geliştirdiğini ve tam randımanla çalışır duruma geldiğini, meteorolojinin de çıkarma için uygun olduğunu belirten Nadi; ayrıca Roosevelt ve Churchill'in verdikleri beyanlarla , Başkumandan Eisenhower'ın de özellikle işgal altındaki halka yaydığı bildiri ile çıkarmanın psikolojik tesirlerini Müttefikler hesabına kuvvetlendirdiğini ifade etmektedir.

Almanların da İkinci Cepheyi karşılarında görmekte kendilerini zafere ya da iyi bir barışa kavuşturacak tek fırsatı ele geçirdiklerini, bunun onlar için bir sürpriz olmadığını, ne zamandır bunu beklediklerini, hatta isteyip özlediklerini söylemektedir. Roma'nın boşaltıldığını, Berlin'den gelen telgrafın, Alman Komutanlığının şaşkıncu oyunlara gelmeyeceğini, Roma'yı kurtarmak için batı cephesini zayıf düşürmek hatasını işlemeyeceğini, Müttefiklerle asıl hesabın orada görüleceğini anlattığını söyleyen Nadi, Almanların son iki yıldır batı cephesine önem vermekle savaşın genel gelişimini iyi gördüğünü ve kendi hesabına iyi ettiğini yazmaktadır.

Nadi yazısını, Müttefiklerin İkinci cepheye nihayet teşebbüs etmekle fedakarlık isteyen, çetin bir işe giriştiğini, böylece üç yıldır yalnız Sovyet Rusya'nın sırtında taşıdığı savaş yükünü onların da paylaştığını ve savaşın

kısaltılması konusunda takdire değer bir adım attığını söyleyerek ve çıkarmanın acı çeken milletlerle tüm dünyaya hayırlı olmasını dileyerek bitirmektedir.

C.Tan

7 Haziran 1944 tarihli *Tan*'ın başsayfasının en üstünde iri puntolarla “Müttefikler Fransa’ya çıktı” manşeti vardır. Yedi sütunun üzerini kaplayan bu manşetin hemen altında , sayfa ikiye bölünmüş; sol tarafta “ İstilaya 11 000 uçak, 4 000 gemi iştirak ediyor-İlk safha muvaffak olmuştur” başlığı yer almaktadır.²¹⁵

Sayfanın sağ tarafı ise “Havre Çevresinde Kanlı Savaşlar Başladı-Berlin’e göre Müttefik Kaybı Çok” ana başlığı altında Alman kaynaklı haberlere ayrılmıştır.²¹⁶

Sayfanın tam ortasına, iki kaynaktan gelen bilgilerin arasına, çıkarma yapılan bölgenin haritası yerleştirilmiştir. Haritanın altında, “Müttefik Şeflerinin Nutukları- İngiltere Kralı ile Reis Roosevelt, Halkı Muvaffakiyet İçin Duaya Davet Etiler” başlıkları ile, Reis Roosevelt’in Amerikan Milletine radyodan yaptığı konuşma ve dua metni yer almaktadır.

²¹⁵ “Müttefik kıtaları Caen’e dün girdi” ve “Müthiş bombardımanlar devam ediyor-Başkumandan ‘Bu hareket büyük seferin başlangıcıdır’ dedi” alt başlıklarının yer aldığı gazetenin bu sol tarafı Müttefiklere ayrılmıştır. Başlıklardan sonra, “Müttefiklere göre” ibaresi ile General Eisenhower’ın bir fotoğrafının yanında tek sütunda verilen haberde, istila Başkumandanı Eisenhower’ın yayımladığı tebliğde Fransa sahillerine Müttefik kuvvetlerinin çıkarıldığını bildirdiği, Amerikan, İngiliz ve Kanadalı kıtalardan oluşan istila ordusuna Rommel’in galibi General Montgomery’nin kumanda ettiği yazmaktadır. Sonra, “İstila Nasıl Başladı” altbaşlığı ile, Başkumandanlık karargahından verilen ayrıntılı bilgiye aynen yer verilmektedir.

²¹⁶ Burada ana başlık ardından sırasıyla “ Dört Paraşütçü Tümeni İndirildi”, “Almanlar Dün Gece Müttefik Köprü Başlarını Tasfiye Edildiğini, Fakat Gece Yeni Çıkarmalar Beklendiğini İlan Etiler” altbaşlıkları altında “Almanlara göre” ibaresi ile Alman kaynaklarından alınan haberler verilmektedir. İkinci cephenin açıldığını ilk kez Alman Ajansınca duyurulduğu söylenen haberde, hareket Alman Ajansının ağzından anlatılmıştır. Çoktan beri beklenen İngiliz ve Amerikan istila hareketinin 6 Haziran sabahı hava yoluyla getirilen kuvvetlerin Seine nehri ağzı çevresine getirilmesiyle başladığı, Havre limanının şiddetli top ateşi altına alındığı ve Alman harp filosuna mensup gemilerin kıyı açıklarında düşman ihraç gemileriyle savaşa tutuştuğu bildirilen haberin devamında olay ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

Tan'da taraflar hakkındaki haberlerin arasında denge ve eşitliğe çok büyük titizlikle uyduğu gözlenmektedir. Bu dengeye hem biçim hem de içerik olarak dikkat edilmiştir.

Ancak, gazetenin en sağında, Alman kaynaklı haberin yanında *Cumhuriyet* ve *Akşam*'da bulunmayan "Rusya'da Sevinç- Halk İkinci Cephe Haberini Sevinçle Karşladı" başlıklı bir haber göze çarpmaktadır. Bu haberde, istila haberinin Moskova'da bir şimşek hızıyla yayıldığı, sokaklarda mikrofon etrafına toplanan halkın sevinç ve heyecan gösterdiği yazmaktadır. Ayrıca Moskova'da bulunan İngiliz-Amerikan askeri komisyonu reislerinin ortak bir bildiri yayımlayarak, ikinci cephenin açılması ile Anglo-Amerikanların zafer yolunda Kızılordu ile birleştikleri yazmaktadır.

New York Times gazetesindeki makaleye göre, uzun zamandır beklenen gün gelmiştir, bu kesin bir savaştır ve Müttefikler kazanacaktır. Eğer mağlup olurlarsa, ebediyen mağlup sayılacaklardır.

Gazetenin üçüncü sayfasının tamamına yakın bölümü fotoğraflarla aşama aşama çıkarma hareketini anlatırken beşinci sayfa da çıkarma hareketina ayrılmıştır.

Haberler yine sayfanın yarısı "Müttefiklere Göre", diğer yarısında "Almanlara Göre" başlıkları altında iki tarafın haberlerine ayrılmıştır. İki tarafa ait haberlerin arasında "Rusya'da Sevinç" başlıklı haberin devamı vardır.

Tan'da, *Cumhuriyet*'te bulunmayan farklı bir haber daha bulunmaktadır. "İkinci Cephe için Halk Ne Düşünüyor?" başlıklı bu haberde, ikinci cephenin

açılmasına ilişkin olarak çeşitli kesimlerden vatandaşlara ne düşündükleri sorulmuştur.²¹⁷

Araştırmada soru sorulan vatandaşların hepsinin, savaşın sonu hakkında aynı şeyleri söylemesi, tesadüf değil, gazetenin kendi politikasının okuyucuya farklı şekilde, sokaktaki vatandaşın gözünden yansıtılması olarak değerlendirilebilir. *Tan*'a bakılırsa, fabrikatörden kahveciye kadar tüm halk, Almanların yenileceğini, Müttefik ve Sovyetlerin savaştan zaferle çıkacağını düşünmektedir.

Dikkati çeken bir nokta da, *Cumhuriyet*'te yer alan "Hitler kumandayı bizzat ele aldı. Umumi Karargah şimali Fransa'ya nakledildi." başlıklı haberin *Tan*'da yer almamasıdır. *Cumhuriyet*, Almanya haberlerine, 1944 yılında bile, *Tan*'dan daha fazla yer vermektedir.

Sertel'in başyazısı da Nadir Nadi'ninki gibi başlamaktadır: "Nihayet aylardan beri beklenen istila başlamış bulunuyor". Çıkarma nedeniyle bütün Avrupa'nın heyecan içinde olduğunu belirten Sertel, Müttefiklerin istila girişiminin başarılı olması için teknik ve askerlik bakımından bütün hazırlıkları yaptıklarını, her ihtimali hesapladıklarını, yapılan bombardımanlarla sahildeki istihkamların çabucak susturulduğunu, Müttefiklerin şimdiden Avrupa

²¹⁷ Haberde soruyu yanıtlayan bir fabrikatör, 2. cephenin tam zamanında açıldığını, Müttefiklerin bu işi ciddi tuttuklarından şüphesi olmadığını, Rusya da taarruza kalkarsa çabuk sonuç alınacağını, savaşın Almanya'nın yenilgisiyle değil, Almanya'da başlayacak ihtilalle biteceğini söylemiştir. Soruyu yanıtlayan bir müteahhit ise, bir çok örnekte görüldüğü gibi bu son Müttefik çıkarmasının da tutunacağını, ama ileri gitmelerinin zor olduğunu, Fransa'da bir ayaklanma olacağını söylemekte, bu hareketin Müttefiklerin galibiyetini gerçekleştireceğini ama hemen bir sonuç alınmayacağını öne sürmektedir. Soru sorulan vatandaşlardan, bir kahveciye göre, İkinci Cephe mutlaka tutunacak, Müttefikler Sovyetlerle birlikte Almanları görülmemiş bir yenilgiye uğratacaktır. Sovyetler de taarruza geçecek ve Avrupa'da işgal altındaki memleketlerde ihtilaller olacaktır. Soru sorulan diğer bir vatandaş da Avcı Cemiyeti Mera Şefidir. O da diğerleri gibi Müttefiklerin Almanları yenmelerinin mutlaka gerektiğini, bütün Avrupa'nın bu surette bağımsızlığına kavuşacağını, ayaklanmalar olacağını ve zaten taarruzda olan Sovyetlerin Almanlara daha kuvvetli darbeler indireceğini söylemektedir.

sahillerinde başarılı bir şekilde köprübaşı kurduklarını iddia ettiklerini söylemektedir.

İstila hareketinin bu harbin en büyük tarihi olayı ve en önemli dönüm noktası olduğunu öne süren Sertel, bu girişimin başarısının Avrupa'nın, savaşın ve belki de bütün dünyanın kaderi ile ilgili olduğunu söylemektedir. Girişim başarılı olursa Almanya'nın içine sığındığı Almanya kalesi yıkılmış olacak ve savaşa devamın anlamı kalmayacaktır.

General Eisenhower'ın, yayımladığı günlük emirde, doğu cephesinde Sovyet ordularının hareketi ile uyumlu olarak çıkarma yapıldığını bildirdiğini anlatan Sertel'e göre, doğu cephesinde de büyük Sovyet taarruzu beklenebilir.

Bir çok kimsenin, Müttefiklerin Avrupa'ya asker çıkaracağına inanmadığını, İngiltere ve Amerika'nın Sovyet Rusya yıpranmaya kadar oyalayarak uzatacağının düşünüldüğünü söyleyen Sertel, istilanın böyle düşünenlerin hata ettiğini ortaya çıkardığını ifade etmektedir.

Sertel'e göre, Müttefiklerin Avrupa'ya asker çıkarırken, şark cephesindeki hareketlerle ahenkli bir strateji takip ettiklerini söylemeleri, İngiltere, Amerika ve Sovyetler Birliği arasındaki anlaşmanın da ciddiliğini kanıtlamıştır.

Sertel, Hitler'in karargahını doğu cephesinden batıya nakletmesinin istilaya büyük önem verdiğini gösterdiğini öne sürmektedir.

Müttefiklerin Almanları aylardan beri yaptıkları bombardımanlarla zayıf düşürdüğü için karşılarında güçlü düşman hava teşekkülleri bulamadığını anlatan Sertel, bu nedenle Müttefiklerin yirmi dört saat geçmeden Fransız sahillerinde köprü başları kurmayı başardıklarını ve birinci günden, Avrupa

kalesinin Almanların iddia ettiği gibi geçilmez ve yarılmaz olmadığının anlaşıldığını ne sürmektedir. Sözlerini, istila sürecinin sürprizlerle dolu olduğunu söyleyerek bitiren Sertel, Müttefik zaferine kesin gözüyle bakmakta, Müttefik-Sovyet anlaşmasının sağlamlığını vurgulayarak bundan duyduğu memnuniyeti belli etmektedir. Savaşın başından beri hem Müttefiklerden yana hem de Sovyetlere yakın bir tutum sergileyen Tan'ın istediği de bu gibi görünmektedir.

D.Akşam

7 Haziran 2006 tarihli Akşam'ın baş sayfasının en üstünde, iki adet iri puntolu başlık bulunmaktadır. Bunlar:

“İstila hareketi Eisenhower'in bir elektrik düğmesine basmasıyla başladı- Müttefikler 75 Mil genişliğinde bir sahile asker çıkarmışlar, içeriye doğru ilerlemeye başlamışlardır. Alman sahil bataryalarına 9 000 ton bomba atıldı.” ve

“Bu sabahki telgraflar-çıkarma başarı ve az kayıpla devam ediyor- Müttefiklerin zayıatı pek hafiftir. Dn yalnız 30 tayyare kaybedildi, Amerikalıların kaybı da üç gemiden ibarettir, Müttefikler Caen sokaklarında dvşyorlar.” dır.

Bu başlıkların altında üç adet büyük fotoğraf bulunmaktadır.  fotoğraf da istila sırasında Fransız sahillere çıkan Müttefik kuvvetlerine aittir.

İlk ana başlığın altındaki iki stnluk haber , Londra kaynaklıdır. Haber, General Eisenhower'ın istila işaretini veren elektrik düğmesine bastığını, bu işareti İngiltere'nin gece sükuneti içine gömülmüş bulunan karargahında verdiğini söyleyerek başlamakta ve istilanın nasıl başladığını anlatmaktadır.

Bu haberin yanında “Çıkarma başarı ve az kayıpla devam ediyor” başlığıyla, Müttefiklerin yayınladığı iki numaralı tebliğ yer almaktadır.²¹⁸

Haberin hemen altında, “İhraç mıntakasındaki maniler bertaraf edildi” altbaşlıklı, Londra kaynaklı bir haberle ardından Washington kaynaklı, Roosevelt’in gazetecilere beyanatı yer almaktadır. Roosevelt de beyanatında hareketin memnuniyet verici bir şekilde ve plan dahilinde sürdüğünü söylemektedir.

Müttefik haberlerinin başlıklarında çıkarmanın başarılı olduğu kuşku duyulmaz bir gerçek olarak algılanmaktadır. Oysa Alman haberlerinin başlıkları aynı şekilde kurulmamıştır. “Berlin’e göre” ve “Kurabilmiş” ifadeleri bu haberin kuşkulu olduğunu ima etmektedir. Ana başlığı “Almanlar bir müdafaa zaferi kazandık diyorlar” olan haberin alt başlığı , “Berlin’e göre Müttefikler yalnız 20 km genişliğinde bir köprü başı kurabilmiş” tir. Habere göre Atlantik sahillerinde Alman kuvvetleri geniş bir cephe üzerinde tam bir müdafaa zaferi elde etmiştir. Büyük kuvvetlerle yapmış olmalarına rağmen, Müttefikler ancak 20 km genişliğinde ve birkaç km derinliğinde bir köprü başı elde etmişlerdir.

Haber, Havre açıklarında düşmanın deniz birliklerinin ağır kayıplara uğrayarak suni bulut tabakası arkasına kendisini gizlediğini ve açıklara doğru kaçtığını bildirmektedir.

Gazetenin 2. sayfasında çıkarmaya ait haberler devam etmektedir. En üstte, iri puntolarla “4 000 büyük gemi, binlerce çıkarma vasıtası”, onun altında

²¹⁸ Tebliğde kısaca, çıkarmaların başarılı olduğu ve savaşların devam ettiği bildirilmekte, çıkarmada kullanılan bir balıkçı gemisinin battığı, bir tanesinin de hasara uğradığı, uğranılan bahri zayıatın beklenenden çok aşağı olduğu bildirilmektedir. “Harekat memnuniyet verici şekilde devam ediyor” alt başlığı ile devam eden haber, Amerikan Harp Haberler Bürosunun bildirdiği haberleri içermektedir.

“M.Churchill ‘Sahil istihkamlarının ateşi büyük ölçüde susturulmuştur’ diyor” altbaşlığı ile Churchill’in Avam kamarasında yaptığı konuşma nakledilmektedir.

Bu haberin hemen altında, Berlin kaynaklı “Almanlar mukabil taarruzlara başladılar”, “Berlin’e göre Müttefiklerin kurdukları köprü başlarından üçü tasfiye edilmiş” başlıklı bir haber göze çarpmaktadır. Haber, Alman orduları başkumandanlığının tebliği ile sona ermektedir.

Akşam, savaşı tarafların haberlerine yer vermiş olmasına rağmen, Alman haberlerinin başlıkları, Müttefik haberlerinin başlıklarından farklıdır. Dolayısıyla, Müttefik haberleri gerçekleri, Alman haberleri iddiaları yansıtır gibi bir izlenim uyandırmaktadır. Müttefik yanlısı olan ama haberlerinde eşitliğe önem veren *Akşam*, 1944 yılında Almanya’dan uzaklaşan Türk dış politikasının da etkisiyle Müttefiklerin haberlerini daha ön plana çıkartarak Alman haberlerine ise daha mesafeli durarak aradaki farkı belli etmiştir.

Akşam başyazarı Necmeddin Sadak’ın 7 Haziran tarihli “Büyük Avrupa Harbi Başlarken” başlıklı başyazısında; insanlık tarihinin görmediği, akıl ve mantığın zor kabul ettiği sayı ve kudrette insan ve malzeme ile yapılan istila hareketinin nihayet başladığı, bu korkunç saldırının nerelere yayılacağına belli olmadığı, ancak asıl can alacak savaş alanı nerede olursa olsun, Avrupa harbinin dönüm yoluna girdiği ifade edilmektedir.

Sadak, yazısında İngiltere ve Amerika’nın dört yıldır hazırladığı ordu ve silahlarını, Alman orduları ve savunmasının en sağlam sanılan kısmına yüklediklerini, Almanya’nın ise 4 yıldır hazırladığı savunma kalesinde, en güvendiği ordularıyla, çoktan beklediği hücumlara karşı koymaya çalıştığını söylemektedir. Müttefiklerin savaşı bitirmek, zaferi kazanmak için tek çarelerinin

Avrupa karasına çıkararak Alman ordularını yenmek olduğunu belirten Sadak'a göre, başlayan hareket başarı ile bitirilmezse, Müttefikler için savaş kaybedilmiş demek olmasa da, savaşın uzamasına neden olacak kadar acı ve ağır olabilecektir.

Sadak, Almanya için durumun başka olduğunu öne sürmektedir. Savunmaya çekilen ve savaşı kazanmak veya kaybetmemek ümidini sadece güçlü bir savunmada gören Almanya, Avrupa kalesi dediği sistemin batı kısmını istiladan korumaya öyle önem vermektedir ki, son yıllarda bütün gayretini oraya dökmüştür. Şimdi bütün bu çabaların sonucu anlaşılacak, geçilmez denilen kale duvarlarının sağlamlığı görülecek, propagandası yapılan yeni ve gizli silahların değeri ortaya çıkacaktır. Bunun için, başlayan büyük savaş Almanya için iki bakımdan önemlidir ve ölüm kalım savaşıdır.

Sadak, sözlerini bütün dünyanın izlediği bu nazik savaşın sonuçları hakkında hüküm vermek için erken olduğunu, güvenli kaynaklardan gelecek haberleri sükunetle beklemek, her heyecanlı habere inanmamak gerektiğini söyleyerek bitirmektedir.

E.Sonuç

Normandiya çıkarması haberleri, *Cumhuriyet*'te oniki Müttefik on Alman kaynaktan, *Akşam*'da onaltı Müttefik sekiz Alman kaynaktan, *Tan*'da ise üç Müttefik, iki Alman, bir Rus kaynaktan verilmiştir. *Tan*'ın kaynaklarından, olaya ilişkin verdiği haberler az gibi görünse de, bu doğru değildir. *Tan*, tek kaynak vererek Müttefiklerin ya da Almanya'nın verdiği tüm haberleri yeniden kaynak belirtmeden aynı haber içine koymuştur. *Cumhuriyet ve Akşam* ise, her farklı haber için yeniden kaynak belirtmiştir. Sonuç olarak, gazeteler iki tarafın haberlerine de eşit biçimde yer vermiş sayılabilirler.

Haberlerin kapladığı yer açısından, *Tan* iki tarafa da aynı genişlikte yer ayırmış, başsayfayı yarıya bölerek yarısında Müttefik, yarısında Alman haberlerini vermiştir. Ancak, gazetenin altında, Müttefiklerin son dakika haberleri ve Rusya'dan gelen haberler vardır. Gazetenin iç sayfalarından biri tamamen çıkarma hareketinin Müttefik kaynaklı fotoğraflarına ayrılmıştır. Diğer iç sayfanın da yarısı Müttefik, yarısı Almanlara ayrılmış, ortaya ise Rusya haberi konmuştur. Dolayısıyla, *Tan*'da Müttefik haberleri daha ağırlıklı görünmekte olup; arka sayfalardaki haberlerinde ve Sertel'in başyazısında Müttefiklere ve özellikle Sovyet Rusya'ya yakın bir çizgi izlediği açıktır. Haberler açısından bakıldığında, *Tan*'da bulunan "Rusya'da Sevinç" başlıklı haber ve New York Times gazetesinden alınma makale, Anadolu Ajansı'nda ve *Cumhuriyet*'te bulunmayıp, *Tan*'ın politikasının Rusya'ya yakınlığını göstermektedir. Müttefiklerin çıkarma hareketinin muhtemel sonucu olan zafere, işbirliği yaptıkları Sovyet Rusya ile birlikte ulaşması, *Tan* için anlamlıdır. Üçüncü sayfada istilanın tam ondört fotoğraf ile, sayfanın yarısından fazlasını kaplayacak şekilde anlatılması da gazete tarafından Müttefiklerin hareketına verilen önemi göstermektedir.

Tan'ın ilk sayfasındaki "Müttefik Şeflerinin Nutukları" başlıklı, Amerikan Başkanının Amerikan milletiyle beraber dua edeceği haberi de Anadolu Ajansı'nda olmakla birlikte *Cumhuriyet*'te yoktur. Aynı şekilde, *Cumhuriyet*'te bulunan Hitler'in karargahını batıya kaydıracağı haberi de *Tan*'da yoktur. Bu iki gazetenin bakış açıları ve önem verdikleri konuları ön plana çıkardıklarını göstermektedir.

Cumhuriyet'te bulunmayıp *Tan*'da bulunan başka bir haber de, "İkinci Cephe İçin Halk Ne Düşünüyor ?" başlıklı mini ankettir. Bu ankete verilen yanıtlara göre fabrikatörden kahveciye, vatandaşların hemen hepsi Müttefiklerin Rusya ile beraber zafere ulaşacağına hemfikirdir. Ayrıca, soru sorulan dört vatandaştan dördü de zaferden sonra Avrupa ülkelerinde görülecek ihtilal ve ayaklanmalardan söz etmektedir. Anket yapılan vatandaşlardaki bu fikir birliğinin rastlantı olmadığı düşünülürse, ya gazete kendi politikasına yakın vatandaşları bulup sormuş, ya da onların isimleri altında kendi fikir ve isteklerini öne çıkarmıştır.

Gazetenin başyazarı Zekeriya Sertel de başyazısında, Müttefiklerin güçlerine değinerek zaferi kazanacaklarına olan inancını dile getirirken siyasi eğilimi nedeniyle olaylara Müttefiklerin gözünden bakmakta, Almanya'yı, yenilgisi kaçınılmaz ve şart olan düşman olarak görmektedir. Sertel, Amerika, İngiltere ve Rusya arasındaki anlaşmaya da büyük önem vermekte ve üç ülkenin uyum içinde hareket ettiklerini memnuniyet içerisinde söylemektedir. Kısacası Sertel olayların gidişatından oldukça memnun ve iyimser gözükmekte ve geleceğe ait umut ve beklentileri olduğunu ima etmektedir.

Cumhuriyet ve *Akşam*'a bakıldığında, iki kaynaktan gelen haberlere de eşit ağırlıkta yer verdikleri görülmektedir. İki gazete de, savaşan iki taraf arasında ayırım yapmamakta, taraflardan herhangi birine daha yakın olduğunu düşündürecek bir yaklaşımdan kaçınmaya büyük özen göstermektedir. Bu, gazetede yer alan haberlerin hem biçim hem de içerik olarak sunumunda hemen göze çarpmaktadır. Ancak daha önce de belirtildiği gibi, *Akşam*'ın Müttefiklere verdiği ağırlık ve duyduğu inanç haber başlıklarında görülmektedir.

Akşam başyazarı Necmeddin Sadak, başyazısında dengeli bir şekilde iki taraftan da söz etmiş, iki taraftan birine sempati, yakınlık çağrıştıracak hiçbir imada bulunmamıştır.

Cumhuriyet başyazarı olarak Yunus Nadi yerine, oğlu Nadir Nadi görülmektedir. Nadi, çıkarma hakkında çok iyimser bir yaklaşım sergilemektedir. Çıkarma hareketini özlemle beklenen ve nihayet gerçekleşmesine her iki tarafın da sevindiği bir olay olarak yorumlayan Nadi'nin, hareketi sevinçli bir havayla karşılayarak herkese hayırlı olmasını dilediği başyazı, hükümetçe izlenen denge politikasına uygun olarak, iki tarafı da gücendirmemek için özenle kaleme alınmışa benzemektedir. Yazıda her iki taraf için de olumlu ve takdir dolu cümleler kullanılmıştır. Müttefiklerin maddi ve manevi açıdan güçlü olduklarını ve başlattıkları hareketin savaşın sonunu getirecek fedakarca bir iş olduğunu söyleyen Nadi, Almanları da, batı cephesine önem vererek savaşın gelişimini iyi görmelerinden dolayı övmektedir. Nadi, her iki taraf ve tüm acı çeken milletler için olumlu sonuçları olması dileklerini iletirken, yazısında Müttefiklere daha çok yer vermekte ve güçlerini, hazırlıklarını anlatmaktadır. Bu istilanın Almanya için de zafer ya da iyi bir barış için fırsat olduğunu söyleyen Nadi'nin yazısı iki taraf için de "hodri meydan" ya da "tavşana kaç tazıya tut" şeklinde algılanmaktadır.

Sonuç olarak gazetelerin üçü de haberlerinde tarafsızlık ilkelerine uygun davranıyor görünmekteyse de, *Tan'ın* genel çizgisi Müttefiklere ve Sovyet Rusya'ya yakındır. *Cumhuriyet ve Akşam*, haber ve başyazıda *Tan*'dan biraz daha tarafsız ve iki tarafa da aynı yakınlıkta duruyor gibi görünmektedir.

SONUÇ

Temel amacı, İkinci Dünya Savaşı'nda hükümetçe uygulanan dış politikanın Anadolu Ajansı'nın haber politikasına da yansıdığı varsayımından yola çıkarak, dış politika ile Anadolu Ajansı bültenlerindeki dış haber kaynakları arasındaki ilişkiyi incelemek ve Anadolu Ajansı bültenleri ile üç gazetenin haberlerini karşılaştırarak farklı gazetelerin siyasi eğilimlerinin haberlerine ne kadar yansıdığını ortaya koymak olan bu tezin sonuçları şöyle özetlenebilir:

Araştırmanın birinci bölümünde, 1939-1945 arasında, yıllara göre Anadolu Ajansı bültenlerindeki dış haber kaynaklarının sayılması sonucu oluşturulan grafiklere bakıldığı zaman, bültende Müttefik kaynaklarına savaş yılları boyunca Mihver kaynaklarından daha fazla yer verildiği görülmektedir. Bültenlerdeki Müttefik haberleri, savaş boyunca istikrarlı olarak yükselmiş, ve savaşın sonunda % 90'lara ulaşmıştır. Bu da, savaşın başında Müttefiklerle işbirliği anlaşması imzalayan Türkiye'nin haber kaynağı açısından her zaman Müttefik tarafını birinci planda tuttuğunu göstermektedir.

Mihver kaynaklı haberler içinse çok istikrarlı bir durum söz konusu değildir. Yıllara göre Mihver kaynaklı haberlerin oranına bakıldığında, Türkiye'nin Almanya'ya karşı izlediği politikanın değişen dönemlerine göre önce yükseldiği, ancak artan Müttefik baskısı sonucu, Almanya ile araya belli bir mesafe konmasından sonra yeniden inişe geçtiği görülmektedir. Ancak, Almanya; savaştaki gücü ve Türkiye üzerindeki ağırlığının yansımaları olarak ajansta çalışan Yahudi personelin işlerine son verildiği dönemde bile, yaptığı onca baskı ve propagandaya rağmen, ajans haberleri üzerinde istediği ağırlığı

kazanmamıştır. Bu dönemde bile Mihver haberleri, Müttefik kaynaklarının yirmi puan altında kalmıştır. Mihver kaynaklı haberlerin en yüksek orana ulaştığı tarihlere bakıldığında, bu tarihler Mihver ülkeleri açısından ya da Türkiye-Almanya ilişkisi açısından en önemli olayların tarihleri olup, Mihver haberleri sonra yeniden inişe geçmektedir.

Sonuç olarak, Anadolu Ajansı'ndaki Mihver kaynaklı haberler, ülkede Alman baskı ve propagandasının en güçlü olduğu dönemde bile, belli bir oranın üstüne çıkmamıştır. Bu da, izlediği denge politikasına rağmen, hükümetin Almanya'ya karşı temkinli davrandığını düşündürmektedir. Bu temkinlilik Anadolu Ajansı bültenlerine de yansımış, Alman haberlerinin Müttefik haberlerinin önüne geçmesine hiç bir zaman izin verilmemiştir.

Savaşın başında anlaşma imzaladığı Müttefiklerle sonuna kadar ilişkilerini bozmayan, ama 1941-1944 yılları arasında Almanya'ya da ılımlı bir politika izleyen Türkiye'nin bu politikasını, Anadolu Ajansı'nın bu dönemdeki dış haberleri ile birlikte değerlendirdiğimizde; tezde öne sürülen, Anadolu Ajansı'nın dış haber politikasının Türkiye'nin dış politikasına göre belirlendiğini öne süren hipotezin, birincil kaynaklar üzerinde yapılan tarama ve istatistik çalışmalarıyla doğrulandığı ortaya çıkmıştır.

Hükümetin denetiminde çalışan Anadolu Ajansı'nda hükümetin politikalarının uygulandığı kesindir. Bunun hem olumlu hem de olumsuz sonuçları olduğu düşünülmektedir.

Savaşın tarafların bir yandan hükümet üzerindeki diplomatik baskısı, diğer yandan bu baskıyla yetinmeyerek başta basın olmak üzere iletişim araçları üzerinde kendileri lehine kamuoyu yaratmak için gösterdikleri yoğun çabalar

düşünüldüğünde, bu çabaların sonuçsuz kalmasında Anadolu Ajansı'nın ve onu zorunlu olarak izleyen basının dengeli haber politikasının payı olduğu söylenebilir. Kısaca denebilir ki, basının kamuoyunu yönlendirmedeki gücünü bilen hükümet, savaş propagandasına izin vermemek için elinin altında bulunan iletişim araçlarını kontrol altında tutmuştur.

Öte yandan, ağırlıklı olarak Müttefik haberlerine yer verse bile, Anadolu Ajansı'nın, dış politika ve savaş gündemini titizlikle izleyerek, bu gündem doğrultusunda her iki tarafa da yer veren bir anlayışla basına ve kamuyuna haber aktardığı görülmektedir. Ajansa savaşan iki taraftan ve tarafsız ya da işgal altında olan ülkelerden her türlü haberin ayırım yapılmadan yayınlanması, Anadolu Ajansının çevre ülkeler ve dünya kamuoyu tarafından tarafsız habercilik yapan, ayrımcılık yapmayan, güvenilir bir haber ajansı olarak kabul edilmesine ve çevre ülkelerin de haber kaynağı olmasına neden olmuştur.

Ancak, hükümet eliyle Ajans'a yapılan bu denetimin olumsuz yönleri de kuşkusuz vardır. Ajans, devletin bürokratik mekanizmasının çarkları arasında bir dişli konumuna getirilmiştir. Anadolu Ajansı'nın başına, İnönü'ye savaş döneminde en yakın isimlerden biri olan Dışışleri Bakanı Numan Menemencioğlu'nun kardeşi Muvaffak Menemencioğlu'nun getirilmesi, Ajans yönetiminin bürokratik ilişkiler ağı içerisinde nasıl önemli bir yerde olduğunu göstermektedir. Bu ağı ve katı hiyerarşik yapının ast-üst ilişkileri içerisinde işleyişi, onu bağımsız, hızlı, özerk bir gazetecilik yapmaktan bazen alakoymuştur. Habercilikte saniyelerin önem taşıdığı olağanüstü bir dönemde, bu işleyiş bazen (Şinasi Nahit Berker'in anısında sözedildiği gibi) Ajans'ın ayağına takılan, onu hantallaştıran bir engel oluşturmuştur.

Araştırmanın ikinci bölümünde, incelenen *Cumhuriyet*, *Tan* ve *Akşam*'ın Anadolu Ajansı'nca verilen dış kaynaklı haberleri hiç değiştirmeden yayımlayarak Hükümetin denge politikasını yansıttıkları görülmüştür.

Seçilen olaylar bültende yayınlanırken, Anadolu Ajansı nasıl iki tarafın da haberlerine tarafsız olarak yer vermişse, gazeteler de haberleri verirken aynı tarafsızlık prensibini gözetmişlerdir. Hatta tüm gazeteler, ilk sayfalarını ortadan ikiye ayırarak iki tarafın haberlerini “Müttefiklere göre” ve “Mihvere göre” başlıkları altında yayınlamıştır. İki tarafın da resmi savaş tebliğleri üç gazetede aynen yayınlanmış, hatta kullanılan fotoğraflarda bile eşitlik prensibine uymuş, iki taraftan da yetkililerin fotoğrafına yanyana yer verilmiştir. Bu durum, 1941’de Almanya’nın Rusya’ya saldırı haberinde de, 1944’teki Normandiya çıkarması haberlerinde de aynı şekilde sürmüştür. Bunun anlamı şudur: Dış politikanın değişen dönemlerinde bile, basındaki haberlerde iki tarafın haberlerine de aralarında denge gözetilerek yer verilmiştir.

Ancak, araştırmanın sonucunda, her ne kadar gazeteler savaşla ilgili dış haberleri Anadolu Ajansı bültenlerinden alıp değiştirmeden aktarmış olsa da, her gazetenin farklı siyasi düşüncesinin; haberin başlığı, kullanılan fotoğraf, kapladığı yer vb. ayrıntılar ile başmakalede bir biçimde yansıtıldığı görülmektedir. Evet, her gazetenin baş sayfası ikiye ayrılmış, bir taraf Müttefik bir taraf Mihver haberlerine verilmiştir, ancak; başmakaleyi okuyan bir kişi gazetenin hangi tarafa sempati duyduğunu, hangisine inandığını, hangisinin gücünü övdüğünü görmektedir. Ayrıca, haberin yanına konan bir fotoğraf, okuyucuya, gazetenin mesajını daha net vermektedir. Kendi Rusya sempatisini

yansıtmak için, *Tan*, okuyucu anketi bile düzenleyerek vatandaşın ağzından Müttefik ve Rus zaferinin yakın olduğunu vurgulamıştır.

Tüm bunlar göstermektedir ki, basın, kontrol altında olmasına karşın, politikasını gazetesinde net biçimde yansıtmış; *Cumhuriyet*'i okuyan biri karşısında Alman sempatisini, *Tan*'ı okuyan biri Rusya sempatisini, *Akşam*'ı okuyan biri ise Rusya antipatisini görebilmiştir.

Böylece, basın açısından çelişkili görünen iki durum bir arada yaşanmıştır. Bir taraftan basın kontrol altında tutulurken, diğer taraftan da çok seslilik adına farklı siyasi eğilimler gazetelerde görülebilmektedir. Bu da, çoğulculuğun ya da çok sesliliğin kontrol altındaki basında da görülebileceğini düşündürmektedir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'de, dış politikaya ilişkin kaygularla kontrol altında olmasına rağmen, farklı siyasi düşüncelerin yer aldığı bir basın görülmüştür. Bunun sonucunda, Ahmet Emin Yalman'ın dediği gibi, Türk basını İkinci Dünya Savaşı'nda dünyanın en rahat münakaşa muhiti olmuştur. Bu iki durum, koşulların getirdiği zorunluluklardan kaynaklanıyor olabilir, ya da Cumhurbaşkanı İnönü'nün basın özgürlüğüne verdiği önemi gösteriyor olabilir. Ama, özgün bir durum olduğu düşünülmektedir. Ülkenin basın politikasına dönem koşullarının getirdiği zorunluluklar ağırlıklı olarak damgasını vurmuştur.

Özetle, İkinci Dünya Savaşı'nda Anadolu Ajansı, dış politikanın temel hedefi olan savaş dışı kalmanın gerçekleştirilmesi amacıyla, Hükümetin denge politikasına paralel bir dış haber politikası izlemiş, sonuç olarak temel hedefe ulaşmıştır.

KAYNAKLAR

BÜLTENLER

Anadolu Ajansı (1939-1945) Türkçe siyasi bültenleri (Toplam 68 cilt)

KİTAPLAR

Adil, İdris, *Haberde Dışa Bağımlılık*, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1988.

Alemdar, Korkmaz, *İletişim ve Tarih*, Ankara, Ümit Yayınları, 2001.

Alemdar, Korkmaz, Erdoğan, İrfan, *Öteki Kuram*, Ankara, Erk Yayınları, 2002.

Aksoy, Metin, *Gazetecinin Yaşamı*, Ankara, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, 2001.

Althusser, Louis, *Devletin İdeolojik Aygıtları*, İletişim Yayınları, 1989.

Anadolu Ajansı A.Ş. Ana Sözleşmesi, Ankara, Anadolu Ajansı Yayınları.

Anadolu Ajansı Kuruluşu, Tarihçesi Ve Safahatı 1925-1935, Ankara, Anadolu Ajansı, 1935.

Anadolu Ajansı 25.Yıl 1920-1945, Ankara, Çankaya Matbaası, 1945.

Avcıoğlu, Doğan, *Milli Kurtuluş Tarihi*, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1979.

Avşar, B.Zakir, *Türk Basınında Kavgalar / Babıali'de Kırk Katır*, Ankara, Rehber Yayınevi, 1990.

Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, 7.Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2000.

Barutçu, Faik Ahmet, *Siyasi Hatıralar, 1.Cilt*, Ankara, 21.Yüzyıl Yayınları, 2001.

Berker, Şinasi Nahit, *Gazeteci Olunmaz Gazeteci Doğulur*, Ankara, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1986.

Berkes, Niyazi, *Unutulan Yıllar*, Yay.Haz.Ruşen Sezer, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997.

- Chomsky Noam, *Medya Denetimi*, (Çev.Elif Baki), İstanbul, Everest Yayınları, 2002.
- Deringil, Selim, *Denge Oyunu /2.Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994.
- Derin, Haldun, *Çankaya Özel Kalemini Anımsarken*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995.
- Duverger, Maurice, *Siyasi Partiler*, (Çev. Ergun Özbudun), Ankara, Bilgi Yayınevi, 1974.
- Ergun, Doğan, *Sosyoloji Ve Tarih Sosyolojide Yöntem Sorunu*, İstanbul, Der Yayınları, 1982.
- Erdoğan, İrfan, *İletişim, Egemenlik, Mücadeleye Giriş*, Ankara, İmge Kitabevi, 1997.
- , *İletişimi Anlamak*, Ankara, Erk Yayınları, 2002.
- , *Teori ve Pratikte Halkla İlişkiler*, Ankara, Erk Yayınları, 2006.
- Erer, Tekin, *Basında Kavgalar*, İstanbul, Yeni Matbaa, 1965.
- , *Yasakçılar*, İstanbul, Toker Matbaası, 1965.
- Esmer, Ahmet Şükrü, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara, A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınevi, 1967.
- Glasneck, Johannes, *Türkiye'de Faşist Alman Propagandası*, (Çev.Arif Gelen), Ankara, Onur Yayınları, (Tarihsiz).
- Girgin, Atilla,Dr, *Uluslararası İletişim, Haber Ajansları Ve A.A.*, İstanbul, Der Yayınları, 2002.
- Güz, Nurettin, *Haberde Yönlendirme Ve Kamuoyu Araştırmaları*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2005.

- Gürün, Kamuran, *Dış İlişkiler Ve Türk Politikası*, Ankara, A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınevi, 1983.
- Güvenir, O.Murat, *2.Dünya Savaşı'nda Türk Basını*, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Tezler Dizisi, 1991.
- Hale, William, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, (Çev. Petek Demir), İstanbul, Mozaik Yayınları, 2003.
- Hallin, Daniel C., Mancini, Paolo, *Comparing Media Systems Three Models Of Media And Politics*, USA, Cambridge University Press, 2004.
- Hart, Liddell, *İkinci Dünya Savaşı Tarihi I, II*, (Çev.Kerim Bağrıaçık), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1998.
- Heper, Metin, *İsmet İnönü / Yeni Bir Yorum Denemesi*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- İnan, Kamran, *Dış Politika*, İstanbul, Timaş Yayınları, 1998.
- İnönü, İsmet, *Defterler (1919-1973) 1.Cilt*, Haz.Ahmet Demirel, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001.
- İskit, Server, *Türkiye'de Matbuat İdareleri Ve Politikaları*, Ankara, Başvekalet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, 1943.
- Kabacalı, Alpay, *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1990.
- Karakuş, Emin, *İşte Ankara*, İstanbul, Hürriyet Yayınları Yaşantı Dizisi, 1977.
- Kardeş, Fethi, *60 Yılın Hikayesi-Basın Yayın Genel Müdürlüğü*, Ankara, Basın Yayın Genel Müdürlüğü Yayınları, 1980.
- Karpat, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul, Afa Yayınları, 1996.

Kavaklı, Nurhan, *Bir Gazetenin Tarihi / Akşam*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2005.

Kaya, A.Raşit, *Kitle İletişim Sistemleri*, Ankara, Teori Yayınları, 1985.

Kazancı, Metin, *Kamuda Ve Özel Sektörde Halkla İlişkiler*, Ankara, Turhan Kitabevi, 1997.

Koçak, Cemil, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1939-1945)*, Ankara, Yurt Yayınları, 1986.

Koloğlu, Orhan, *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Basın*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992.

-----, *Havas-Reuter’den Anadolu Ajansı’na*, Ankara, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, 1994.

Köktener, Aysun, *Bir Gazetenin Tarihi / Cumhuriyet*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2005.

Mc Quail, Denis, *Mass Communication Theory An Introduction*, Sage Publications, 1994

Mumcu, Uğur, *Kırkların Cadı Kazanı*, Ankara, Tekin Yayınevi, 1992.

Nadi, Nadir , *Perde Aralığından*, İstanbul, Cumhuriyet Yayınları, 1964.

Oral, Fuat Süreyya, *Türk Basın Tarihi 1919-1965 Cumhuriyet Dönemi*, Ankara, Doğu Matbaacılık ve Tic.Ltd.Şti., 1968.

Oran, Baskın, *Türk Dış Politikası, Cilt 1*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

Öngören, Gürsel, (Haz.), *Uluslararası İletişim*, İstanbul, Der Yayınları, 1995.

Pektaş, Şerafettin, *Milli Şef Döneminde Cumhuriyet Gazetesi*, İstanbul, Fırat Yayınları, 2003.

- Read, Donald, *The Power Of News: The History Of Reuters*, Oxford, Oxford University Press, 2nd Ed. 1999.
- Sander, Oral, *Türkiye'nin Dış Politikası*, (Derleyen: Melek Fırat), Ankara, İmge Kitabevi, 1998.
- Sertel, Sabiha, *Roman Gibi*, İstanbul, Ant Yayınları, 1969.
- Sertel, Zekeriya, *Hatırladıklarım*, İstanbul, Gözlem Yayınları, 1977.
- Seydi, Süleyman, *1939-1945 Zor Yıllar*, Ankara, Asil Yayın Dağıtım, 2006.
- Siebert, F. S., Peterson, T., Schramm, W., *Four Theories Of The Press: The Authoritarian, Libertarian, Social Responsibility, And Soviet Communist Concepts Of What The Press Should Be And Do*, Urbana, University Of Illinois, 1963.
- Soysal, İsmail, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.
- Soysal, Mümtaz, *Dış Politika ve Parlamento*, Ankara, A.Ü. S.B.F. Yayınevi, 1964.
- Stalin-Roosevelt Ve Churchill'in Gizli Yazışmalarında Türkiye (1941-1944), SSCB Dışişleri Bakanlığı, Havass Yayınları, İstanbul, 1981.
- Şapolyo, Enver Behnan, *Türk Gazeteciliği Tarihi*, Ankara, Güven Matbaası, 1971.
- Tekeli, Safa, *Atatürk ve Anadolu Ajansı*, Ankara, Anadolu Ajansı Yayınları, 2005.
- Timur, Taner, *Türk Devrimi ve Sonrası*, Ankara, İmge Kitabevi, 1994.
- Toker, Metin, *Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1990.
- Tokgöz, Oya, Prof.Dr., *Temel Gazetecilik*, Ankara, İmge Kitabevi, 1994.
- Topuz, Hıfzı, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1973.
- Tunçay, Mete, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, Ankara, Yurt Yayınları, 1981.

- Turan, Şerafettin; *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi Ve Kişiliği*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000.
- Uluç, Güliz, *Küreselleşen Medya: İktidar Ve Mücadele Alanı*, İstanbul, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2003.
- Vural, Sacide, *Kitle İletişiminde Denetim Stratejileri*, Ankara, Bilim Yayınları, 1994.
- Weisband, Edward, *2.Dünya Savaşında Türkiye'nin Dış Politikası*, (Çev.M.Ali Kayabol), İstanbul, Cumhuriyet Yayınları, 2000.
- Williams, Raymond, *Communications*, England, Penguin Books, 1968.
- Yalman, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, (1922-1944)*, Yay.Haz.Erol Şadi Erdiñç, 2. Baskı, İstanbul, Pera Turizm ve Tic.A.Ş., 1997.
- Yetkin, Çetin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (1930-1945)*, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1983.
- Yetkin, Çetin, *Karşı Devrim (1945-1950)*, İstanbul, Otopsi Yayınları, 2002.
- Anadolu Ajansı'nın 25.Yılı*, Ankara, Anadolu Ajansı Yayınları, 1945.
- Yust K., *Kemalist Anadolu Basını (Tiflis 1922)*, Haz.Orhan Koloğlu, Ankara, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, 1995.

MAKALELER

Alada, A.Dinç, “Alaeddin Bey (1888-1930)”, *Toplumsal Tarih*, Haziran 2000.

Alemdar, Korkmaz, “İletişim Tarihi Ve İletişim Araştırmaları Üzerine” *İletişim ve Tarih*, Ankara, Ümit Yayınevi, 2001.

Alemdar, Korkmaz; “Anadolu Ajansı’na Alman Baskısı”, *Tarih ve Toplum*, Ocak 1987, S.37.

Alemdar, Korkmaz; “Anadolu Ajansı (1920-1980) Devlet Propaganda Örgütü’nün Gelişimi”, *İletişim Ve Tarih*, Ankara, Ümit Yayınevi, 2001.

Armaoğlu, Fahir H.,Doç.Dr., “İkinci Dünya Harbinde Türkiye”, *S.B.F. Dergisi*, Cilt XIII , 1958.

Aydın, Mustafa, “1939-1945 Savaş Kaosunda Türkiye: Görelî Özerklik-2”, *Türk Dış Politikası (1.Cilt 1919-1980)*, Ed.Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

Balfour, Michael; Routledge & Kegan Paul (1979) “Propaganda İn War 1939-1945 : Organizations, Policies And Publics İn Britain & Germany”, (Book Review, Prepared By Samuel R.Williamson,Jr.)

Barlas, A.İhsan, “Ajans’tan Hatıralar 1923-1938 I-II” , *Tarih ve Toplum*, No.39, 40.

Boyd-Barrett, Oliver & Rantanen, Terhi, “News Agencies As Agents Of Globalization”, *The Globalization Of News*, London, Thousand Oaks, New Delhi, Sage Publications, 1998.

Boyd-Barrett, Oliver & Rantanen, Terhi, “News Agencies”, *The Media:An Introduction*, Briggs, Adam &Cobley Paul, London, Pearson Education Ltd., 2002.

Boyd-Barrett, Oliver & Rantanen, Terhi, “The Globalization Of News”, *The Globalization Of News*, Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi, 1998.

Boyd-Barrett, Oliver “Media Imperialism: Towards An International Framework For The Analysis Of Media Systems”, *Mass Communication And Society*; (Edited By James Curran, Michael Guravitch and Janet Woollacot), Open University Press, London, 1979.

Boyd-Barrett, Oliver, “Global News Agencies”, *The Globalization Of News*, Boyd-Barrett, Oliver & Rantanen, Terhi, Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi, 1998.

Chomsky Noam ; “Manufacturing Consent A Propaganda Model” (Excerpted From The Book: *Manufacturing Consent* By Edward S. Herman And Noam Chomsky, Pantheon Books, 1988.

Deringil, Selim; “İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası”, *Tarih ve Toplum*, Kasım 1986, S.35.

Esmer, Ahmet Şükrü; “Ajanstan Beklediklerimiz”, *Ulus Gazetesi*, 1.11.1944.

Güngör, Selahattin, “Anadolu Ajansı Nasıl Çalışıyor?”, *Yeni Mecmua*, 1940, S.82., C.5.

Gürkan, Nilgün, “50 Yıl Sonra Tan Gazetesi Olayı”, *Yıllık 94*, Ankara, A.Ü. İletişim Fakültesi Yayınları, 1997.

Jacobs, Lawrence R., Shapiro, Robert Y.; “Toward The Integrated Study Of Political Communications, Public Opinion And The Policy Making Process”; *Political Science And Politics*, Vol.29, No.1 [March 1996] 10-13.

Kabacalı, Alpay; “Milli Şef Döneminin Örtülü Sansürü”, *Tarih ve Toplum*, Ocak 1987.

Kazancı, Metin, (1981) ; “Kitle İletişim Olayı İle Yığınların İdeolojik Yönlendirilmesi ve İki Örnek Üzerine Tartışmalar”, *A.Ü.Yıllık 81*, 1981.

Kocabaşoğlu, Uygur; “1919-1938 Dönemi Basınına Toplu Bir Bakış”, *A.Ü. Yıllık 81*, 1981.

Koçak, Cemil, “Türk Basını Üzerindeki Yabancı Etkiler”, *Tarih ve Toplum*, Ocak 1987, S. 37.

-----, “İkinci Dünya Savaşı Ve Türk Basını”, *Tarih ve Toplum*, Kasım 1986, S.35.

“Nisan 1920 Anadolu Ajansı'nın Kuruluşu”, *Belgelerle Türk Tarihi*, Ekim 1986, No:20, S.4.

Musa, Muhammed; “From Optimism To Reality: An Overview Of Third World News Agencies”, *Beyond Cultural Imperialism*, (Edited By Peter Golding And Phil Haris), London, Sage Publications, 1997.

Özkaya, Yücel, “Milli Mücadelede Anadolu Ajansı'nın Kuruluşu ve Faaliyetine Dair Bazı Belgeler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1985.

Rantanen, Terhi, “The Struggle For Control Of Domestic News Markets”, *The Globalization Of News*; Sage Publications, London,Thousand Oaks,New Delhi,1998.

Sholle,David J. , “Eleştirel Çalışmalar: İdeoloji Teorisinden İktidar/Bilgiye”, (Çev.Mehmet Küçük), *Medya İktidar İdeoloji*, Ankara, Ark Yayınları, 1994.

Tunçay, Mete, “Tek Parti Döneminde Basın”, *Tarih ve Toplum*, Ocak 1987, S.37.

White, David Manning, “The Gatekeeper: A Case Study İn The Selection Of News”, *People, Society And Mass Communication*, Newyork, Free Press, London, Collier-Macmillan Ltd.,1964.

Wilke, Jurgen, “The Struggle For Control Of Domestic News Markets (2)” *The Globalization Of News*, Boyd-Barrett, Oliver & Rantanen, Terhi, Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi, 1998.

Williamson, Samuel R., Jr, “Propaganda in War, 1939-1945: Organisations, Policies and Publics in Britain and Germany”, by Michael Balfour, *Political Science Quarterly*, Vol. 95, No. 4. (Winter, 1980-1981), s. 715-716 (<http://www.jstor.org>).

GAZETELER

Akşam, 23 Haziran 1941, 8 Aralık 1941, 25-26 Ağustos 1943, 7 Haziran 1944.

Cumhuriyet, 23 Haziran 1941, 8 Aralık 1941, 25-26 Ağustos 1943, 7 Haziran 1944.

Tan, 23 Haziran 1941, 8 Aralık 1941, 25-26 Ağustos 1943, 7 Haziran 1944.

YAZILI BELGELER

(Anadolu Ajansı konulu yazışmalar için Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğünün arşivinden yararlanılmıştır.)

ÖZET

Kuruluşundan beri diğer devletlerle ilişkilerinde barışçı bir dış politika izleyen Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nda da temel dış politika hedefini savaş dışı kalmak ve işgale uğramamak olarak belirledi. Bu hedefi gerçekleştirmek için savaşan iki tarafla da pazarlığa dayalı ve ılımlı ilişkilerini sürdüren Türkiye, sonunda hedefine ulaşarak tüm dünyayı saran savaş ateşinin dışında kalmayı başardı. Ancak bu hedef doğrultusundaki çabalarını sürdürürken, gerek Türk gerekse dünya kamuoyuna farklı mesajlar verilmemesi için, Türkiye'deki iletişim araçlarının haber politikalarının da izlenen dış politikaya paralel olması konusunda bir takım önlemler alınmıştır. Bunun için de Anadolu Ajansı Basın Yayın Umum Müdürlüğüne bağlanırken, tüm basına dış haberlerin sadece Anadolu Ajansı'ndan alınarak yayınlanması talimatı verilmiş, böylece Anadolu Ajansı basının tek dış haber kaynağı olmuştur.

Bu teze konu olan araştırmanın ilk bölümünde, İkinci Dünya Savaşında Hükümetin izlediği dış politika ile Anadolu Ajansı'nın dış haber politikası arasında bir paralellik bulunduğu varsayımından yola çıkılarak, Anadolu Ajansı'nın savaş sırasında bültenlerinde yer verdiği dış haberlerin kaynakları incelenmiştir. İncelemede dış haberler geldikleri kaynaklara göre ayrılarak "Müttefik", "Mihver" ve "Diğerleri" şeklinde sınıflandırılmış ve sayılmıştır. Elde edilen bulgular tablo ve grafiklere dönüştürüldüğünde, Müttefiklere savaş yılları boyunca ağırlıklı olarak yer verildiği gözlenmiştir. Bu da, savaşın başında Müttefiklerle işbirliği anlaşması imzalayan Türkiye'nin, kendi Müttefiklerine Anadolu Ajansı'nda daha çok yer

verdiğini göstermekte ve dolayısı ile devletin dış politikası ile Anadolu Ajansı'nın dış haber politikası arasında bir paralellik olduğu hipotezini doğrulamaktadır.

Araştırmanın ikinci bölümünde, basının üç gazetesinde Anadolu Ajansı'ndan alınarak yayınlanan haberlere gazetelerin siyasi düşüncelerinin ne kadar yansdıklarını araştırmak amacıyla, seçilmiş bazı önemli olayların Bültendeki şekilleri ile Cumhuriyet, Tan ve Akşam'da yayınlanan şekilleri karşılaştırılmıştır. Yapılan karşılaştırma sonucunda her üç gazetenin de iki tarafın haberlerini bültenden aldığı gibi dengeli ve eşit bir şekilde yayınladığı; ancak haber başlıkları, gazetede kapladıkları yer, kullanılan fotoğraflar ve başmakalelerde gazetenin siyasi eğiliminin ortaya çıktığı gözlenmiştir.

Sonuç olarak, İkinci Dünya Savaşı'nda devletin dış politikası, hem Anadolu Ajansı'nın hem de basının dış haber politikasını belirlemiştir.

ABSTRACT

Turkey, who followed a peaceful foreign policy beginning from the foundation of the Turkish Republic; determined her foreign policy targets as staying outside the war and not to be occupied in the Second World War. In order to realize this target, Turkey kept on her moderate relations depending on bargaining with both sides and followed a balance policy in the war and, in the end; achieved her target of staying outside the war.

During this time, in order to give the correct messages to the Turkish and the world public about the foreign policy and to prevent any misunderstandings, the policy of the Turkish media had to follow the same principles with the state's foreign policy. To realize this aim, Anadolu Agency was connected to General Directorate of Press and the media was instructed to take all the foreign news from Anadolu Agency. So, Anadolu Agency became the unique source of news in the Second World War.

In the first part of this thesis, starting out from the hypothesis that there is a parallellism between the foreign policy and the news policy of Anadolu Agency, Anadolu Agency's foreign news resources in the Second World War have been examined. During this process, the resources were categorized as "Allies", "Axis" and "Others" according to their sides in the War and counted. When data of this process are shown in the tables and charts; it has been seen that the number of the resources of the Allies is much more in proportion to Axis and Others. This indicates that, Turkey, who signed an agreement with the Allies in the beginning of the War, gived much more place to her allies' news in her national agency, Anadolu

Agency; and, as stated in the hypothesis, there is a paralellism between foreign policy and Anadolu Agency.

In the second part of the thesis, in order to examine how the foreign news in the Anadolu Agency bulletins are seen in the three newspapers, taking into account the political tendencies of them; news of some important events of the War in the bulletin and Cumhuriyet, Tan and Akşam are compared. As a result, it has been seen that, the newspapers publicated the news in a balanced and equal manner in conformity with the balance policy. Nevertheless, the headlines, the size of the news, the photographs used and head articles reflected their political tendencies.

Finally, it is concluded that the foreign policy of the State determined news policies of both Anadolu Agency and the press during the Second World War. This, certainly was necessary in order to realize the main target of the State for staying outside the war. So, controlled by the State, Anadolu Agency and press played a vital role in successfully realizing this target.